

Kultūras ministrija

Sabiedrības integrācijas fonds

Projekts Nr. 2020.LV/NVOF/MAC/076

“Kompleksā pieejā balstīti sistēmiski risinājumi jauniešu no ārpusģimenes aprūpes patstāvīgas dzīves uzsākšanai un pēcaprūpei”.

GALA ZIŅOJUMS UN REKOMENDĀCIJAS
par jauniešu no ārpusģimenes aprūpes
sagatavošanu patstāvīgai dzīvei un atbalstu pēc
ārpusģimenes aprūpes beigšanās

2020

Ziņojuma **mērķis** ir:

1. **Apzināt esošo situāciju un šī brīža aktuālās problēmas** Latvijā jauniešu no ārpusģimenes aprūpes sagatavošanas patstāvīgai dzīvei un atbalsta pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās jomā, analizējot starptautiskos bērnu tiesību dokumentus, Latvijas politikas plānošanas dokumentus un normatīvos aktus, veiktos pētījumus, jauniešu un ekspertu viedokļus un ārvalstu praksi;
2. **Izstrādāt priekšlikumus** politikas veidotājiem par sistēmiskiem risinājumiem atbalsta sistēmas uzlabošanai.

Ziņojums tapis Sabiedrības integrācijas fonda projekta Nr. 2020.LV/NVOF/MAC/076 “Kompleksā pieejā balstīti sistēmiski risinājumi jauniešu no ārpusģimenes aprūpes patstāvīgas dzīves uzsākšanai un pēcaprūpei” ietvaros laika posmā no 2020.gada jūlija līdz oktobrim. Projekta ietvaros veikta normatīvo aktu analīze, Latvijas un starptautisko politikas plānošanas un bērnu tiesību aizsardzības dokumentu analīze, veiktas intervijas un diskusijas ar jauniešiem, kuriem ir ārpusģimenes aprūpes pieredze, ar jomas ekspertiem – pašvaldību sociālo dienestu un bāriņtiesu darbiniekiem, audžuģimenēm, aizbildņiem un vairākām NVO, kuras sniedz pakalpojumus bērniem un jauniešiem no ārpusģimenes aprūpes, kā arī veikta ārvalstu prakses apzināšana.

IEVADS

Aiziešana no formālas alternatīvās aprūpes sistēmas (bērnu aprūpes institūcijas, audžuģimenes, aizbildnības) ir svarīgs posms gan jauniešiem, gan aprūpes sniedzējiem, kuri ir atbildīgi par jaunieša aprūpi un attīstību. Lai arī ir jaunieši, kuriem patstāvīgas dzīves uzsākšana norit veiksmīgi, tomēr vairumam jauniešu patstāvīgas dzīves uzsākšana ir īpaši grūts un dažkārt izšķirošs posms viņa tālākā dzīves ceļa virzības noteikšanā. Tāpēc šajā laikā jauniešiem ir nepieciešams intensīvs un ļoti individuāls atbalsts, kas sevī ietver ne tikai emocionālu un informatīvu atbalstu, bet arī ļoti praktisku palīdzību ceļā uz patstāvību. Tādējādi atbalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanā jauniešiem no ārpusģimenes aprūpes ir likumsakarīgs, neatņemams un obligāts noslēguma posms ārpusģimenes aprūpes kopējā sistēmā. Pašlaik Latvijā atbalsta sistēma jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās ir ļoti vāja, lielā mērā atkarīga no konkrētās pašvaldības iespējām. Daudzi normatīvie akti, kas nosaka atbalsta apmēru, nav pārskatīti daudzus, pat padesmit gadus. Atbalsta sistēmas trūkums, it īpaši pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, kad jauniešiem ir 18gadi, rada augstu risku psiholoģiskām un emocionālām problēmām, kas savukārt rada atkarību izraisošo vielu lietošanu, grūtības iekļauties darba tirgū, bezdarbu, izolētību no sabiedrības u.c. grūtības.

Jautājums par jauniešu no ārpusģimenes aprūpes sagatavošanu patstāvīgai dzīvei un atbalsts to uzsākot jau ilgu laiku ir iekļauts sociālās politikas diena kārtībā. Vairākos politikas plānošanas dokumentos ir norādīts, ka jauniešu no ārpusģimenes

aprūpes sagatavošanai ir jāpievērš lielāka uzmanība un būtiski jāuzlabo atbalsta sistēma periodā, kad jaunieši uzsāk patstāvīgo dzīvi. Tostarp dokumentos, kas zaudējuši aktualitāti, taču līdz šim būtisku izmaiņu šajā jomā nav.

Ārpusģimenes aprūpē esošu jauniešu sagatavošana patstāvīgai dzīvei

Pilngadības regulējums starptautiskajos un nacionālajos normatīvajos aktos

Saskaņā ar ANO Bērnu tiesību konvencijas 1.pantu¹ **par bērnu tiek uzskatīts ikviens cilvēks, kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu**, ja vien saskaņā ar attiecīgiem tiesību aktiem pilngadība neiestājas agrāk. Tādu pašu vecuma sliekšni pilngadības sasniegšanai un attiecīgi arī rīcībspējas iegūšanai nosaka arī Bērnu tiesību aizsardzības likuma² 3.panta pirmā daļa un Civillikuma³ 219.pants. Izņēmuma gadījumos, kad bērns iegūst pilngadību pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas, nosaka Civillikuma 220.pants, kas paredz, ka izņēmuma gadījumos un sevišķi svarīgu iemeslu dēļ nepilngadīgo var izsludināt par pilngadīgu arī pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas, bet ne agrāk, kamēr viņš sasniedzis pilnus sešpadsmit gadus. Šādā gadījumā **pilngadību pirms termiņa piešķir attiecīgā bāriņtiesa**, kuras lēmumu apstiprina tiesa. Tāpat par pilngadīgu uzskatāma persona, kas likumā paredzētajā kārtībā stājusies laulībā pirms astoņpadsmit gadu vecuma.

Tomēr, lai arī jauniešu pārejai pieaugušo statusā ir noteikta juridiska robežšķirtne – 18 gadu vecuma sasniegšana, katra jaunieša brieduma iestāšanās brīdis ir individuāls un saistīts ar virkni psihofiziskiem, vides, kultūras u.c. aspektiem. Tāpēc, kaut arī normatīvais regulējums nosaka konkrētu pieaugušā statusa iegūšanas brīdi, **faktiskā brieduma iestāšanās katram jauniešim laika ziņā var būtiski atšķirties**. Šis vecums sakrīt arī ar brīdi, kad jauniešim saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 42.panta pirmajā daļā noteikto tiek izbeigta ārpusģimenes aprūpe.

To, ka 18 gadi nevar būt patstāvīgas dzīves uzsākšanas brīdis norāda arī vairāki eksperti:

“Tais 18 viņi jau nav gatavi. Man jau liekas, ka arī ģimenes bērns reti kurš varētu tā vienkārši pats aiziet, kuram nebūtu aizmugure, nebūtu vecāki.” (NVO nr.1, ilgtermiņa sociālās aprūpes pakalpojumu sniedzējs)

“...mūsu jaunieši saka, ka “es jau vēl nejūtos kā 18 gadus vecs”. Un patiesībā manas meitenes arī absolūti neizskatās 18gadnieces. Es jau teicu, vai mums ir kaut kāda nepilnība mūsu audzināšanas sistēmā, ka mūsu bērni ļoti ilgi ir bērnišķīgi. .. Tas ir tas morālais briedums, kas nav tais 18. Neviens nav gājis uz sociālo dienestu viens

¹ ANO Bērnu tiesību konvencija. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150>

² Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/49096-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likums>

³ Civillikums. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>

pats. Vienmēr kāds pieaugušais ir gājis līdzi. Vienkārši nevar viņu vienus pašus laist. Nekas no tā neiznāks. Mums visiem jāpanāk, ka to 18 vienkārši likvidē kā tādu. Lai tā ārpusģimenes aprūpe ir vismaz līdz 21 gadam.” (NVO nr.2, nodrošina aprūpi bērniem un jauniešiem, kuri palikuši bez vecāku gādības)

Bērna sagatavošana patstāvīgai dzīvei ģimenē un ārpusģimenes aprūpes laikā. Latvijas regulējums

Civillikuma 177.pants nosaka vecāku pienākumu rūpēties par bērnu, tajā skaitā, sagatavojot viņu sabiedriski derīgam darbam. Civillikumā ietvertais formulējums faktiski attiecināms uz bērna sagatavošanu patstāvīgai dzīvei.

Savukārt, ja bērns kļūst par bāreņi vai tiek šķirts no savas bioloģiskās ģimenes, saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta trešajā daļā iekļauto regulējumu viņam tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe primāri pie aizbildņa vai audžuģimenē, un tikai tad, ja aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē nav piemērota konkrētam bērnam, ārpusģimenes aprūpe bērnam tiek nodrošināta bērnu aprūpes institūcijā. Tādu pašu prioritāro bērnu ārpusģimenes aprūpes sniedzēju kārtību nosaka arī Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma⁴ 4.panta ceturtdaļa.

Civillikumā iekļautais pamatprincips nosaka, ka bērna sagatavošana patstāvīgai dzīvei ir vecāku pienākums. Savukārt, ja bērns ir ārpusģimenes aprūpē, bērna sagatavošana patstāvīgai dzīvei ir aprūpētāja pienākums. Šo pienākumu aizbildņa gadījumā nosaka Civillikuma 252. un 255.pants, kas, kopsakarībā skatīti, paredz, ka aizbildņi atvieto saviem aizbilstamajiem vecākus un viņiem sevišķi jāgādā par sava aizbilstamā audzināšanu ar tādu pašu rūpību, ar kādu apzinīgi vecāki gādātu par savu bērnu audzināšanu. Tādējādi aizbildņa pienākums sagatavot jaunieti patstāvīgai dzīvei izriet no viņa vecāka aizstājēja statusa.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 4.panta sestajā daļā ir skaidri iekļauta norma, ka ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās darbs organizējams tā, lai nodrošinātu patstāvīgas dzīves iemaņu apgūšanu bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem. Savukārt Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumu Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”⁵ 26.punkts nosaka, ka bērnu aprūpes institūcija bez vecāku gādības palikušos bērnus sagatavo patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

Tādējādi **gan vecākiem, gan aizbildņiem, gan bērnu aprūpes izstītūcijām ir ar tiesisko regulējumu uzlikts pienākums sagatavot bērnu patstāvīgai dzīvei.** Savukārt attiecībā uz audžuģimenēm šāds sagatavošanas pienākums normatīvajā regulējumā nav ietverts. Ministru kabineta 26.06.2018. noteikumu Nr.354 „Audžuģimenes noteikumi”⁶ 67.punkts nosaka, ka audžuģimenes un specializētās

⁴ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68488#p35>

⁵ Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumi Nr. 338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniedzjiem>

⁶ Ministru kabineta 26.06.2018. noteikumu Nr.354 „Audžuģimenes noteikumi”. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/300005-audzugimenes-noteikumi>

audžuģimenes pienākums ir nodrošināt bērnam viņa vecumam un veselības stāvoklim atbilstošus sadzīves apstākļus un aprūpi (veselības aprūpi, audzināšanu un izglītību). **Esošais normatīvais regulējums neparedz, ka audžuģimeņu pienākums ir sagatavot jaunieši patstāvīgai dzīvei**, kas ir atšķirīgi no pārējiem ārpusģimenes aprūpes sniedzējiem, kuriem šis pienākums regulējumā ir noteikts. Audžuģimenēm bērna sagatavošanas patstāvīgai dzīvei tēma ir tikai iekļauta kā viena no daudzajām mācību programmas tēmām Ministru kabineta noteikumu Nr.354 2.pielikumā “Prasības mācību programmu saturam audžuģimenēm (kritēriji mācību programmu izstrādei)”. Lai uzlabotu atbalsta sistēmu audžuģimenēm un audžuģimeņu aprūpes kvalitāti, 2018.gadā tika izveidoti Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centri. Lai stiprinātu audžuģimenēs uzņemto jauniešu sagatavošanu patstāvīgai dzīvei un atbalstītu šos jauniešus pēc patstāvīgas dzīves uzsākšanas, būtiska loma ir ārpusģimenes aprūpes atbalsta centriem. Zemāk ir apkopots ārpusģimenes aprūpes atbalsta centru darbības analīze un redzējums par sistēmisku pieeju audžuģimenēs uzņemto bērnu sagatavošanu patstāvīgai dzīvei.

Prakses piemēra apraksts: Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centru darbs, atbalstot audžuģimenes jauniešu patstāvīgas dzīves sagatavošanās

Kopš 2018.gada Latvijā ir izveidoti ārpusģimenes aprūpes atbalsta centri (turpmāk tekstā –atbalsta centri). To darbību šobrīd regulē MK 26.06.2018 noteikumi nr.355 “Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumi” . Viens no ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumiem ir “nodrošināt pasākumu kopumu, kas veicina bez vecāku gādības palikušu bērnu labklājību, drošību, patstāvību, kā arī audžuģimeņu, jo īpaši specializēto audžuģimeņu, un adoptētāju, aizbildņu un viesģimeņu skaita pieaugumu” (MK noteikumu nr.355 2.punkts). Normatīvais regulējums paredz, ka atbalsta centri veic pasākumus, kas saistīti ar audžuģimenēs uzņemto jauniešu patstāvības veicināšanu. Tas nozīmē, ka atbalsta centri sadarbojoties ar tām audžuģimenēm, kurās jauniešiem tuvojas pilngadība ņem vērā jaunieša individuālās vajadzības jomā, kas saistītas ar patstāvīgas dzīves uzsākšanu. Vairāki MK 26.06.2018 noteikumu nr.355 “Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumi” 12.punkta apakšpunkti nosaka darba formu, kādā veidā Atbalsta centrs var sniegt atbalstu:

-izstrādā un īsteno **audžuģimenes vai specializētās audžuģimenes atbalsta un tajā ievietotā bērna individuālās attīstības plānu**;

-nodrošina **psihosociālo atbalstu** audžuģimenēm un specializētajām audžuģimenēm, tai skaitā ģimenē ievietotajam bērnam;

-nodrošina **atbalsta centra speciālistu, tai skaitā sociālā darbinieka un psihologa, atbalstu** audžuģimenei un specializētajai audžuģimenei;

-nodrošina **sadarbību ar bāriņtiesām, sociālajiem dienestiem, atbalsta centriem un citām iestādēm** atbalsta sniegšanā audžuģimenēm un specializētajām audžuģimenēm, tai skaitā ģimenē ievietotajam bērnam;

-katru gadu vismaz astoņu akadēmisko stundu apjomā **nodrošina zināšanu pilnveides mācības** audžuģimenēm un specializētajām audžuģimenēm.

Esošā kārtība un Labklājības ministrijas izstrādās metodikas⁷ šobrīd neatsedz saturiskos aspektus tieši kādā veidā izpaužas “psihosociālais atbalsts”, kas jāņem vērā, izstrādājot “audžuģimenes vai specializētās audžuģimenes atbalsta un tajā ievietotā bērna individuālās attīstības plānu” jauniešiem, kuriem tuvojas pilngadība, kāda ir sadarbības specifika “ar bāriņtiesām, sociālajiem dienestiem, atbalsta centriem un citām iestādēm atbalsta sniegšanā audžuģimenēm un specializētajām audžuģimenēm, tai skaitā ģimenē ievietotajam bērnam”, ja audžuģimenē uzņemtajam bērnam tuvojas pilngadība.

Analizējot atbalsta centru praksi var secināt, ka šobrīd vēl nepastāv vienota kārtība, kādā veidā Atbalsta centri nodrošina atbalstu tām audžuģimenēm, kurās ir jaunieši īsi pirms pilngadības sasniegšanas. Esošo situāciju šobrīd raksturo sekojošas iezīmes:

- 1) Audžuģimenēs uzņemto jauniešu sagatavošana patstāvīgai dzīvei šobrīd atrodas audžuģimeņu ziņā un audžuģimenes to realizē atbilstoši savai izpratnei un ieinteresētībai.
- 2) Atbalsta centri atdzīst, ka audžuģimenes “ļoti ieguldās bērnos”, “audžuģimene finansiāli izvelk uz saviem pleciem to, kas būtu jādara no sistēmas puses” un turpina atbalstīt jaunieti arī pēc 18 gadu sasniegšanas, ja tas jaunietim ir nepieciešams kaut arī pēc 18 gadu sasniegšanas audžuģimenes finansiālo atbalstu vairs nesaņem.

⁷ Bāriņtiesu un Atbalsta centra (Centrs) sadarbība; Metodiskais materiāls bāriņtiesām par sadarbību ar Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centriem audžuģimeņu un specializēto audžuģimeņu jomā; Vadlīnijas par Audžuģimenes vai specializētās audžuģimenes atbalsta un tajā ievietotā bērna individuālā attīstības plāna veidlapas parauga aizpildīšanu. Pieejami <https://www.lm.gov.lv/lv/barintiesam-un-arpusgimenes-aprupes-atbalsta-centriem>

3) Lielākā daļa audžuģimeņu turpina atbalstīt jaunieti arī pēc 18 gadu sasniegšanas, pamatā tas ir atkarīgs no attiecībām, kādas ir izveidojušās starp jaunieti un audžuģimeni.

4) Atbalsta centru iesaiste, atbalstot audžuģimenes jaunieša sagatavošanai patstāvīgai dzīvei, tiek īstenota, balstoties katra atsevišķā atbalsta centra izpratnē un motivācijā.

5) Atbalsta centra atbalsts izpaužas, sadarbībā ar audžuģimeni, izstrādājot bērna individuālās attīstības plānu un plānojot tā ieviešanu, nodrošinot ikgadējās zināšanu pilnveides apmācības un tajās iekļaujot tēmas par patstāvīgu dzīvi (piemēram, AIRI vecākiem atbalsta centri piedāvā zināšanu pilnveides apmācības “Pusaudžu aprūpe, piesaistes veicināšana”, “Kā palīdzēt jauniešiem uzlabot mācību sasniegumus”, Pusaudžu attīstība”), inicējot sadarbību ar sociālo dienestu un bāriņtiesām, lai vienotos par vienotu redzējumu kā atbalstīt jaunieti patstāvīgas dzīves uzsākšanā un plānotu atbalstu, kas nepieciešams jaunietim pēc pilngadības sasniegšanas

Atbalsta centru iespējamie darba virzieni darbā ar audžuģimenēm, kurās jauniešiem tuvojas pilngadība:

1) Izstrādāt saturiski pilnvērtīgu **bērna individuālās attīstības plānu**, iekļaujot specifiskus jautājumus, kas aktuāli jauniešiem kuriem tuvojas pilngadība un, kuri plāno uzsākt patstāvīgu dzīvi. Pilnveidojot esošo, Labklājības ministrijas sagatavoto Bērna individuālās attīstības plānu, to papildināt ar tēmām, kas būtiskas jauniešiem, kuri plāno uzsākt patstāvīgu dzīvi. Bērna individuālās attīstības plānā, kas tiek veidots jaunietim, kurs plāno uzsākt patstāvīgu dzīvi, svarīgi iekļaut tādas tēmas kā :

- ▶ Veselība un labsajūta
- ▶ Personīgā izaugsme
- ▶ Ģimene un draugi
- ▶ Mācības un darbs
- ▶ Mājoklis
- ▶ Praktiskās iemaņas
- ▶ Finances
- ▶ Tiesības un juridiskie jautājumi

Papildinot esošo bērna individuālās attīstības plānu, ieteikums ņemt vērā metodisko materiālu “Vadlīnijas jauniešu sagatavošanai patstāvīgai dzīvei”⁸, kas izstrādātas jauniešiem, kuri atrodas aprūpes institūcijās, bet ir pielāgojamas arī

⁸ Starptautiskā SOS Bērnu ciematu asociācija. 2017. “Vadlīnijas jauniešu sagatavošanai patstāvīgai dzīvei”. Pieejams <https://www.sosbernuciemati.lv/lv/par-mums/informativie-materiali>

jauniešiem, kuri uzņemti audžuģimeņu aprūpē un audžuģimenēm, kuru aprūpē jaunieši atrodas.

2) Paredzēt kārtību, kādā jaunieši tiek iesaistīti sava individuālā attīstības plāna izstrādē. Individuālā attīstības plāna pamats ir jaunieša viedoklis, vēlmes un uzskati.

3) Kaut arī normatīvais regulējums paredz, ka atbalsta centri sniedz atbalstu audžuģimenēm, kuras uzņemušas bērnus līdz 18 gadu vecumam, ir nepieciešams noteikt papildus laika periodu, cik ilgi atbalsta centrs atbalsta audžuģimeni, ja tā turpina rūpēties par bērnu arī pēc pilngadības sasniegšanas.

4) Atbalsts centrs aktīvi iesaistās, lai audžuģimenes un jauniešus informētu par sociālajām garantijām, finansiālo atbalstu. Patstāvīgas dzīves uzsākšana ir īpaši izdalāms posms jaunieša dzīvē, mainoties jaunieša statusam no bērna uz pieaugušo, jauniešs ieiet "citā", pieaugušo atbalsta un pakalpojumu sistēmā. Līdz ar to pāreja no aprūpes uz patstāvīgu dzīvi ir saistīta ar dažādu sociālo garantiju un finanšu jautājumu kārtošanu. Tādēļ viens no nosacījumiem, lai jauniešs šo pāreju piedzīvotu pēc iespējas vieglāk, ir būt informētam par sociālajām garantijām, procedūrām un kārtībām, kā tām pieteikties. Piemēram, apliecība sociālo garantiju saņemšanai, vienreizējs pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai, vienreizējs pabalsts sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei, pabalsts ikmēneša izdevumiem izglītības iegūšanai, apgādnieka zaudējuma pensija pēc 18 gadu sasniegšanas, uzturlīdzekļi no Uzturlīdzekļu garantiju fonda pēc 18 gadu sasniegšanas, mājokļa jautājumi, u.c. Patstāvīgas dzīves uzsākšana un pilngadība ir saistīta ar nepieciešamību spēt noorientēties plašā informācijas, tādēļ Asociācija ir apkopojusi informāciju par sociālajām garantijām, mājokli, izglītību, veselību un cita veida jautājumiem, kas var būt noderīga audžuģimenēm, aizbildņiem, sociālajiem darbiniekiem un jauniešiem, kuri plāno uzsākt patstāvīgu dzīvi⁹.

5) Veidojot jaunieša individuālo attīstības plānu, pievērst uzmanību dažādu jauniešim nozīmīgu pakalpojumu piesaistei (piemēram, mentora pakalpojums), kā arī **sadarbībai ar vietējiem uzņēmējiem**, piemēram, dažādu darba prakses vietu apzināšanā un piedāvājumā.

6) Iniciēt un organizēt starpinstitutionālo sapulci, lai pārrunātu procesu, kas saistīts ar sagatavošanos jaunieša pārejai uz patstāvīgu dzīvi. Procesā, kas saistīts ar jaunieša

⁹ SOS Bērnu ciematu asociācijas apkopotā informācija jauniešiem, kuri uzsāk patstāvīgu dzīvi. Pieejams <https://www.sosbernuciemati.lv/lv/patstaviga-dzive>

pāreju no aprūpes uz patstāvīgu dzīvi ir vairāki iesaistītās puses – jaunieši pats, audžuģimene, atbalsta centra sociālais darbinieks, pašvaldības, kura pieņēmusi lēmumu par ārpusģimenes aprūpi bāriņtiesa, sociālais dienests. Katram no šiem iesaistītajiem ir sava loma un atbildība, kas bieži vien nav līdz galam skaidra, tādēļ kopēja sapulce ir viens no risinājumiem kā savstarpēji apmainīties ar informāciju un vienoties par risināmajiem jautājumiem, lai jaunieša pilngadība sasniegšana un ar to saistītās izmaiņas būtu pēc iespējas saprotamākas un balstītas jaunieša vajadzībās. Esošā praksē katra no iesaistītajām pusēm gaida viena uz otru un īsti nav skaidrs, kurš ir gala atbildīgais, tādēļ nereti jaunieši tiek “mētāts” no viena pie otra, turklāt nereti sastopoties ar pretrunīgu informāciju un sarežģītiem procesiem. Starpinstitucionālo sapulci būtu jāorganizē savlaicīgi, kad jauniešiem paliek jau 17 gadi un tajā pārrunājami tādi jautājumi par to, kur jaunieši dzīvos, ko darīs, vai mācīsies vai strādās, kādi būs ienākumi, vai jauniešiem ir skaidrs kas ar viņu notiks, kāda būs saikne ar audžuģimeni, u.c.

7) Tā kā nereti audžuģimenes turpina atbalstīt jaunieši arī pēc pilngadības sasniegšanas, kaut arī tas vairs neietilpst audžuģimenes pienākumos, ir svarīgi **pārrunāt kādā veidā un, cik ilgi audžuģimene var atbalstīt jaunieši** un šo informāciju skaidri nokomunicēt arī jauniešiem, kā arī īpaši Atbalsta centra loma būtu sadarbība ar pašvaldībām, lai rast risinājumus kā pašvaldība var atbalstīt audžuģimeni, kura turpina atbalstīt jaunieši pēc pilngadības sasniegšanas, it īpaši gadījumos, ja jaunieši turpina mācības.

8) Atbalsta centra ietvaros **attīstīt jaunus pakalpojumus**. Viens no jauniešiem būtiskiem pakalpojumiem, ko apliecina arī Latvijas un citu valstu prakse, ir mentora pakalpojums. Atbalsta centrs var attīstīt mentora pakalpojumu savas kopienas ietvaros. Mentors var būtu gan pieaugušais, gan arī vienaudzis. Vienaudžu mentorings ir iespēja jauniešiem mācīties no sava vienaudža, jaunieša ar līdzīgu pieredzi. Vienaudžu mentoringa ietvaros ir vienkāršāk rast kopīgu valodu, atrast dažādas vienojošas nodarbes un intereses. Vienaudžu mentors var dalīties ar savu pieredzi par dažādu praktiski, sociāli, ar izglītību saistītu jautājumu risināšanā, kam pats izgājis cauri un tādā veidā atbalstīt jaunieši, kurš uzsāk patstāvīgu dzīvi. Šobrīd Latvijā pieejamais resurss mentora pakalpojumu ieviešanai ir mentor.lv programma.

Jauniešu fokusgrupu diskusijās iegūto datu analīze liecina, ka novērojamas atšķirības tajā, cik sagatavoti patstāvīgajai dzīvei jūtas jaunieši no audžuģimenēm un kā šo procesu uztver jaunieši no SOS bērnu ciematiem, kas saskaņā ar Latvijas normatīvo regulējumi ir bērnu aprūpes institūcija.

Atbalsts ir diezgan liels. (Jaunieši no SOS aprūpes)

Dažreiz pat pa lielu viņš ir. (Jaunietis no SOS aprūpes)
Tie pat nav mani īstie vecākie, kāpēc lai viņiem vajadzētu interesēt?
(Jaunietis no audžuģimeņu aprūpes)

Kaut arī bija vērojami izņēmumi, **kopumā jaunieši no SOS bērnu ciematu aprūpes pieejamo atbalstu vērtēja daudz atzinīgāk un uzskatīja, ka speciālisti ir ieinteresēti viņu sagatavošanā patstāvīgajai dzīvei**, kā arī pauda pārliecību, ka ar savām SOS mammām viņi varēs uzturēt kontaktu arī pēc oficiālās aprūpes beigām.

Tik un tā var vērsties atpakaļ šeit patās, protams, jo tagad arī nesen biju pie sociālā darbinieka un viņi teica: tagad tu aiziesi savā patstāvīgajā dzīvē; ja kādreiz uzradīsies kāds jautājums, tu neesi takā patriekts no šejienes, to, protams, vari atnākt pajautāt. (Jaunietis no SOS aprūpes)

Tāpat atzinīgi tika novērtēts sociālo darbinieku atbalsts SOS ciemata ietvaros, norādot, ka iespēja doties pie kāda speciālista, kurš informē par gaidāmajām izmaiņām un nepieciešamajām darbībām, sniedz drošības sajūtu. Kā atslēgas persona jauniešu sagatavošanas procesā SOS bērnu ciematu jauniešu gadījumā tika minēta SOS mamma, kura palīdz apgūt nepieciešamās praktiskās prasmes, un kalpo kā emocionālais atbalsta punkts.

Salīdzinājumam, **jaunieši no audžuģimenes aprūpes uz pieejamo atbalstu raudzījās daudz kritiskāk**. Uz jautājumiem par to, vai sanāk ar audžuvecākiem pārrunāt patstāvīgās dzīves uzsākšanu, jaunieši atbildēja noliedzoši, kā iemeslus minot gan audžuvecāku šķietamo neieinteresētību audžubērnu dzīvē pēc aprūpes noslēgšanās, gan arī gluži otrādi, paužot viedokli, ka audžuvecāki uztver jauniešus kā savus bērnus un tādējādi nav gatavi ļaut jauniešiem uzsākt patstāvīgu dzīvi. Kopumā atbildes liecināja par to, ka, **audžuģimeņu jauniešu pieredzē, patstāvīgās dzīves uzsākšana nav kaut kas, kas tiktu regulāri pārrunāts ar audžuvecākiem, kas rada neziņu un raizes par patstāvīgās dzīves uzsākšanu**.

Kopumā salīdzinot jauniešu paustos viedokļus un pieredzes, redzams, ka SOS ciematu īstenotā sagatavošana darbojas sekmīgāk nekā audžuģimenēs īstenotā. Kamēr audžuģimeņu jaunieši par pieejamo atbalstu izteicās kritiski vai gluži vienkārši norādīja, ka tāda nav, SOS ciematu aprūpē esošie jaunieši pauda ļoti pozitīvu attieksmi pret aprūpes personām un pārliecību par savām spējām pēc aprūpes pamešanas. Jānorāda gan, ka **gan SOS, gan audžuģimeņu jaunieši bija vienoti tajā, ka atbalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai ārpus esošās aprūpes formas ir ļoti zemu**.

Jaunieši no audžuģimenēm bija piesardzīgi un biežāk pauda neziņu par patstāvīgās dzīves uzsākšanas procesu. Tikmēr jaunieši no SOS bērnu ciematu aprūpes kopumā uz nākotni raudzījās cerīgāk, vairāk redzēja nākotni kā kontrolējamu procesu, kuram ir iespējams sagatavoties, un bija pārliecinātāki par savām izredzēm. Tam par pamatu var kalpot apstāklis, ka SOS jaunieši daudz pozitīvāk izteicās par SOS mammu spēju un vēlmi viņus šim procesam gatavot, kamēr jaunieši no audžuģimenēm vairāk runāja par to kā nepieciešamās prasmes tiek apgūtas netieši. No esošajām atbildēm var

pieņemt, ka aprūpes pamešana SOS ciematos ir uzskatāma par vadītu procesu, kamēr audžuģimeņu vidū tas drīzāk tiek uztverts kā ‘dabisks’ process un tiek sagaidīts, ka informācija un prasmes pie jauniešiem nonāks pasīvā ceļā, nevis izmantojot kādas aktīvas metodes.

Es par savu patstāvīgo dzīvi sāku domāt, kad mani SOS mamma bisktīja: sāk domāt, sāk domāt. Tad es arī sāku aizdomāties par to visu. (Jaunietis no SOS aprūpes)

Es dzīvoju kopā ar vecāko māsu un mums īpaši nesanāk parunāt tādēļ, ka es pati nejūtos takā labi par to runāt tādēļ, ka ļoti daudz uzskati nesakrīt. (Jauniete no audžuģimeņu aprūpes)

Šai pieeju atšķirībai ir divējādas sekas. No vienas puses, neveicinot jauniešos izpratni par to, ka patstāvīgās dzīves uzsākšana tuvojas un tai nepieciešams mērķtiecīgi gatavoties, audžuģimenes ir vairāk pietuvinātas ģimeniskai videi un ataino tos modeļus, kuri raksturo ierasto audzināšanas pieeju Latvijas ģimenēs. Tikmēr SOS ģimeņu pieeja, kaut arī var radīt jauniešos izteiktāku ārpusģimenes aprūpes pieredzi, nodrošina, ka, uzsākot patstāvīgo dzīvi, jaunieši ir tai sagatavotāki. Ņemot vērā, ka ierastās ģimeņu prakses attiecībā uz jauniešu sagatavošanu patstāvīgai dzīvei balstītas pieņēmumos, ka jauniešiem pastāv iespēja atgriezties un saņemt atbalstu arī pēc aprūpes beigām, secināms, ka pieeja, kurā jaunieši tiek aktīvi gatavoti patstāvīgās dzīves uzsākšanai, tomēr vērtējama kā labāka, jo lielākajai daļai jauniešu no ārpusģimenes aprūpes, atbalsts pēc tās beigšanās vai nu nav pieejams vispār vai ļoti mazinās.

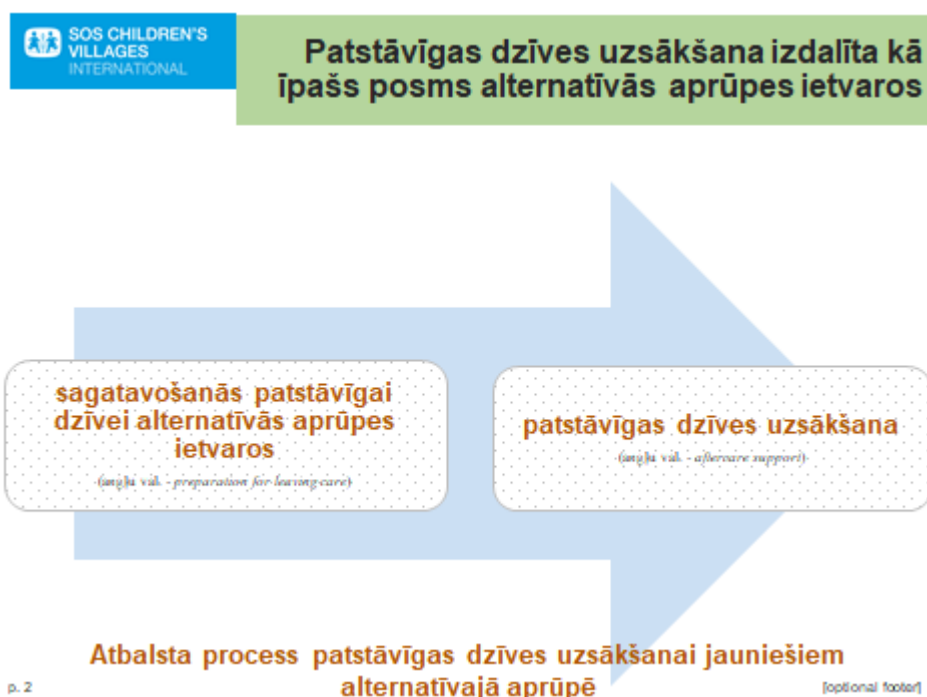
Bērna sagatavošana patstāvīgai dzīvei ārpusģimenes aprūpes laikā. Starptautiskās vadlīnijas

ANO Bērnu tiesību konvencijas preambulā uzsvērts, ka bērniem, lai viņi varētu pilnīgi un harmoniski attīstīties kā personības, jāaug ģimenē, laimes, mīlestības un sapratnes gaisotnē. Savukārt bērnam, kuram īslaicīgi vai pastāvīgi nav savas ģimenes vai kuru viņa paša interesēs nedrīkst atstāt ģimenē, ir tiesības uz īpašu valsts aizsardzību un palīdzību un valstij ir jānodrošina šādam bērnam alternatīvu aprūpi. Konvencijas preambula arī nosaka, ka bērniem jābūt pilnīgi sagatavotiem patstāvīgai dzīvei sabiedrībā. Secināms, ka bērna sagatavošana patstāvīgai dzīvei sabiedrībā ir gan bērna ģimenes pienākums, gan arī alternatīvās aprūpes sniedzēja pienākums. Ņemot vērā, ka **ārpusģimenes aprūpē esošs bērns ir īpašā valsts aizsardzībā, valstij ir jānodrošina tāds tiesiskais regulējums un kārtība, kas nodrošina ārpusģimenes aprūpē esoša bērna sagatavošanu patstāvīgai dzīvei.**

ANO Ģenerālās asamblejas Rezolūcijā Nr.64/142 „Pamatnostādnes par bērnu alternatīvo aprūpi”¹⁰ (turpmāk – Pamatnostādnes) ir iekļauta īpaši bērnu sagatavošanai un pēcaprūpes atbalstam veltīta nodaļa, kurā noteikti pamatprincipi, pēc kuriem valstij

¹⁰ ANO Ģenerālās asamblejas Rezolūcija Nr.64/142. Pamatnostādnes par bērnu alternatīvo aprūpi. http://adm.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/akti/guidelines.pdf

ir jānodrošina pakalpojumi un atbalsts jauniešiem gan sagatavošanās posmā patstāvīgas dzīves uzsākšanas, gan pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās.

Pamatnostādnes nosaka, ka visā aprūpes laikā iesaistītajām iestādēm sistemātiski jātiecas sagatavot bērnu patstāvīgai dzīvei un pilnīgai integrācijai sabiedrībā, īpaši rūpējoties par viņu sociālajām un dzīves prasmēm, kuru apguvi veicina dalība vietējās sabiedrības dzīvē. Pamatnostādes īpaši uzsver sistemātisku un koordinētu sadarbību starp visām iesaistītajām pusēm. Latvijas gadījumā šīs iesaistītās puses ir pašvaldību bāriņtiesas un sociālie dienesti, kā arī aprūpētāji – audžuģimenes, aizbildņi un bērnu aprūpes izstrādātāji, un ārpusģimenes aprūpes atbalsta centri.

Latvijas specifiskā situācija, kas apgrūtina pušu sadarbību, ir saistīta ar līdzšinējo un joprojām nereti pieņemto praksi ievietot bērnus ārpusģimenes aprūpē no viņa izcelsmes vietas teritoriāli attālos novados. Šāda prakse gan apgrūtina pušu sadarbību jaunieša sagatavošanas posmā pirms patstāvīgas dzīves uzsākšanas, gan arī jauniešiem uzsākot patstāvīgu dzīvi. Turklāt jauniešiem, kurš ārpusģimenes aprūpes laikā ir iedzīvojušies noteiktā apdzīvotā vietā, integrējies vietējā sabiedrībā, kur viņam ir izveidojušies draugu, paziņu un atbalsta personu loks, varētu būt apgrūtināši un dažkārt pat nelabvēlīgi atgriezties savā izcelsmes pašvaldībā, lai tur saņemtu valsts garantētās un pašvaldības nodrošinātās sociālās garantijas, sociālo palīdzību un atbalstu.

Vairāki projekta ietvaros intervēti eksperti norāda, ka esošā situācija, kad par atbalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai ir atbildīga tā pašvaldība, kura pieņēmusi lēmumu par bērna ievietošanu ārpusģimenes aprūpē nevis tā, kurā jauniešis faktiski dzīvo, ir pretrunīga un nereti jauniešiem ir šādas situācijas upuris.

“...esmu saskārusies ar situāciju, kad ir 18 gadi un pašvaldība pasaka, nē tagad viņš atgriežas savā pašvaldībā, ņemiet ārā no skolas un, lai viņš turpina mācīties savā pašvaldībā, kaut arī visu savu apzināto dzīvi cilvēks ir dzīvojis šeit uz vietas un tagad viņu tā kā tādu stādiņu rauj no dobes un kaut kur iebāž iekšā. Pilnīgs vājprāts. ..Vēl nesen mēs mums bija jaunieši, viņš vēlējās pēc 18 gadiem turpināt mācīties un pašvaldība saka, nē, mums ir uz vietas vai nu viņš atgriežas savā pašvaldībā. jaunieši, protams, nevēlas atgriezties ... Jautājums, cik tas ir forši pret pašu jauniešu? Es saprotu, ka pašvaldība grib visu nodrošināt pie sevis un, ja viņš grib palikt šeit, tad lai tiek pats galā.” (NVO nr.3 ilgtermiņa sociālās aprūpes pakalpojuma sniedzējs)

Šobrīd pastāvošā kārtība, ka jauniešiem sociālās garantijas pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās nodrošina tā pašvaldība, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, ir jauniešiem nedraudzīga un apgrūtināša, tāpēc būtu maināma uz vispārējo kārtību, kāda ir noteikta Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9.panta pirmajā daļā, kas paredz, ka pašvaldībai, kuras teritorijā ir deklarēta personas dzīvesvieta, ir pienākums nodrošināt personai iespēju saņemt tās vajadzībām atbilstošus sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību. Sociālo pakalpojumu un palīdzības saņemšanas kārtības maiņa, to pietuvinot jaunieša faktiskajai dzīvesvietai, būtiski vienkāršotu sociālo garantiju saņemšanas procesu jauniešiem. Tādējādi tas būtu vērtējams kā būtisks ieguvums, neskatoties uz to, ka sākotnēji varētu radīt administratīva rakstura grūtības pašvaldībām savstarpēji koordinēt finanšu jautājums. Šādas sistēmas blakus ieguvums būtu bērnam un viņa ģimenei labvēlīgākas bērnu ievietošanas ārpusģimenes aprūpē prakses ieviešana, nododot bērnus ārpusģimenes aprūpes sniedzējiem vienas pašvaldības ietvaros vai tuvāko pašvaldību ietvaros.

Pamatnostādnes arī paredz, ka procesā, kurā notiek pāreja no aprūpes uz pēcaprūpi, jāņem vērā bērna dzimums, vecums, brieduma pakāpe un īpaši apstākļi un jānodrošina padoms un atbalsts, lai jo īpaši nepieļautu bērna ekspluatāciju. **Jārosina, lai bērni, kas atstāj aprūpi, piedalītos savas pēcaprūpes dzīves plānošanā.** Šis Pamatnostādņu punkts iezīmē divus būtiskus aspektus. Pirmkārt, visām iesaistītajām iestādēm un pakalpojumu sniedzējiem, tajā skaitā sociālajiem dienestiem, ir jāvērtē katrs gadījums individuāli, ņemot vērā Pamatnostādnēs minētos aspektus, lai visprecīzāk un mērķētāk nodrošinātu jauniešiem iespēju saņemt viņa specifiskajām vajadzībām atbilstošu atbalstu un pakalpojumu. Lai šāda prakse būtu iespējama, **ir nepieciešams kvalitatīvi izstrādāts metodiskais materiāls sociālajiem darbiniekiem un ārpusģimenes aprūpes sniedzējiem par darbu ar ārpusģimenē esošiem jauniešiem, sagatavojot viņus patstāvīgai dzīvei.** Papildus tam ir nepieciešams nodrošināt **apmācību programmas profesionāļiem** (pašvaldību sociālo dienestu, bērnu aprūpes institūciju, ārpusģimenes aprūpes atbalsta centru u.c. sociālajiem darbiniekiem, kā arī bāriņtiesu darbiniekiem un ārpusģimenes aprūpes sniedzējiem) par jauniešu sagatavošanu patstāvīgai dzīvei. Otrkārt, sagatavošanas procesā ir jānodrošina jauniešu līdzdalība savas pēcaprūpes plānošanā. Tas ir iespējams tikai pie nosacījuma, ja jauniešiem savlaicīgi ir sniegta pilna informācija par pieejamām iespējām un alternatīviem risinājumiem, kā arī viņam ir veiksmīga līdzšinējā pieredze

savas līdzdalības nodrošināšanā un viņam ir iespēja sadarboties ar ieinteresētu pieaugušo, kas ne tikai formāli, bet pēc būtības ir ieinteresēts sadzirdēt jaunieša paša domas un plānus attiecībā uz viņa dzīvi pēc ārpusģimenes aprūpes beigām.

Lai gan Pamatnostādnes nenosaka konkrētu pēcaprūpes plānošanas termiņu, dokumentā ir īpaši uzsvērts, ka **pēcaprūpe ir jāplāno pēc iespējas agrāk, tiklīdz bērns ir nonācis aprūpē**, un katrā ziņā krietnu laiku pirms tam, kad bērns aprūpi atstāj. Pamatnostādnes aicina veidot pēcaprūpes procesu kā savlaicīgu koordinētu un plānveida pasākumu. **Latvijas situācijā nevaram runāt par sistēmisku pieeju pēcaprūpes plānošanai**, jo šī joma šobrīd ir atstāta aprūpes sniedzēju ziņā, turklāt tā nekādā veidā netiek uzraudzīta. Vienīgais konkrētais normatīvajā regulējumā noteiktais pēcaprūpes plānošanas termiņš ir **seši mēneši**, ko nosaka gan Bāriņtiesu likums¹¹, gan Ministru kabineta 15.11.2005 noteikumi Nr.857 „Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās”¹², gan arī likums “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā”¹³.

Bāriņtiesu likuma 33.panta ceturrtā daļa nosaka **bāriņtiesas pienākumu sešus mēnešus pirms aizbildnībā esoša bērna pilngadības sasniegšanas informēt pašu aizbilstamo un pašvaldības sociālo dienestu par sociālo garantiju saņemšanu**. Faktiski saskaņā ar regulējumu bāriņtiesa informē pašvaldības sociālo dienestu par to, ka aizbildnībā esošam jauniešim pēc pilngadības sasniegšanas būs nepieciešams saņemt viņam pienākošās sociālās garantijas. Attiecībā uz audžuģimenē vai bērnu aprūpes institūcijā esošu jaunieši bāriņtiesai šāds pienākums Bāriņtiesu likumā nav noteikts. Toties saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 31.panta pirmās daļas 5.punktu un 36.panta piekto daļu **bāriņtiesai ir noteikts pienākums noskaidrot, vai aizbildnis un bērnu aprūpes institūcija ir informējusi pašvaldību par nepieciešamību pēc bērna pilngadības sasniegšanas nodrošināt viņam dzīvojamo telpu**. Konkrēts termiņš šīs bāriņtiesas kontroles funkcijas veikšanai likumā nav noteikts. Kā arī nav īsti saprotams, kāpēc bāriņtiesa no aizbildņa un bērnu aprūpes institūcijas direktora noskaidro informāciju tikai par vienu sociālās palīdzības veidu – par dzīvojamo platību, bet par pārējiem sociālo garantiju veidiem likums bāriņtiesai neuzliek apzināšanas un kontroles funkciju. Tajā pat laikā bāriņtiesai arī nav noteikta funkcija šo pašu informāciju noskaidrot no audžuģimenes, gadījumos, kad bērns atrodas audžuģimenes aprūpē.

Savukārt Ministru kabineta noteikumu Nr.857 23.punkts nosaka, ka **ikvienam ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzējam ir pienākumu sešus mēnešus pirms bērna pilngadības sasniegšanas informēt pašvaldību, kuras bāriņtiesa**

¹¹ Bāriņtiesu likums. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/139369-barintiesu-likums>

¹² Ministru kabineta 15.11.2005 noteikumi Nr.857 „Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās”. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/121592-noteikumi-par-socialajam-garantijam-barenim-un-bez-vecaku-gadibas-palikusajam-bernam-kurs-ir-arpusgimenes-aprupe-ka-ari-pec-arpusgimenes-aprupes-beigšanas>

¹³ Likums “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā”. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/56812-par-palidzibu-dzivokla-jautajumu-risinasana>

pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, par laiku, kad bērnam beidzas ārpusģimenes aprūpe un viņam būs nepieciešams atbalsts izglītības iegūšanā un patstāvīgās dzīves uzsākšanā, kā arī palīdzība dzīvokļa jautājuma risināšanā. Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 7.punktā ietvertu definīciju ārpusģimenes aprūpe tiek nodrošināta pie aizbildņa, audžuģimēnē, bērnu aprūpes institūcijā. Tātad gan aizbildnim, gan audžuģimenei, gan bērnu aprūpes institūcijai saskaņā ar Ministru kabineta noteikumu Nr.857 regulējumu ir paziņošanas pienākums pašvaldībai. Papildus tam saskaņā ar Bāriņtiesu likuma regulējumu attiecībā uz aizbildnībā esošu bērnu arī bāriņtiesa pati informē pašvaldības sociālo dienestu par sociālo garantiju saņemšanu. Tādējādi sanāk, ka sešus mēnešus pirms bērna pilngadības pašvaldības sociālais dienests saņem informāciju: no bērnu aprūpes institūcijas par šīs institūcijas aprūpē esošu bērnu; no audžuģimenes par audžuģimēnē esošu bērnu; gan no aizbildņa, gan vēl arī no bāriņtiesas par aizbildnībā esošu bērnu.

Ministru kabineta noteikumu Nr.857 24.punkts arī paredz kārtību, ka ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzējs sadarbībā ar bāriņtiesu sešus mēnešus pirms bērna pilngadības sasniegšanas pašu bērnu rakstiski informē par tiesībām saņemt palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā, braukšanas maksas atvieglojumus, kā arī atbalstu izglītības iegūšanā un patstāvīgās dzīves uzsākšanā. No regulējuma izriet, ka **attiecībā uz visiem ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem informāciju par viņiem paredzētām sociālajām garantijām pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās rakstveidā sniedz attiecīgais ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzējs sadarbībā ar bāriņtiesu.** Turklāt regulējums nedod skaidrāku šīs sadarbības skaidrojumu, bet gan paredz, ka **informācija jauniešiem sniedzama rakstveidā.** Informēšanai ir noteikta ne tikai rakstveida forma, bet arī konkrēts **termiņš – seši mēneši pirms pilngadības.** Papildus tam aizbildnības gadījumā pati bāriņtiesa vēl arī informē aizbilstamo par sociālo garantiju saņemšanu.

Savukārt fokusgrupu diskusijās **paši jaunieši kā galveno informācijas avotu minēja internetu.** Uzreiz gan jāsaka, ka kaut arī internets tika skatīts kā svarīgs informācijas avots, jaunieši nevarēja nosaukt skaidras interneta vietnes, kur atrast meklēto informāciju. Jauniešu neziņa par vietnēm, kur atrast nepieciešamo informāciju liecina, ka internets kā informācijas avots tiek pieņemts kā pašsaprotams, kas kavē nepieciešamo prasmju apgūšanu, kas varētu palīdzēt jauniešiem informāciju internetā ātri un viegli atrast.

Es nezinu, vai šis būs tieši saistīts, bet, piemēram, internetā, tieši Googlē, meklējot, cik es esmu mēģinājusi kaut ko atrast, īsti neko nevar. Bet es nezinu, kā tur īsti ir jāmeklē, lai kaut ko tiešām sakarīgu un prātīgu atrastu. Bet, piemēram, instagramā ir daudz influenceri, blogeri, kas parāda savu dzīvi un tā. No vienas puses, tas ir motivējoši, bet, no otras puses, redzēt, ka cilvēki jau 20 gados ir ar saviem uzņēmumiem...Ir diezgan liela spriedze un pārmetu sev, ka pats nav neko sasniedzis. Ir diezgan grūti atrast tiešām diezgan motivējošu informāciju. (Jaunietis no udžuģimeņu aprūpes)

Prasmju un zināšanu trūkums par to, kur meklējama informācija ir tikai daļa no problēmām, kas saistās ar internetu kā informācijas avotu. Interneta vide vienlaikus arī var kalpot par atgādinājumu tam, cik nedroša un stigmatizēta ir jaunieša pozīcija, kā kādam kas nāk no ārpusģimenes aprūpes un kura ienākumu līmenis visticamāk ir zems. Kaut arī kopumā internetā atrodama informācija par citu jauniešu sasniegumiem un iespējām ir plaši pieejama, jauniešu no ārpusģimenes aprūpes gadījumā tai var būt pretējs efekts, jo jaunieši nevar identificēties ar šiem gadījumiem un drīzāk rada atstumtības un nepilnvērtības sajūtas.

Kā otrs pašu jauniešu biežāk minētais informācijas avots ir minēti **audžuvecāki un SOS mammas un sociālie darbinieki**. Jaunieši puda viedokli, ka informāciju par patstāvīgas dzīves uzsākšanu ir iespējams iegūt, taču tas lielākoties būs atkarīgs no jaunieša paša intereses un motivācijas to darīt. Tāpat jaunieši novērtēja iespēju, ka informāciju kura atrodama internetā iespējams pārrunāt ar kādu pieredzes bagātāku cilvēku, kas tika vērtēts kā viens no galvenajiem veidiem, kā pārbaudīt informācijas ticamību. Tāpat tie jaunieši, kuriem bija vecākās māsas vai brāļi, bieži pieminēja viņus, kā informācijas avotus, un apgalvoja, ka mācoties no viņu kļūdām un pieredzēm. Savukārt par valsts un pašvaldības institūciju lomu saistībā ar informācijas sniegšanu jaunieši norādīja, ka valsts un pašvaldības iestādēm būtu aktīvāk jāstrādā pie informācijas sniegšanas jauniešiem, kas šobrīd tika skatīts kā neveiksmīgs process.

Atšķirīgs regulējums par paziņošanas kārtību pašvaldībai ir noteikts likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 14.panta otrajā daļā, kas nosakot, ka par to, ka bez vecāku gādības palikušam bērnam, pēc pilngadības sasniegšanas būs nepieciešama palīdzība dzīvokļa jautājumu risināšanā, attiecīgā bērnu aprūpes institūcija, bāriņtiesa, ja bērns atrodas audžuģimenē, vai aizbildnis paziņo pašvaldības sociālajam dienestam. Šis paziņojums nosūtāms ne vēlāk kā sešus mēnešus pirms tam, kad beidzas bērna ārpusģimenes aprūpe. Šajā regulējumā ir ietverts no Ministru kabineta noteikumu Nr.857 23.punkta atšķirīgs regulējums, nosakot nevis audžuģimeni, bet gan bāriņtiesu par atbildīgo, kas informē pašvaldības sociālo dienestu par nepieciešamo palīdzību bērnam dzīvokļa jautājumu risināšanā, ja bērns atrodas audžuģimenē. Tātad abi normatīvie akti paredz atšķirīgu informēšanas kārtību, novedot pie informācijas dublēšanās, jo informāciju par jauniešiem nepieciešamo palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā pašvaldības sociālais dienests saņem gan no audžuģimenes (Ministru kabineta noteikumu Nr.857 23.punkts), gan bāriņtiesas (likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 14.panta otrā daļa).

Normatīvais akts	Atbildīgais	Termiņš	Pienākums	Subjekts	Informācijas saturs
Bāriņtiesu likuma 33.panta ceturtā daļa	Bāriņtiesa	sešus mēnešus pirms bērna pilngadības sasniegšanas	informē	aizbilstamo un pašvaldības sociālo dienestu	par sociālo garantiju saņemšanu.
Bāriņtiesu likuma 31.panta pirmās daļas 5.punkts	Bāriņtiesa		noskaidro	vai aizbildnis normatīvajos aktos par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā noteiktajā kārtībā ir informējis pašvaldību par nepieciešamību pēc bērna pilngadības sasniegšanas nodrošināt viņam dzīvojamo telpu.	

Bāriņtiesu likuma 36.panta piektā daļa	Bāriņtiesa		noskaidro	vai ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas vadītājs normatīvajos aktos par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā noteiktajā kārtībā ir informējis pašvaldību par nepieciešamību pēc bērna pilngadības sasniegšanas nodrošināt viņam dzīvojamo telpu.	
MK noteikumu Nr.857 23. punkts	Ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzējs	sešus mēnešus pirms bērna pilngadības sasniegšanas	informē	pašvaldību, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi	par: 1) laiku, kad bērnam beidzas ārpusģimenes aprūpe; 2) bērnam būs nepieciešams atbalsts izglītības iegūšanā; 3) bērnam būs nepieciešams atbalsts patstāvīgās dzīves uzsākšanā; 4) bērnam būs nepieciešama palīdzība dzīvokļa jautājuma risināšanā
MK noteikumu Nr.857 24.punkts	Ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzējs sadarbībā ar bāriņtiesu	sešus mēnešus pirms bērna pilngadības sasniegšanas	rakstiski informē	bērnu	par: 1) tiesībām saņemt palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā; 2) tiesībām saņemt braukšanas maksas atvieglojumus; 3) atbalstu izglītības iegūšanā; 4) atbalstu patstāvīgās dzīves uzsākšanā.
Likums "Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā" 14.panta otrā daļa	- attiecīgā bērnu aprūpes institūcija, - bāriņtiesa, ja bērns atrodas audžuģimenē, - aizbildnis	ne vēlāk kā sešus mēnešus pirms tam, kad beidzas bērna ārpusģimenes aprūpe	paziņo (paziņojums nosūtāms)	pašvaldības sociālajam dienestam	par to, ka bez vecāku gādības palikušam bērnam, pēc pilngadības sasniegšanas būs nepieciešama palīdzība dzīvokļa jautājumu risināšanā.

Normatīvajā regulējuma iekļautā informācijas aprites shēma starp ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzēju, bāriņtiesu un sociālo dienestu liecina par fragmentētu un formālu procesu, kas vairāk kalpo pašvaldības sociālā dienesta vajadzībām, lai tas varētu plānot savus resursus un izpildīt Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 12.panta sestajā daļā noteikto pienākumu pēc tam, kad saņemta informācija par bāreņa vai bez vecāku gādības palikuša bērna pilngadību un ārpusģimenes aprūpes beigšanos, izvērtēt minētās personas vajadzības un resursus un tai pēc patstāvīgas dzīves uzsākšanas sniegtu nepieciešamos atbalsta pasākumus, kā arī vismaz divus gadus pēc patstāvīgas dzīves uzsākšanas novērtētu personas sociālās situācijas izmaiņas. Šobrīd normatīvajā regulējumā noteikto kārtību un termiņus, kā arī dublējošas funkcijas nevar uzskatīt par savlaicīgu un savstarpēji koordinētu plānveida procesu jaunieša sagatavošanai patstāvīgas dzīves uzsākšanai un pārejai uz patstāvīgu dzīvi. Pašreizējā pieeja nav uzskatāma par jauniešu draudzīgu, tā nedod drošības un paredzamības sajūtu, kas ikvienam jauniešim ir būtiska platforma patstāvīgas dzīves veiksmīgai uzsākšanai.

Lai arī normatīvajā regulējumā pašvaldību sociālie dienesti ir noteikti kā informācijas saņēmēji no ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzējiem un atsevišķos gadījumos arī no bāriņtiesas, praksē tomēr lielākoties tieši pašvaldību sociālie dienesti ir tie, kas sešus mēnešus pirms pilngadības informē ārpusģimenes

aprūpē esošos jauniešus par viņiem pienākošām sociālajām garantijām, pieejamiem palīdzības un atbalsta veidiem. Var vērtēt, vai informācija, ko sociālie dienesti vēstules formā nosūta jauniešiem, ir pietiekami skaidri izklāstīta un jauniešiem viegli uztverama un saprotama, bet prakse liecina, ka jauniešu informēšanas pienākumu sistēmā ir uzņēmušies tieši pašvaldību sociālie dienesti, kaut arī normatīvajā regulējumā tā nav noteikta kā sociālo dienestu funkcija.

Vēl viens būtisks Eiropas līmeņa dokuments, kas nosaka vadlīnijas kvalitatīvai un bērna interesēm atbilstoši ārpusģimenes aprūpei ir Quality4Children Standarti bērnu ārpusģimenes aprūpei Eiropā.¹⁴ Šie standarti tika izstrādāti, lai garantētu un uzlabotu ārpusģimenes aprūpē mītošo bērnu un jauniešu stāvokli un attīstības iespējas Eiropā. Standartu mērķis ir atbalstīt bērnu un jauniešu ārpusģimenes aprūpē ieinteresētās personas, proti, bērnus un jauniešus, bioloģiskās ģimenes, aprūpētājus, aprūpes organizācijas, bērnu aizsardzības dienestus, kā arī valsts un starptautiskās varas iestādes. **Quality4Children Standarti iekļauj arī standartu grupu, kas paredz vadlīnijas jaunieša sagatavošanai patstāvīgai dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās.**

Piemēram, Quality4Children 15.standarts nosaka, ka aprūpes izbeigšanas process ir svarīgs posms bērnu ārpusģimenes aprūpē un tiek rūpīgi plānots un īstenots. Tas tiek galvenokārt balstīts uz jaunieša individuālo aprūpes plānu. Jaunietis tiek atzīts par ekspertu savas aprūpes kvalitātes jomā un viņa viedoklis ir svarīgs aprūpes sistēmas kvalitātes un attiecīgā aprūpes modeļa turpmākas pilnveides priekšnoteikums. Šī standarta vadlīnijas nosaka, ka:

- **aprūpes izbeigšanas process tiek rūpīgi plānots** un īstenots, proti, aprūpētājs plāno un īsteno aprūpes izbeigšanas procesu saskaņā ar aprūpes plānu un kopā ar jauniešu. Šis process tiek īstenots pakāpeniski, ciktāl tas atbilst bērna vislabākajām interesēm. Jaunietim ir tiesības noteikt, cik lielā mērā viņa izcelsmes ģimenei vajadzētu piedalīties aprūpes procesa izbeigšanas plānošanā un īstenošanā. Nepieciešamības gadījumā aprūpētājs konsultējas ar starpprofesionāļu komandu.

- **jaunietis tiek atzīts par ekspertu savas aprūpes kvalitātes jomā**, proti, aprūpētājs lūdz jauniešiem novērtēt aprūpes kvalitāti. Aprūpētājs paziņo šo vērtējumu aprūpes organizācijai, lai tā noteiktu, vai nepieciešams pilnveidot aprūpes sistēmas kvalitāti un attiecīgo aprūpes modeli.

- aprūpes izbeigšanas procesa pamatā ir **individuālais aprūpes plāns**, kurā ir noteikts jaunieša attīstības stāvoklis, izvirzīti mērķi un pasākumi un uzskaitīti resursi, kas nepieciešami jaunieša atbalstīšanai aprūpes izbeigšanas procesa laikā. Aprūpes plāns un tā īstenošana tiek regulāri izvērtēti. Aprūpes plānā arī tiek ņemta vērā jaunieša turpmākā dzīve pēc aprūpes procesa izbeigšanas, formulējot pēcaprūpes vadlīnijas.

- tiek organizēts atbilstošs atvadu pasākums jauniešiem, kuram tiek pārtraukta aprūpe, lai atzīmētu viņa nākamā dzīves posma sākumu. Tas tiek īstenots saskaņā ar jaunieša iepriekšējo dzīves pieredzi un viņa vēlmēm.

¹⁴ Quality4Children Standarti bērnu ārpusģimenes aprūpei Eiropā. Piejams: http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes_aprupe/quality4children/.

▪ **pēc aprūpes procesa izbeigšanas jaunietim ir pieejams atbalsts un konsultācijas.** Bērnu aizsardzības dienesti un aprūpes organizācija nodrošina pēcaprūpes atbalstu un konsultācijas.

Savukārt Quality4Children 16.standarts paredz, ka aprūpes izbeigšanas procesā tiek īstenota efektīva un atbilstoša komunikācija, visas aprūpes izbeigšanas procesā iesaistītās puses saņem visu būtisko informāciju atbilstoši savai lomai šajā procesā. Vienlaikus jaunietim un viņa izcelsmes ģimenei ir tiesības uz privātumu un drošību. Visa informācija tiek paziņota jaunietim un viņa izcelsmes ģimenei saprotamā un piemērotā veidā. Šī standarta vadlīnijas nosaka, ka:

▪ svarīgā informācija tiek profesionāli apstrādāta, proti, bērnu aizsardzības dienesti, aprūpes organizācija un aprūpētājs apzinās, cik svarīgi ir sniegt jaunietim un viņa izcelsmes ģimenei visu svarīgo informāciju. Bērnu aizsardzības dienesti profesionāli apstrādā visu svarīgo informāciju. Tas nodrošina konfidencialitāti, pareizu dokumentēšanu un pieeju visām iesaistītajām pusēm.

▪ aprūpētājs nodrošina, ka jaunietis ir pienācīgi informēts un saprot visu svarīgo informāciju par aprūpes izbeigšanas procesu. Jaunietis tiek īpaši informēts par dažādām turpmākās dzīves iespējām un aspektiem, kad viņš kļūs patstāvīgs.

▪ tiek nodrošināta komunikācijas atbilstība noteiktam prasību kopumam. Visām iesaistītajām pusēm, kuras sniedz atbalstu jaunietim aprūpes izbeigšanas procesā, ir jāatbilst vismaz šādiem kritērijiem: viņi prot lietot jauniešu domāšanai atbilstošu valodu; viņi izveido ciešas attiecības ar /jaunieti, ir apveltīti ar labu klausīties prasmi un ir saprotoši, iejūtīgi un pacietīgi, ļaujot jaunietim justies nepiespiesti; viņi rada draudzīgu un komfortablu komunikācijas vidi.

▪ jaunietis, izcelsmes ģimene, aprūpes organizācija un bērnu aizsardzības dienesti sadarbojas. Sadarbība starp pusēm, kuras ir iesaistītas atbalsta sniegšanā jaunietim aprūpes izbeigšanas procesā, tiek nostiprināta, savstarpēji paziņojot svarīgo informāciju, īstenojot atbilstošu komunikāciju un savstarpēji uzticoties. Šīs puses: rīkojas saskaņā ar tiesību aktu, noteikumu un Quality4Children standartu prasībām; iekļauj Quality4Children 16.standartu bērnu aizsardzības dienestu, aprūpes organizācijas un aprūpētāju norādījumos un darba metodēs; ir bērna aprūpes tīkla sastāvdaļa.

Papildus iepriekš minētajam, Quality4Children 17.standarts nosaka, ka **jaunietim tiek nodrošināta iespēja piedalīties aprūpes izbeigšanas procesā.** Aprūpes izbeigšanas procesa pamatā ir individuālais aprūpes plāns. Jaunietim tiek nodrošināta iespēja paust savu viedokli par pašreizējo situāciju un ar turpmāko dzīvi saistītās vēlmes. Viņš piedalās aprūpes izbeigšanas procesa plānošanā un īstenošanā. Šī standarta vadlīnijas nosaka, ka:

▪ visas puses, kas ir iesaistītas aprūpes izbeigšanas procesā, ņem vērā un izpilda vismaz šādas prasības, kuras nodrošina, ka:

- jaunietis izmanto savas tiesības un piedalās aprūpes izbeigšanas procesa plānošanā un īstenošanā;
- jaunietis tiek uzklauts un mudināts paust savus plānus, šaubas un cerības;
- tiek atbalstīti jaunieša patstāvīgi pieņemtie lēmumi atbilstoši viņa sapratnes

- līmenim;
 - jauniešiem tiek uzskatīts par savas dzīves ekspertu;
 - izcelsmes ģimene piedalās aprūpes izbeigšanas procesā;
 - jauniešiem tiek sniegta iespēja noteikt, cik lielā mērā var tikt iesaistīta izcelsmes ģimene;
 - jauniešiem tiek uzklauts un atbalstīts birokrātisku un juridisku procedūru gaitā.
- **aprūpētājs gādā par to, lai jauniešiem saņemtu visu būtisko informāciju**, kas palīdz viņiem pieņemt lēmumus aprūpes izbeigšanas procesā. Viņš pārliecina, ka jauniešiem saprot sniegto informāciju.
 - aprūpes izbeigšanas procesa plānošanas un īstenošanas pamatā ir individuālais aprūpes plāns. Jauniešiem piedalās sava individuālā aprūpes plāna izstrādē. Aprūpes plānā tiek ņemti vērā viņa uzskati, kā arī visi mērķi un resursi, kas nepieciešami aprūpes izbeigšanas procesa pienācīgai plānošanai un īstenošanai.

Ņemot vērā, ka Latvijā līdz šim nav izstrādāti vienoti standarti un vadlīnijas jauniešu sagatavošanai patstāvīgai dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, Quality4Children Standarti būtu izmantojami, kā bāze šādu vadlīniju izstrādei Latvijā, paredzot gan iesaistīto pušu sadarbības aspektus, gan pušu pienākumus un procesu aprakstus. Piemēram, Igaunijā „Vadlīnijas pašvaldībām pilngadību sasniegušo jauniešu no ārpusģimenes aprūpes pēcaprūpes plānošanai un organizēšanai un jauniešu patstāvīgas dzīves atbalstam” tika izstrādātas 2018.gadā un sociālā darba praktiķi tās ir atzinuši par vērtīgu un praktiski pielietojamu materiālu darbam ar jauniešu no ārpusģimenes aprūpes mērķgrupu.

Priekšlikumi: Izstrādāt Quality4Children Standartos balstītu metodisko materiālu (vadlīnijas) “Vadlīnijas jauniešu no ārpusģimenes aprūpes (aizbildnība, audžuģimenes, bērnu aprūpes institūcijas) sagatavošanai un atbalstam patstāvīgu dzīvi uzsākot” īpašu uzmanību vēršot uz jaunieša individuālās attīstības plāna izstrādi un īstenošanu – ietvars jau pastāv, nepieciešams noteikt detalizētu saturu un metodisko atbalstu. Kā arī izstrādāt metodisko materiālu par sadarbību starp bāriņtiesām, sociālajiem dienestiem, ārpusģimenes aprūpes atbalsta centriem un aprūpes pakalpojuma sniedzējiem, sagatavojot jauniešus patstāvīgai dzīvei un nodrošinot jauniešu pēcaprūpi pēc patstāvīgas dzīves uzsākšanas. Veidot Labbklājības ministrijas vadītu Darba grupu Vadlīniju sagatavošanai.

Pārskatīt un vienādot iesaistīto pušu (bāriņtiesa, audžuģimene, aizbildnis, bērnu aprūpes institūcija) atbildību sadalījumu par jaunieša un pašvaldības sociālā dienesta informēšanu par jauniešiem pēc 18 gadu sasniegšanas nepieciešamo atbalstu atbalstu izglītības iegūšanā un patstāvīgās dzīves uzsākšanā, kā arī palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā.

Grozīt Ministru kabineta 26.06.2018 noteikumus Nr. 354 “Audžuģimenes noteikumi”, papildinot audžuģimeņu pienākumus ar pienākumu sagatavot bērnu patstāvīgai dzīvei (pēc analoģijas ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 4.panta sestās daļas regulējumu, kas nosaka šādu pienākumu bērnu aprūpes institūcijai).

Grozīt Ministru kabineta 26.06.2018 noteikumus Nr. 355 „Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumi”, papildinot 12.punktā noteiktās prasības atbalsta centriem, paredzot, atbasta sniegšanu audžuģimenei vai specializētajai audžuģimenei bērna sagatavošanai patstāvīgai dzīvei par atbalsta centra uzdevumu (piemēram, starpinstitutionālo sanāksmju organizēšana, jaunieša individuālās attīstības plāna izstrāde, nepieciešamo pakalpojumu plānošana (piem., mentors), audžuģimeņu ikgadējā zināšanu pilnveide u.c.).

Paplašināt ārpusģimenes aprūpes atbalsta centru pakalpojumu grozu, iekļaujot tajā sociālā darbinieka pakalpojumu aizbildņiem.

Izstrādāt vienotu mācību programmu pašvaldību sociālo dienestu un ārpusģimenes aprūpes atbalsta centru sociālajiem darbiniekiem, kā arī ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzējiem par darbu ar jauniešiem pirms ārpusģimenes aprūpes beigām un pēcaprūpes periodā.

Ministru kabineta noteikumu Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 26.punkts nosaka bērnu aprūpes institūcijas pienākumu sagatavot bērnu patstāvīgas dzīves uzsākšanai. Lai šo pienākumi kvalitatīvi izpildītu, izstrādāt speciālu mācību programmu bērnu aprūpes institūciju sociālajiem darbiniekiem, kuri strādā ar jauniešiem gan sagatavošanas posmā, gan arī pēc 18 gadu vecuma. Šādas mācību programmas apguvi noteikt par obligātu prasību.

Noteikt vienu atbildīgo iestādi, kas būtu atbildīga par jaunieša sagatavošanas patstāvīgai dzīvei plānošanu un koordinēšanu, tajā skaitā starpinstitutionālo sadarbību, informācijas apmaiņu, pakalpojumu un atbalsta plānošanu jauniešiem, jaunieša līdzdalības nodrošināšanu savā pēcaprūpes plānošanā un informācijas izskaidrošanu jauniešiem saprotamā veidā. Veidot vienotu informācijas plūsmu mājokļa un sociālo garantiju jautājumos, turklāt ar vienu atbildīgo (piemēram, bērnu tiesību aizsardzības speciālists).

Atbalsts jauniešiem, uzsākot patstāvīgu dzīvi pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās

Atbalsts jauniešiem, uzsākot patstāvīgu dzīvi pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās. Latvijas regulējums

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 12.pants, kas nosaka pašvaldības sociālā dienesta pienākumus un tiesības, sestajā daļā arī paredz, ka pašvaldības sociālajam dienestam pēc tam, kad saņemta informācija par bāreņa vai bez vecāku gādības palikuša bērna pilngadību un ārpusģimenes aprūpes beigšanos, ir pienākums izvērtēt jaunieša vajadzības un resursus un viņam pēc patstāvīgas dzīves uzsākšanas sniegt nepieciešamos atbalsta pasākumus, kā arī vismaz divus gadus pēc patstāvīgas dzīves uzsākšanas novērtēt jaunieša sociālās situācijas izmaiņas. Respektīvi tiesību norma nosaka minimālo termiņu – divi gadi,

kad sociālajam dienestam ir jāseko līdzī jaunieša patstāvīgās dzīves gaitām. Šajā likuma normā noteiktais sociālā dienesta veiktais jaunieša sociālās situācijas izmaiņu novērtēšanas termiņš (divi gadi) būtiski atšķiras no termiņa, kas jauniešiem garantēts sociālo garantiju saņemšanai un nodrošinājumam ar pašvaldības dzīvojamo telpu, kas ir paredzēts līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai. Lai arī Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums nosaka minimālo termiņu un pašvaldības pēc saviem ieskatiem šo termiņu var noteikt arī garāku, praksē tomēr vērojama tendence pieturēties pie likumā noteiktā minimālā divu gadu termiņa.

Jauniešu intervijās vairākkārtīgi tika pasts viedoklis, ka viņi ir noguruši no nepārtrauktās uzraudzības un kontroles, ko ārpusģimenes aprūpes laikā viņi ir piedzīvojuši no dažādu iestāžu puses. Tāpēc brīdis, kad viņi kļūst pilngadīgi un paši ir tiesīgi pieņemt lēmumu sadarboties vai nesadarboties ar kādu no iestādēm, tajā skaitā ar sociālo dienestu, viņi izvēlas šo sadarbību limitēt līdz iesniegumu iesniegšanai par sev pienākošos sociālo garantiju saņemšanu.

Jaunieši fokusgrupu diskusijās arī pauda vai nu neziņu par to kur meklēt atbalstu pēc aprūpes beigšanās, vai arī apgalvoja, ka meklēt jebkāda veida atbalstu ir lieki. Šie dati tādējādi apstiprina jau iepriekšējos pētījumos novēroto, ka jaunieši neuztver valsts un pašvaldības iestādes kā vērtīgu atbalsta rīku, kas nozīmē, ka atbalsts šajās iestādēs tiek meklēts reti. Tas skaidrojams ar to, ka jauniešu pieredze sadarbībā ar pašvaldību sociālajiem darbiniekiem un citām atbalsta personām ļoti bieži vai nu nav izveidojusies, vai veidojas saistībā ar procesiem, kur jaunieši piedzīvo vilšanos, piemēram, dzīves platības piešķiršanas procesā. Šīs jomas problemātika ir apskatīta gan iepriekšējos pētījumos¹⁵, gan atkal un atkal atkārtojas jauniešu pašu stāstos par savu, radnieku vai draugu pieredzi.

Tā kā sadarbība ar sociālo darbinieku ir jaunieša tiesības nevis pienākums, sociālajam darbiniekam ir jābūt ļoti profesionālam un motivētam veidot attiecības ar jauniešiem, lai mudinātu viņu sadarboties ar sociālo dienestu gadījumos. Diemžēl, jauniešu un jomā strādājošo nevalstisko organizāciju pieredze apliecina, ka šādas situācijas ir vairāk izņēmums nevis pieņemtā prakse.

Situācijas, kurās jaunieši pieredz, ka no valsts un pašvaldības iestādēm sagaidāmais atbalsts vienmēr būs niecīgs vai problemātisks rada jauniešos neuzticību pret šīm iestādēm un nevēlēšanos veidot ar tām sadarbību. Tas savukārt nozīmē, ka situācijās, kurās jauniešiem būtu nepieciešama palīdzība, jaunieši izvairīsies to meklēt sociālajā dienestā, kas var negatīvi ietekmēt jaunieša spēju pārvarēt radušos krīzi un palielina nabadzības un mājokļa zaudēšanas riskus.

Valsts atbalsts, cik es zinu, ir ļoti maziņš. Bet vairāk jau atbalsta pašvaldības un bāriņtiesa, jo pašvaldības tev dot dzīvokli, bāriņtiesas palīdz tur tik iekšā - visās dzīvokļu rindās, visur, lai tu tiktu, lai būtu

¹⁵ Pieejams:

https://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/jaunumi/3_tiesibsarga_izpete_par_pasvaldibu_atbalstu_1546939443.pdf

jumts virs galvas. Takā par valsti, man liekas, vispār nav jēgas runāt, tas man liekas smieklīgs jautājums. (Jaunietis no SOS aprūpes)

Iepriekšējais citāts liecina, ka vismaz daļa jauniešu izšķir kāda veida atbalsts tiek saņemts no pašvaldības un, kāds no valsts. Šeit vēl spilgtāk atklājas jauniešu kritiskais skatījums uz valsts atbalsta sistēmām, kuras viņi pieredz kā vēl problemātiskākas un vājākas nekā pašvaldības sniegtais atbalsts. Apkopojot jauniešu teikto secināms, ka jaunieši valsts un pašvaldības atbalstu kopumā vērtē zemu, un rēķinās, ka lielākoties būs nepieciešams patstāvīgo dzīvi uzsākt pašu spēkiem.

Lai gan Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 12.pants kā vienu no sociālo pakalpojumu sniegšanas pamatprincipiem nosaka, ka sociālos pakalpojumus nodrošina klienta dzīvesvietā vai iespējami tuvu tai, Ministru kabineta noteikumos Nr.857 ir iestrādāts atšķirīgs princips, kas nosaka, ka jaunietis pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās sociālās garantijas, palīdzību un atbalstu saņem tās pašvaldības sociālajā dienestā, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi. Attiecīgi praksē jaunietim, ja viņš ārpusģimenes aprūpē ir bijis citā pašvaldībā, pēc pilngadības sasniegšanas ir jāveido sadarbība ar savas izcelsmes pašvaldības sociālo dienestu, kas ir visai apgrūtināošs process. Ja jaunieša deklarētā un faktiskā dzīvesvieta ir teritoriāli tālu no pašvaldības, ar kuru jaunietim pēc pilngadības sasniegšanas ir jāveido sadarbība, tas rada praktiskus šķēršļus veiksmīgai sadarbībai. Pirmkārt, attāluma dēļ rodas grūtības ar nokļūšanu, kā arī papildus transporta izdevumus, ja jaunietis nemācās un viņam attiecīgi nepienākas apliecība sociālo garantiju nodrošināšanai. Otrkārt, šāda pieeja var būt psihoemocionāli grūta jaunietim, piemēram, saistībā ar bērnībā bioloģiskajā ģimenē piedzīvotu traumatisku pieredzi. Treškārt, ja jaunieša faktiskā dzīvesvieta atšķiras no pašvaldības, kuras sociālajam dienestam ir noteikts pienākums sekot līdzi jaunieša patstāvīgas dzīves gaitām, tad praksē šis process veidojās formāls un sociālā darbinieka loma ir nevis atbalsta personas loma, bet gan sociālo garantiju izmaksu administratora loma. Sociālajam darbiniekam ar jauniešu neveidojas patiesa sadarbība un sociālais darbinieks jaunieti un viņa vajadzības visbiežāk tā arī neiepazīst, bet aprobežojas ar izziņu un iesniegumu pieprasīšanu un pabalstu piešķiršanu.

Līdzīgus gadījumus apraksta projekta ietvaros intervētie jomas eksperti.

“...man ir pieredze ar jauniešu, viņš gan pie mums sabija tikai 4 mēnešus ...un viņš bija no tālas lauku pašvaldības A...Diemžēl sakarā ar savu diagnozi, tie bija mācīšanās traucējumi, ... mēs nevarējām viņam nodrošināt izglītību un to ko mēs piedāvājām viņu neapmierināja un viņam vajadzēja atgriezties atpakaļ savā lauku pašvaldībā un diemžēl sakarā ar to likumdošanu, kāda nu viņam ir, ka dzīves vietu pārāk nevar izvēlēties, viņam iedeva laukos dzīvokli ar daļējām ērtībām, viņu principā noliek tādā vietā, kur praktiski viņam nekādu iespēju nav izbraukāt uz darbu, transporta līdzekļu nav, viņam automātiski zūd darba iespējas..sociālais dienests viens no otra ļoti, ļoti atšķiras, viss atkarīgs, cik kompetents priekšā sociālais darbinieks..arī par dzīvokli it kā jau viņam teorētiski prasīja, bet viņam jau nebija iespējas, nebija arī tā laika gaidīt, ko viņam labāku piedāvās..vēl kas, sociālais darbinieks laukos, viņi tur laukos zina tam

cilvēkam visu vēsturi, visu viņa ģimeni un audžuģimeni no kuras viņš nācis, tātad viņam ne no bio ģimenes, ne no audžuģimenes, viņam nav nekādu resursu, kur viņam griezties pēc palīdzības un sociālais darbinieks šajā gadījumā ļoti rupji pārkāpj ētikas normas, ka viņš ar viņu strādā nevis kā ar bērnu, kurš nokļuvis ārpusģimenes aprūpē un, kuram vajadzētu palīdzēt, bet tieši otrādi jau stāsta tādas lietas, kas ..atklātā tekstā stāsta tādas lietas, ka viņš zog un, ja kaut kas notiek, tad automātiski visi domā ka viņš ir vainīgs..viņš ir kā ķīlnieks visā tajā situācijā..tāpēc, ka darba iespējas nav, viņam neuzticas un viņu vaino pilnīgi atklātā veidā, ka viņš ir vainīgs pie jebkā, kas notiek tajā ciemā. Tātad viņu jau pazemo tīri emocionāli un vēl kas ir, ar ko es saskāros, viņš ir nolikts uz ceļiem.. viņam jau tā tie dzīves apstākļi tiek pamazināti. Viņš pirmos 3 mēnešus dabū trūcīgo statusu un pēc tam atkal nākamo izziņu var iesniegt atkal pēc 3 mēnešiem..lietas būtība ir tāda, ka pilnīgi piekrītu, ka būtu jāskatās plašāk..esmu par to, lai pašvaldības atbalstītu tur kur jaunieši vismaz pēdējos gadus dzīvojis apradis ar iespējām un viņš arī ir objektīvi, jo, ja mēs, piemēram salīdzinām mūsu pilsētu ar lauku pašvaldību, kura kādreiz, ļoti sen pieņēmusi lēmumu par šī jauniešu ievietošanu ārpusģimenes aprūpē, tad , paliekot kaut kur tepat, visādā ziņā jauniešiem ir daudz lielākas iespējas izsisties un nenogrimt pirmajās 5 dienās ... tādā ziņā es piekrītu, ka tas ir lielākais mīnuss, kas var būt, tas teritoriālais sadalījums, ka pašvaldība nodrošina pakalpojumu tikai savā teritorijā no kuras viņš nācis.”(NVO nr.3 ilgtermiņa sociālās aprūpes pakalpojuma sniedzējs)

Atbalsts jauniešiem, uzsākot patstāvīgu dzīvi pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās. Starptautiskās vadlīnijas

ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējo komentāru par bērnu tiesību īstenošanu jauniešu periodā¹⁶ (turpmāk - Komentāri) 52.punktā ir minēts pamatojums, kāpēc jauniešiem no ārpusģimenes aprūpes nepieciešama īpaša uzmanība: nereti šai jauniešu grupai ir zemāks iegūto zināšanu līmenis, atkarība no sociālajiem pabalstiem, augstāks risks kļūšanai par bezpajumtniekiem, nonāksanai ieslodzījumā, augstāks nevēlamas grūtniecības un pāragras maternitātes risks, narkomānijas risks, sakropļošanās un pašnāvību riski. Turklāt jauniešiem, atstājot ārpusģimenes aprūpes sistēmu, nav pieejama atbalsta un aizsardzības sistēma, kā arī nav bijusi iespēja apgūt atbilstošas prasmes, tāpēc viņi ir īpaši neaizsargāti pret seksuālo izmantošanu, cilvēku tirdzniecību un vardarbību. Jauniešiem ar invaliditāti bieži tiek liegta iespēja dzīvot kopienā un viņi tiek pārvietoti uz attiecīgām iestādēm pieaugušajiem, kur viņiem ir paaugstināts risks tikt pakļautiem pastāvīgiem tiesību pārkāpumiem. Komentāra 53.punktā norādīts, ka valstīm būtu jāveic pasākumi, lai atbalstītu ārpusģimenes aprūpes sistēmā esošo jauniešu neatkarību un uzlabotu viņu dzīves izredzes, kā arī likvidētu specifiskos nestabilitātes un nedrošības faktorus, ar kuriem viņi saskaras, iziedami no

¹⁶ United Nations Committee on the Rights of the Child General comment No. 20 (2016) on the implementation of the rights of the child during adolescence. Pieejams: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/404/44/PDF/G1640444.pdf?OpenElement>.

ārpusģimenes aprūpes sistēmas un uzsākdami patstāvīgu dzīvi. Komentāru 54.punkts nosaka, ka jauniešiem, atstājot ārpusģimenes aprūpes sistēmu, nepieciešams atbalsts, lai sagatavotos pārejai uz patstāvīgu dzīvi - piekļuve nodarbinātībai un mājoklim, psiholoģiskais atbalsts, dalība rehabilitācijas programmās ar savām ģimenēm, ja tas atbilst viņu interesēm, un piekļuve pēcaprūpes pakalpojumiem pēc aiziešanas no sistēmas saskaņā ar Pamatnostādnēm par bērnu alternatīvo aprūpi.

Savukārt Pamatnostādnēs jau detalizētāk ir noteikti pamatprincipi, pēc kuriem valstij ir jānodrošina pakalpojumi un atbalsts jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās.

Projektā aptaujātie eksperti uzsver, ka jaunieši no ārpusģimenes aprūpes atrodas īpaši neaizsargātā situācijā, tāpēc ir jāpievērš īpaša uzmanība šīs jauniešu grupas atbalstam.

“Ja cilvēks ilgāku laiku bijis ārpusģimenes aprūpes iestādē, diemžēl šī sistēma neveicina to, lai cilvēks, kas tur nokļuvis saņemtu atbalstu tādu ar kuru var dzīvot tālāk. Viņš saņem ēdināšanu, apģērbu un īslaicīgo vēlmju piepildījumu un tas man liekas ir nepareizi. Mēs mājās varam tā niekoties ar saviem bērniem, bet šie bērni, kuriem nav atbalsts, nav mammas, tēta, krustmātes, vecākā brāļa, vecmāmiņas, nezina kas vel, kuri nevar paļauties uz to ka viņus atbalstīs šādi cilvēki, viņi nedrīkst un valstij nav tiesību ar viņiem šādi izrīkoties, jo šobrīd sistēma viņus uztaisa par ..cilvēkiem, kuri nav spējīgi un nemāk dzīvot. Viņi zina, kur var iet pasūdzēties, zina kur dabūt sociālo pabalstu, zina kur strādā sociālais darbinieks, zina arī bērnu tiesību aizsardzības telefonu, bet viņi neko nesaprot no reālās dzīves..” (mentore jauniešiem)

Pamatnostādes nosaka, ka valstij ir jāprasa, lai aģentūrām un iestādēm būtu skaidri noteikta rīcībpolitika un, pabeidzot darbu ar bērniem gan plānveida gadījumā, gan neplānoti, tās atbilstoši apstiprinātai kārtībai nodrošinātu tiem pienācīgu pēcaprūpi un/vai uzraudzību. Tātad Pamatnostādes īpaši uzsver, ka valstij ir jānosaka vienotas prasības iestādēm, kas iesaistītas jauniešu pēcaprūpes plānošanā un nodrošināšanā, lai tās rīkotos savstarpēji koordinēti un atbilstoši vienotai kārtībai ar mērķi pēc iespējas labāk sagatvot jauniešus pārejai uz patstāvīgu dzīvi un nodrošināt viņa individuālajai situācijai un vajadzībām atbilstošus pakalpojumus un atbalstu.

Pamatnostādes **īpaši izceļ bērnus ar īpašām vajadzībām**, norādot, ka bērniem ar īpašām vajadzībām, piemēram, ar invaliditāti, jāparedz attiecīga atbalsta sistēma, cita starpā nodrošinot, lai tie bez vajadzības netiktu ievietoti iestādēs. Šī Latvijas situācijā ir īpaši aktuāla tēma, jo valstī akūti trūkst jauniešiem ar īpašām vajadzībām piemērotu sociālo pakalpojumu, piemēram, grupu māju/dzīvokļu pakalpojuma un citu atbalsta pakalpojumu daļēji patstāvīgai dzīvei ārpus sociālās aprūpes institūcijas. Uz šo problēmu intervijās ir norādījuši vairāki speciālisti, kuru ikdienas prakse ir saistīta ar atbalsta sniegšanu bērniem ar īpašām vajadzībām.

“Es esmu mentore bērnam, kuram noteikta C diagnoze. Es esmu strādājusi ar A B C līmeņa bērniem. A un B ir viegla garīgi traucējumiem ar dažādiem funkcionāliem traucējumiem. Bet C ir smaga garīgā atpalicībā un vel kaut kas klāt. Šobrīd man ir

mentorējamais, kuram noteikts tāds līmenis, bet es redzu, ka viņam nav. C līmeņa bērnam ir cita veida satvere un ļoti daudz sīkumi, kurus liekot kopā es saprotu, ka tas nav C līmeņa bērns. Un tad es pusgadu šo jautājumu kustināju un tagad janvārī es dzirdu manu mentorējamo ved uz med-ped komisiju un viņš dabūja A B līmeni. Šinī situācijā es redzu, ka tas ir atbilstoši, bet es redzu arī to, ka tas ir ielaists. Es redzu, ka viņš nav iemantojis to ar veselības problēmām. Varbūt viņam ir 5, 6 diagnoze, kas ir mācīšanās grūtības, bet nekāds AB. Tad, kad bērni nāk šādā iestādē, viņiem ir svarīgi bērniem dabūt šādu diagnozi, jo tā uzreiz ir naudiņa klāt. Ja bērnam ir šīs diagnozes, ir koeficients un, protams, katra iestāde grib dabūt vairāk naudas..un sanāk tā, ka uz šo bērnu rēķina šī iestāde pastāv. Būtu jābūt tā, ka pirmais par ko domā iestāde, ko darīs bērns, kad viņam paliek 18 gadu. Kas notiek šobrīd? Viņam paliek 18 gadu, skolā viņš nemācās, jo priekš kam mācīties, ja var nemācīties un, protams, ka viņš jau pietuvojas tiem līmeņiem un viņu aizsūta uz veco ļaužu pansionātu. Mēs runājām ar mana mentorējamā māsu rudenī, runājām ziemā, viņai palika 18 gadi. Un viņai arī, protams, burtiņi ir salikti un viņa pret mani protam izturējās negatīvi, jo viņai skauž ka pie brāļa brauc mentore. Manam mentorējamam bija dzimšanas diena un es aizvedu dāvanīņu..es ar to māsu sāku runāt, viņa arī ar mani runā un es noskaidroju ..jautāju ko tu tālāk darīsi? Viņa – es nezinu..es jautāju, vai tu gribi tālāk mācīties? Viņa - es nezinu. Jautāju, ko tu gribi? Viņa -es nezinu..es saku, nu tu padomā..es atbraucu nākamo reizi un viņa jau izdomājusi..viņa grib būt friziere.es nodomāju ups, meitene mīļā, nu diez vai es gribētu, ka tu man ar šķērēm stāvi pie galvas..es to neteicu, bet nodomāju..mēs tālāk vēl runājam un runājam un viņa man sāk stāstīt, ka viņai arī ziedi patīk..es jautāju, vai patīk taisīt ziedu kompozīcijas, pušķus? No sākuma viņa nesaprot manu vārdu nozīmi es paskaidroju..Es tad sarunāju SIVU Jūrmalā un tur ir 5 dienu tāda atlases kārta un es saku tās 5 dienas tu atbrauksi pie manis un es visu sarunāju, mēs visu aizbrauksim un izpētīsim. Un kas par lietu, kad viņiem ir šī diagnoze viņi var bez maksas mācīties un tas ir ļoti labi.paiet laiks, es zvanu bērnu nama vadītājam un viņa man saka tagad nebrauciet, pēc kāda laika es aizbraucu, es jau ar SIVU sazvanījos ..es tagad eju un jautāju, kur tad māsa, man saka, māsa aizbrauca. Uz kurieni? Uz veco ļaužu pansionātu..ziniet, es braucu atpakaļ, es tik šausmīgi raudāju. Tas nav mans bērns, tā nav mana atbildība, bet man tik ļoti sāpēja sirds..jo viena iestāde ar labu finansējumu nodod otrai iestādei ar labu finansējumu. Visi papīri tīri, mēs savu darbiņu esam izdarījuši, piešķiriet mums ordeni. Forši, jauna meitene veco ļaužu pansionātā un modelējiet tagad tālā , kas tur notiek. tur visas jūsu neķītrākās domas, tur viss tā arī ir. veciem veciem aizved “svaigu gaļu.” (mentore jaunietim)

Pamatnostādnes arī aicina, ka ar dažādiem stimulēšanas pasākumiem jācenšas panākt, lai bērni no dažādiem aprūpes dienestiem, jo īpaši bērni ar īpašām vajadzībām, tiktu nodarbināti gan valsts, gan privātajā sektorā. Jauniešu fokusgrupu un interviju laikā apkopotie jauniešu viedokļi un pieredzes stāsti apliecina, ka **tieši nodarbinātība ir viena no jauniešu no ārpusģimenes aprūpes lielākajām bažām, kas raisa nedrošību un trauksmi par patstāvīgas dzīves uzsākšanu un nākotni kopumā.** Ne tikai jaunieši, bet arī mentori, kuri atbalsta jauniešus norāda uz nodarbinātību kā vienu no jomām, kurām ir papildus jāpievērš uzmanība.

“..es arī nesaprotu, kāpēc ar šiem bērniem nestrādā karjeras konsultants. Kad es ar mentorējamo runāju un jautāju, vai tu zini kur jāmācās? Viņa saka – nē, es nezinu..kāpēc audzinātāji nerunā ar bērniem? Par ko tu gribi kļūt? Kas tev jādara, lai aizietu līdz tai profesijai, vienkāršas galda sarunas, tur nevajag nekādas augstākās skolas. Varbūt sākumā nekas nenotiks, bet pamazām jaunietis sāks par to domāt.”(mentore jaunietim)

Apzinoties šo situāciju valstij būtu jārada īpašas programmas nodarbinātībā nodrošināšanai jauniešiem no ārpusģimenes aprūpes, piemēram, subsidētās darba vietas, kā arī jārod iespējas veicināt ārpusģimenes aprūpēs esošo jauniešu vasaras nodarbinātību, lai dotu iespējas jauniešiem apgūt darba prasmes un drošā un atbalstītā veidā gūt pieredzi ar nodarbinātību un tās tiesiskajiem aspektiem saistītiem aspektiem.

Fokusgrupu diskusijās, kurās piedalījās jaunieši no audžuģimenēm un SOS bērnu ciematu aprūpes, kā viens no galvenajiem raīžu cēloņiem jauniešu vidū tika minētas bažas par iespējām atrast darbu pēc aprūpes noslēgšanās. Jaunieši atkārtoti pauda bažas gan par to kā vispār notiek darba meklēšanas process, gan arī to kā uzsākt darba gaitas. Uzdodot jautājumu par to, kāds būtu naudas daudzums kas nepieciešams lai varētu patstāvīgi dzīvot nosauktās summas svārstījās no 200-900 eiro, parādot, ka jauniešu izpratne par ikdienas tēriņiem ir ļoti dažāda. Savas bažas jaunieši pamatoja ar apgalvojumiem, ka bez darba pieredzes iekļūt darba tirgū ir ļoti sarežģīti, taču darba pieredzi iegūt pirms pilngadības iestāšanās jauniešiem ir grūti, kas rada satraukumu par to kā atrast darbu. Tāpat tika paustas bažas par to, ka pat atrodot darbu pastāv risks, ka par to vai nu netiks samaksāts, vai samaksa būs nepietiekama.

Manā gadījumā, piemēram, es pēdējā laika īpaši vairāk domāju par darba uzsākšanu un man tas liekas diezgan sarežģīti, jo man nav par to stāstīts daudz un nekur īsti arī to nevar atrast. Kā tieši, vai tev pašam kaut kur ir īpaši jāiet? (Jaunietis no audžuģimeņu aprūpes)

Pamatnostādnes norāda, ka valstij it īpaši jāgādā, lai katram bērnam, ja vien tas iespējams, tiktu piesaistīta konkrēta persona, kas pēc bērna aiziešanas no aprūpes tam palīdzētu dzīvot neatkarīgi. Šo pamatnostādnēs iekļauto jaunieša atbalsta personas pakalpojuma efektivitāti apliecina gan starptautiskā prakse, gan arī Latvijas jauniešu pieredze par mentora pakalpojumu pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās.

To, cik svarīgi jauniešiem ir atbalsta persona, pieaugušais, kurš “pavada” jaunietai patstāvīgas dzīves uzsākšanas procesā, ilustrē biedrības “Zvannieku” kopienas piemērs.

Prakses piemēra apraksts : biedrības “Zvannieku” kopiena – pieredze jauniešu sagatavošanā un atbalstā patstāvīgu dzīvi uzsākot

Biedrības “Zvannieku mājas” kopienā dzīvo bērni, kuru vecāki dažādu iemeslu dēļ nevar par viņiem parūpēties. Kopienā katram bērnam ir aizbildnis vai audžuvecāks. Zvannieki pastāv jau 19 gadus un šajā laikā patstāvīgu dzīvi ir uzsākuši aptuveni 20

jauniešu. Šobrīd viena no Zvannieku kopienas mājām dabiski izveidojusies kā jauniešu māja: “Mūsu lielā māja darbojas kā jauniešu māja. Tur dzīvo 9 jaunieši no 16 gadiem un augstāk. Visa māja ir pilna.”

Lielākajai daļai jauniešu dzīve Zvanniekos nebeidzas ar 18 gadu sasniegšanu: “18 gadi ir tikai dzimšanas diena, bet ne patstāvīgas dzīves sākums”. Zvannieki uzsver, ka daudz **svarīgāk par pilngadības sasniegšanu ir izglītība** un mācību process, jo daudzi jaunieši 18 gadu vecumā vēl mācās: “Galvenais, ko mēs sakām - 18 gadi jūsu dzīvē neko nemaina, jo jūs mācāties, turpināt iet uz skolu, neskatoties uz to, ka esat kļuvuši pilngadīgi. Mēs darām visu, lai viņi turpinātu mācības arī pēc 18 gadiem. Mēs saprotam, ka ne jau tikai tas, ka viņi tur kaut ko mācās vai iegūst grādus, bet, ka viņiem ir ritms un rutīna – viņi ceļas, iet uz skolu. Ikdienu ir jēgpilna un piepildīta. Paralēli mācībām pilnveidojas attiecības ar pieaugušajiem, citiem vienaudžiem. Mums vienkārši ļoti bail, ka viņi izkritīs no tā un tad nevarēs dabūt darbu un tad sāksies vienkārši sēdēšana mājās pie datora, kad vairs neko nevajag – tik vien kā aiziet pusdienās un dzīvot mājās. Tāpēc mēs ļoti, ļoti ar tām skolām ņemamies, piestrādājam, lai viņi pabeigtu un viņi pabeidz apmēram 21 gada vecumā.” Jāņem vērā, ka daudziem ārpusģimenes aprūpē nonākušiem jauniešiem ir bijuši kavējumi izglītībā, tādēļ viņiem mācību process ir ilgāks, tādēļ vēl jo svarīgāk ir **radīt apstākļus, lai šie jaunieši var pabeigt mācības**: “Mums atnāca tāds ielaists pusaudzis . 18 gados viņš tagad tikai pabeigs devīto klasi. Un mēs saprotam, cik šausmīgi svarīgi viņu ir noturēt. Protams, fizioloģiski un visādi viņam ir citas domas un visādas vilkmes, bet cik ļoti cenšamies, lai viņš nepazustu un neregresētu, viņam ir jāturpina mācības. Viņam janvārī paliks 18 gadi un viņam ir jāpabeidz 9.klase. Mēs atgādinām: “Neiedomājies, Valdi, ka 18 gadi tavā dzīvē kaut ko mainīs. Tev ir jāpabeidz skola!”. Tas nozīmē saglabāt jaunietim esošo dzīves kārtību, mājvietu un darīt visu, lai nepārtrauktu izglītības procesu. Tādēļ daļa jauniešu turpina dzīvot Zvannieku mājās arī vairākus gadus pēc pilngadības. Ja jaunieša dzīvi Zvanniekos pēc 18 gadu sasniegšanas nefinansē pašvaldība, tad Zvannieki to finansē no saviem līdzekļiem: “Ar bērnu pieaugšanu Zvannieku saimnieciskie izdevumi tikai paplašinās.”

Arī tos jauniešus, kuri 18 vecumā dodas savā dzīvē, Zvannieki turpina atbalstīt visdažādākajos veidos. Bieži šajos gadījumos ir nepieciešams plašāks atbalsts, nekā tiem jauniešiem, kuri pēc pilngadības palikuši Zvannieku mājās: “Mūsu pieredzē tas ir ļoti sarežģīti un prasa ļoti daudz atbalsta, lai tas jaunietis varētu sākt justies labi prom no mājām”. Zvannieku pieredze, ka **18 gados jaunieši vēl nav nobrieduši doties patstāvīgā dzīvē** un jaunietim tas var būt emocionāli smags pārdzīvojums: “...psiholoģiski tas bija traumatiski. Kad mēs pārvācāmies, bija tāds emocionāls brīdis – mēs pārvācāmies un vedām mantas uz jaunietes dzīvokli. Gājām uz kafejnīcu un padarījām to par priekpilnu dienu. Bet tad, kad meitenei vajadzēja palikt savā dzīvoklī, meitene sāka raudāt . Man mašīnā bija vēl trīs jaunieši, kuriem arī bija palikuši 18 gadi un arī visi tie puīši sāka raudāt. Es biju satriekta, jo sapratu, ka puīši tā pilnīgi empātiski piedzīvo, kā tas būtu, ja viņus šeit atvestu un atstātu. Tas tikai rāda, ka tiem

asonpadsmitgadniekiem tā ir burtiski tāda kā trauma, ka viņus kaut kur aizved un atstāj.”

Viena no jomām, kur Zvannieki aktīvi iesaistās, ir **atbalsts dažādu formālu un birokrātisku procedūru kārtīšanā**, kas jāveic, lai jaunieši varētu saņemt sociālās garantijas, savu mājokli. Kaut arī saskaņā ar valstī noteikto kārtību, jauniešiem ir tiesības saņemt sociālās garantijas, finansiālo atbalstu, mājokli, tomēr procedūras, kas jāveic to saņemšanai ir sarežģītas, jauniešiem nedraudzīgas un bez pieaugušā atbalsta nepaveicamas. Tādēļ viens no veidiem kā Zvannieki atbalsta jauniešus, ir palīdzība komunikācijā ar pašvaldības bāriņtiesu, sociālo darbinieku, izglītības iestādi, dažādu normatīvo aktu izprašana. Kad jauniešis ir aizgājis savā dzīvē, Zvannieku atbalsts ir būtisks, lai palīdzētu jauniešiem iedzīvoties, aprast ar jaunajiem apstākļiem un daudziem saimnieciskiem jautājumiem par kuriem jāuzņemas atbildība (īre, komunālie maksājumi, utml.). Tāpat Zvannieki rūpējas par to, lai jauniešiem, kuri uzsākuši savu dzīvi, vienmēr **būtu iespēja atgriezties**, lai jauniešis zinātu, ka viņam ir vieta, ka viņu gaida un viņu atbalstīs – īpaši svarīgi tas ir patstāvīgās dzīves sākuma periodā, kā arī krīzes situācijās, piemēram, saslimstot, zaudējot darbu : “Mēs visu laiku tagad rēķināmies, ka ir jātur istabiņa jauniešiem, kura kaut kādā brīdī gribēs būt mājās...”. Ar lielāko daļu no jauniešiem, kas aizgājuši patstāvīgā dzīvē Zvannieki **uztur attiecības**, palīdz finansiāli, morāli un visādi citādi : “Pat tie, kas aizgājuši strādāt, visu laiku mēs tomēr viņus stutējam, jo atkal zaudē darbu, te atkal, kad bija pandēmija, bija palaisti no darba un tad paliek ģimene bez iztikas līdzekļiem. Bet mēs viņus cenšamies pieskatīt, neļaujam pa to kalnu ripot lejā, jo to mēs zinām- tas notiek ļoti ātri. Un pēc tam atkal stutēt visu no nulles punkta ir atkal šausmas.”

Pamatnostādnes arī uzsver **izglītības turpināšanas būtisko lomu**, norādot, ka mācot jauniešiem, kas aiziet no aprūpes, patstāvīgas dzīves prasmes, jānodrošina tiem nepārtrauktas izglītības un profesionālās apmācības iespējas, lai tie varētu kļūt finansiāli neatkarīgi un patstāvīgi gūt ienākumus.

Nodibinājuma “Fonds Grašu bērnu ciemats” prakse atspoguļo mērķtiecīgu darbu veicināt izglītības apguvi, it īpaši pēc 18 gadu sasniegšanas.

Prakses piemēra apraksts : nodibinājuma “Fonds Grašu bērnu ciemats” – pieredze jauniešu sagatavošanā un atbalstā patstāvīgu dzīvi uzsākot

Grašu bērnu ciemats (turpmāk tekstā – Graši) jau 26 gadus nodrošina aprūpi un mājas bērniem, kuri palikuši bez vecāku gādības. Pa šiem gadiem apmēram 40 Grašu jaunieši ir devušies patstāvīgā dzīvē. Graši cenšas sekot savu bērnu dzīves gaitām un, cik iespējams ar visiem uzturēt kontaktu: “...tie taču ir mūsu bērni un ir interesanti zināt, kas ar viņiem ir noticis, kā viņiem iet. Praktiski ar lielāko daļu sazināmies un zinām, kā viņiem iet”.

Vadītāja uzsver, ka jau no paša sākuma, kad bērns nonāk Grašos, apzināti tiek pievērsta uzmanība tam, ka pienāks brīdis un jauniešiem būs jādodas savā dzīvē. Grašu atbildība

ir šo jaunietai pēc iespējas labāk sagatavot dzīvei pēc Grašiem. Grašos ir atsevišķa māja, kura dabiski izveidojusies par pusaudžu māju: "...mums ir 4 mājiņas, kurās dzīvo bērni, bet viena ir tāda, kur ir vairāk pusaudži. Te mēs daudz lielāku uzsvaru pievēršam **prasmēm**, jauniešiem pašiem ir jādarbojas – gan pie ēst taisīšanas, gan pie pilnīgi visām praktiskām lietām. Viņiem daudz vairāk pašiem jādarbojas nekā jaunākajiem bērniem. Cits aspekts, kas Grašos ir prioritārs un caurvij visu aprūpes procesu, ir izglītība un nodarbinātība. Graši cieši sadarbojas ar karjeras konsultantiem. Ikdienā bērni tiek apzināti **iesaistīti dažādos sadzīves darbos**: "mums teritorija šeit ir liela un visādu darbu ir tik daudz, ka mēs jau no maza vecuma piedāvājam tādā veidā nopelnīt papildus kabatas naudiņu. Līdzīgi kā mājās rīkojas vecāki – ja nopļausi zāli, tad vecāki tev iedos kādu eiro par to. Ir svarīgi, lai jaunietais saprot, ka ir lietas, kas ir jānopelna. To mēs patiesībā mācām no agra vecuma". Filozofija, kas valda Grašos, ir **ļaut jaunietaim pašam uzņemties atbildību par savu dzīvi**. Lai cik sarežģītas būtu jauniešu dzīves situācijas, arī tajās jaunietais tiek mudināts būt pašam savas dzīves lēmējam: "Nekādi brīnumi nenotiks – tev pašam viss ir jādara. Ja tu pusaudžu gadus nevēlies mācīties, tad, sasniedzis pilngadību, noteikti nesāksi to darīt, jo būsi jau daudz ko iekavējis. Grūti būs arī jauniešiem, kas ir sevis žēlotāji. Kad tu būsi pieaudzis un sāksi savas darba gaitas, tad nevienu neinteresēs, vai esi audzis bērnamā. No tevis gaida rezultātu un atbildību. Tu taču neej un nesaki, ka dzīvoji bērnamā un tagad pašēlojiet mani. Nevienam tas neinteresē, interesē, kāds tu esi. Par to tiešām visu laiku ir jārunā, kad vien ir tādas situācijas."

Grašu jaunieši var saņemt atbalstu arī pēc 18 gadu sasniegšanas. Viens no svarīgākajiem Grašu nosacījumiem, lai jaunietais varētu saņemt atbalstu arī pēc 18 gadiem, ir **izglītība**: "Mūsu galvenais nosacījums jauniešiem, kuri arī pēc pilngadības sasniegšanas vēlas palikt Grašu atbildībā, ka ir sekmīgi jāmācās. Tā lielākai daļai jauniešu ir motivācija – gribi mācīties, tad arī mēs tev varam palīdzēt. Pārsvārā viņi izvēlās šo opciju. Jaunieši tiek motivēti mācīties, izmantot šo laiku sevis izglītošanai, lai uzreiz nebūtu jādoma par darbu, dzīvesvietu un dažādiem izdevumiem, kurus ir grūti nosegt. Dariet, un mēs jūs atbalstīsim!"

Jauniešiem, kuri pēc 18 gadiem turpina mācīties un saņem atbalstu, Graši nodrošina **dzīvokli**, kas tiek dalīts starp vairākiem jauniešiem. Dzīvoklis atrodas Cesvainē, netālu no Grašu ciemata, un jauniešiem ir sava vieta, kur atbraukt brīvdienās vai svētku dienās. Īpaši svarīgi tas ir jauniešiem, kuri mācās un dzīvo kopmītnēs. "Reāli ir tā, ka viņi brauc nedēļas nogalēs šeit kā uz mājām". Jauniešiem, kuri pēc 18 gadiem turpina saņemt Grašu atbalstu, ir arī sava **atbalsta persona** - kādreizējā audzinātāja, kuru jaunieši pazīst, ar kuru var dalīties kopējās atmiņās un saņemt psihoemocionālu atbalstu: "Viņiem ir audzinātāja, kuru viņi pazīst, kas vispirms strādāja šeit bērnu ciematā ar mazajiem, bet tagad viņa tieši strādā ar tiem jauniešiem, kurus viņa pazīst jau daudzus gadus...jaunieši jau to ļoti novērtē. Viņi atbrauc uz mājām, kur ir kāds pieaugušais kopā ar viņiem. It kā liekas, nu kam vajadzīgs pieaugušais tur ar viņiem, it kā jau tie jaunieši ir lieli un pilngadīgi, bet patiesībā jau viņiem vajag to pieaugušo cilvēku, kas ir bijis ar viņiem kopā." Grašos valda pārliedzība, ka ar visiem bērniem, kuri dzīvojuši ciematā,

ir svarīgi uzturēt saikni un **veidot pastāvīgas attiecības mūža garumā** arī pēc aprūpes beigšanās. “..mums ir viena audzinātāja, kas strādā šeit jau 20 gadus. Es zinu, ka viņa ir tā, kurai bijušie jaunieši zvana. Tas ir tāds rādītājs, ka viņiem to vajag. Mēs paši ik pa laikam arī nodomājam, ka sen ar kādu nav runāts, domājam, kā viņam klājas. Man liekas, ka nav tādu jauniešu, kuri negribētu vai kuri izvairītos no saskarsmes. Tad, kad viņi stājas laukā un iet projām, es saku, atceries, ka šeit tu vari vienmēr atgriezties, vienmēr būs tas pats telefona numurs, vienmēr būs tā pati adrese un tavas mājas”.

Svarīgi, ka Graši dod iespēju atgriezties arī tiem jauniešiem, kuri, sasniedzot 18 gadu vecumu, izlemj pārtraukt attiecības: ”Ir tādi jaunieši, kas 18 gados nevēlas mācīties un nolemj izstāties no Grašiem. Tādu gan ir maz. Bieži paiet daži gadi, un viņi nāk atpakaļ, dod ziņu par sevi. Jūtams, ka ir pieaugušāki, padzīvojuši patstāvīgi. No savas pieredzes Graši uzsver, ka ir situācijas, kad kādam jauniešim šāda iespēja var būt izšķiroša : “Mums bija gadījums, ka meitene aizgāja 18 gados, jo viņa gribēja dzīvot patstāvīgi. Bija grūti finansiāli savienot vidusskolas beigšanu un dzīvošanu, bet viņa to tomēr izdarīta. Tad viņa atgriezās ar lūgumu palīdzēt. Tagad viņai ir 21 gads un viņa vēlas studēt. Redzot viņas motivāciju, mēs esam gatavi palīdzēt. Piesaistījām ziedotāju viņas studiju maksas un dzīvokļa īres segšanai. Viņa nedaudz strādā, cik to pieļauj brīvais laiks no mācībām, bet viegli nav.”

Jaunieši, kuri pēc 18 gadiem turpina mācīties, no Grašiem saņem arī finansiālo atbalstu. Ja neizdodas vienoties ar pašvaldību, tad Graši piesaista ziedotāju atbalstu. Pašvaldību atsaucība ir ļoti dažāda – ir pašvaldības ar kurām izdodas vienoties: “Rīga tiešām ļoti godprātīgi to ir darījusi, cepuri nost, viņi tiešām vienmēr ir atbalstījuši un arī tagad to dara”. Ir gadījumi, kad pašvaldības nevēlas turpināt atbalstīt savu jauniešu un pamato to ar likumu, kurā noteikts, ka pašvaldība *var* turpināt atbalstīt (bet var arī neizvēlēties šo opciju). “Reiz bija pašvaldība, kura pārtrauca finansēt jaunieša uzturēšanos februāra vidū, kad viņam palika 18 gadi. Viņi pat nepieļāva iespēju, lai jauniešis pabeidz iesākto mācību gadu. Tā kā šis jauniešis sekmīgi mācījās, tad mēs turpinājām viņu atbalstīt arī pēc tam, līdz viņš ieguva vidusskolas atestātu”.

Pieaugušie Grašu bērni, kuri jau dzīvo savās dzīvēs, tiek aicināti dalīties ar pieredzi: “Mēs katru gadu izdodam savu avīzīti. Katrā no tām cenšamies ielikt kādu liecību no bijušajiem jauniešiem, lai parādītu, ka bērnunama jaunieši var būt pilnīgi normāli un forši, arī viņiem var būt laba dzīve. Šim gadam gatavoju interviju ar kādu puisi, kuram tagad ir 31 gads. Viņš bija par to pārsteigts, sakot, ka neko vērtīgu un svarīgu dzīvē nav izdarījis. Viņam neesot ģimenes un bērnu, nav pabeidzis universitāti. Es viņam atteicu, ka ar to, ka tu strādā un kā tu dzīvo, kā tu vienmēr patstāvīgi esi ar visu ticis galā, ar to visu mēs lepojamies par tevi. Tavai dzīvei ir vērtība. Tu pats saki, ka strādā to, kas tev patīk. Tas ir tik svarīgi. **Lai tev būtu tavā dzīvē labi, lai tā sajūta ir, tā ir vērtība**”.

Lai arī Latvijas sociālās drošības sistēmā ir paredzēts, ka jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes, ja viņi turpina mācības, pašvaldība nodrošina iespēju saņemt apliecību sociālo garantiju saņemšanai un pabalstu ikmēneša izdevumiem, tomēr šī pabalsta apmērs

64,03 EUR ir absolūti nepietiekams pat jaunieša pamatvajadzību nodrošināšanai. Tādējādi uzskatāms, ka pašreizējā sociālās drošības sistēma nestimulē jauniešu izglītības iegūšanas procesu, gluži pretēji liedz iespēju jauniešiem pabeigt un/vai turpināt izglītības iegūšanu. Jaunieši pēc ārpusģimenes aprūpes beigām finansiālu apstākļu dēļ ir spiesti pamest mācības un uzsākt darba gaitas, lai nodrošinātu sev iztikas līdzekļus. Tādējādi šiem jauniešiem gluži objektīvu iemeslu dēļ ir zemāks izglītības līmenis un tas tas ir saistīts ne tik daudz ar viņu spējām un prasmēm, bet gan ar finansiāliem apstākļiem. Tādējādi šie jaunieši likumsakarīgi ir pakļauti lielākam bezdarba riskam, kā arī ir spiesti strādāt mazkvalificētu darbu, kas attiecīgi pakļauj viņus lielākam nabadzības riskam. Tāpat pastāvošā sistēma uzturlīdzekļu saņemšanai no Uzturlīdzekļu garantiju fonda paredz, ka jauniešiem uzturlīdzekļus no fonda līdz 21 gada vecumam var saņemt tikai tad, ja viņš iegūst pamatizglītību, vidējo izglītību, arodizglītību vai speciālo izglītību. Savukārt jauniešiem, kas iegūst augstāko izglītību, ir liegta iespēja saņemt uzturlīdzekļus no Uzturlīdzekļu garantiju fonda. Pastāvot šādam tiesiskajam regulējumam, jauniešiem studējot ir vai nu paralēli studijām jāstrādā algots darbs vai jāņem studējošo kredīts, lai nodrošinātu savas pamatvajadzības, jo ar pašreizējo pabalstu ikmēneša izdevumiem 64,03 EUR apmērā nav iespējams pat nodrošināt pamatvajadzības. Pastāvot šādiem apstākļiem, nevar tikt uzskatīts, ka valsts atbilstoši Pamatnostādnēs noteiktajam būtu nodrošinājusi šiem jauniešiem nepārtrauktas izglītības un profesionālās apmācības iespējas.

Kā viens no efektīviem pakalpojumiem, ir **mentora pakalpojums**. Uz mentora pakalpojuma efektivitāti norāda arī Labklājības ministrijas pārstāvji, analizējot iepriekšējo periodu projekta "Atbalsta sniegšanu ārpusģimenes aprūpē esošiem jauniešiem dzīves prasmju uzlabošanai" rezultātus. Šobrīd mentora pakalpojums ir balstīts uz nevalstisko organizāciju iniciatīvām un pēdējos gados arī Labklājības ministrijas ikgadējiem projektiem. Tomēr, ņemot vērā šī pakalpojuma vispārārstīto efektivitāti un pozitīvo ietekmi, mentora pakalpojums būtu nostiprināms normatīvajā regulējumā kā jauniešiem no ārpusģimenes aprūpes nodrošināmais pašvaldību finansētais pakalpojums. Projekta ietvaros intervētā mentore norāda uz to, ka mentors var kļūt kā labs padomdevējs, cilvēks ar kuru jauniešiem var pārrunāt neskaidros jautājumus, saņemt atbalstu dažādu praktisku jautājumu kārtošanā un iedrošinājumu.

"Jā viņa pati izvēlējās iesaistīties mentorprogrammā. Viņai bija bijusi draudzene un tā laikiem ieteica. Tagad varu teikt, ka mums ir ciešāks kontakts. Man patīk, ka viņa tagad zina, ka viņa man var jautāt kaut kādas lietas, ko viņa nesaprot. Kur darbu meklēt, kā to darīt. Tādas ļoti personiskas lietas varbūt nē. Kaut arī esam runājušas par attiecībām. Var just, ka viņai gribas izstāstīt. Kad viņa sāka satikties ar puisi, man likās, ka viņa grib, ka viņai pajautā. Mēs runājam arī tad, kad viņa izšķīrās, kāpēc tā notika." (mentore jaunietei no ārpusģimenes aprūpes)

"Mentors ir nozīmīgs atbalsts, bet pie noteikuma, ja rodas saikne...mana mentorējamā meitene saka, ka es esmu cilvēks, kurš viņu virza..ir kaut kas, ko es ieraugot no malas, ko viņa pati neredz. Piemēram, pametu ideju. .. par to dzīvokli meitene man sākumā

stāstīja to visu situāciju. Es viņai vienkārši teicu, nu vienkārši aizej, pamēģini uzrakstīt..es jau arī nezināju, kam ir jāraksta, kam jāzvana es viņai vienkārši pametu ideju, nu vienkārši aizej, pajautā..viņa arī paņēma un aizgāja uz domi un to situāciju atrisināja...es viņai neko nepalīdzēju, tikai parādīju ievirzīju ko un kā darīt”. (mentore meitenei)

Pamatnostādnēs norādīts, ka jauniešiem, kas atstāj aprūpi, kā arī pēcaprūpes laikā jānodrošina arī **piekļuve sociālajiem, juridiskajiem un veselības aprūpes pakalpojumiem, nodrošinot attiecīgu finansiālo atbalstu.** Latvijas sistēmā jauniešiem Sociālo pakalpojumu un palīdzības likumā ir paredzēta sociālā dienesta uzraudzība divus gadus pēc ārpusģimenes aprūpes beigām. Savukārt Ministru kabineta noteikumu Nr.857 32.punkts nosaka, ka pašvaldība, kura pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, sniedzot psihosociālo un materiālo atbalstu, veic nepieciešamos pasākumus pilngadību sasniegušā bērna integrēšanai sabiedrībā. Lai arī tiesiskais regulējums paredz psihosociāla un materiālā atbalsta sniegšanu jauniešiem, tomēr šī sistēma nenodrošina viendabīgu un visaptverošu pakalpojumu klāstu jauniešiem vienādi visās pašvaldībās Latvijā. Pašreizējās sistēmas efektivitāte un lietderība lielā mērā ir atkarīga no konkrētās pašvaldības sociālā dienesta resursiem, kapacitātes un arī konkrētu sociālo darbinieku attieksmes. Jauniešiem pieejamie pakalpojumi un atbalsts kopumā nav pietiekams, turklāt pakalpojumu klāsts ir būtiski atšķirīgs dažādās pašvaldībās un tas nenodrošina vienādas iespējas saņemt uz jaunieša individuālajās vajadzībās balstītus pakalpojumus neatkarīgi no reģiona. Turklāt pašvaldību nodrošinātā finansiālā atbalsta apmērs jauniešiem arī nav pietiekams, lai jauniešiem vajadzības gadījumā varētu saņemt atbilstošu juridisko palīdzību, kā arī virkni psiholoģiskā vai terapeitiskā atbalsta pakalpojumu, piemēram, psihologa vai psihoterapeita pakalpojumus, kā arī veselības aprūpes pakalpojumus, kas pēc 18 gadu sasniegšanas jauniešiem ir ar pilnu pacienta līdzmaksājumu.

Arī Quality4Children Standarti paredz īpašu standartu (18.standarts), kas nosaka, ka jauniešiem, kas ir atstājuši ārpusģimenes aprūpes vietu, ir jānodrošina pēcaprūpes uzraudzība, nepārtraukts atbalsts, palīdzība un saskarsmes iespējas. Aprūpes organizācijām ir jācenšas nodrošināt, lai jauniešiem neuztvertu aprūpes izbeigšanas procesu kā jaunu un smagu traucēkli, tāpēc aprūpes organizācijām vajadzētu turpināt piedāvāt jauniešiem atbalstu un saskarsmes saglabāšanas iespējas. Šī standarta vadlīnijas nosaka, ka:

- pēcaprūpes uzraudzība un atbalsts tiek balstīts uz pēcaprūpes plānu. Aprūpes organizācija un aprūpētājs kopā ar jauniešu izstrādā un īsteno pēcaprūpes plānu. Šis plāns tiek balstīts jau uz pastāvošo individuālo aprūpes plānu. Pēcaprūpes plānā izmantotās metodes ir īsumā raksturotas aprūpes organizācijas rakstiskajā apliecinājumā. Svarīgi, lai pēcaprūpes plāns atbilstu individuālajām īpatnībām un ietvertu jaunieša iepriekšējo dzīves pieredzi. Parasti pēcaprūpes plānā ir noteikts jaunieša attīstības stāvoklis, izvirzīti mērķi un pasākumi un uzskaitīti resursi, kas nepieciešami jaunieša atbalstīšanai pēcaprūpes laikposmā.

- tiek nodrošināta jaunieša pēcaprūpes uzraudzība un tiek sniegts atbalsts.

Aprūpētājs novēro bērna turpmāko dzīvi un nepieciešamības gadījumā atbalsta jauniešu saskaņā ar pēcaprūpes plānu. Viņa rīcībā ir šim nolūkam nepieciešamie resursi. Aprūpētājs cenšas nezaudēt saikni ar jauniešu.

- jauniešiem ir iespēja saglabāt saikni ar sev emocionāli svarīgu cilvēku lokus. Bijusī aprūpes organizācija nodrošina resursus saiknes saglabāšanai starp jauniešu un cilvēku lokus, kas viņam bija emocionāli svarīgi aprūpes laikā. Kādreizējais aprūpētājs veicina šos kontaktus.

Quality4Children Standarti īpaši uzsver pēcaprūpi un patstāvīgas dzīves uzsākšanu kā ārpusģimenes aprūpei pēctecīgu un savlaicīgi plānotu procesu, kas balstīts uz iepriekš identificētām jauniešu vajadzībām ar skaidri noteiktiem atbalsta pasākumiem, atbildīgajām personām un resursiem. Šāda individuāla, koordinēta plānveida pieeja jauniešu patstāvīgas dzīves uzsākšanas posmam nav ieviesta nedz normatīvajā regulējumā, nedz praksē. Šādas pieejas ieviešanu būtu jāparedz arī Latvijas normatīvajā regulējumā un valsts noteiktās vadlīnijās.

Lai nodrošinātu atbalsta nepārtrauktību un atbalstītu jauniešu pārejā no aprūpes uz patstāvīgu dzīvi SOS Bērnu ciematu asociācijā darbojas daļēji patstāvīgas dzīves programma.

Prakses piemērs : Latvijas SOS Bērnu ciematu jauniešu atbalsta programma “Daļēji patstāvīgā dzīve”

Daļēji patstāvīgās dzīves programma (DPD) ir daļa no Latvijas SOS Bērnu ciematu asociācijas (Asociācija) jauniešu aprūpes programmas. Iesaistīšanās DPD programmā nodrošina pakāpenisku pāreju no aprūpes SOS ģimenē uz patstāvīgu dzīvi un tam nepieciešamā atbalsta saņemšanu. Tā sniedz iespēju jauniešiem kļūt patstāvīgiem, saņemot finansiālu un psihosociālu atbalstu, atbalstu izglītības iegūšanai un cita veida atbalstu, kas varētu būt nepieciešams (piemēram, saslimšanas, nelaimes gadījumi, utml.situācijas).

2020.gadā DPD programmā ir 13 jauniešu. Galvenais iemesls, kāpēc jaunieši izvēlas izmantot DPD programmu, ir iespēja saņemt atbalstu, turpināt mācību procesu un pakāpeniski sagatavoties patstāvīgai dzīvei. Lielākā daļa pašvaldību pēc jauniešu pilngadības sasniegšanas nodrošina tikai valstī noteikto sociālo garantiju un minimālā finansiālā atbalsta sniegšanu, tādēļ jauniešu daļību DPD programmā piefinansē Asociācija. Asociācijas pieredze liecina par to, ka patstāvīgas dzīves uzsākšanā ir svarīgi izvērtēt katra jauniešu individuālās vajadzības un bieži jauniešiem vēl ir nepieciešams laiks, lai viņš būtu emocionāli nobriedis un gatavs uzsākt patstāvīgu dzīvi.

DPD programmas ilgums ir 3 gadi, taču tas var tikt mainīts atkarībā no individuālās situācijas. Tomēr kopējais DPD programmas ilgums nevar būt ilgāks par 24 gadiem, ja jauniešs sekmīgi mācās, un 22 gadiem, ja jauniešs strādā.

Katrs jauniešs pats pieņem lēmumu par to, kur dzīvot DPD programmas laikā.

Jaunietis var dzīvot, jauniešu telpās, kas izveidotas Valmieras SOS Bērnu ciemata teritorijā vai mājoklī, ko jaunietis izraudzījies pats vai kuru piedāvā pašvaldība vai Asociācijai piederošā dzīvoklī Valmierā. Valmieras SOS Bērnu ciemata teritorijā izveidotās jauniešu telpas tiek uzskatītas par īres vietu, kurā jaunietis dzīvo patstāvīgi un vada savu ikdienas dzīvi, kā jebkurā citā dzīves vietā. Tās dod iespēju jauniešiem turpināt dzīvi pazīstamā vidē, gūstot lielāku atbalstu ikdienas dzīves norisēs

Pārejot uz DPD, ar jauniem tiek slēgtas vienošanās par finansiālā atbalsta lielumu. DPD laikā jaunietis izmanto visas finansiālā atbalsta iespējas, ko sniedz pašvaldības sniegtās sociālās garantijas, kā arī citi ienākumi. Ja pašvaldības sniegtais atbalsts un citi ienākumi neļauj sasniegt cilvēka cienīgus dzīves apstākļus, DPD programmas ietvaros jaunietis slēdz vienošanos par finansiālo atbalstu ar Asociāciju. Asociācijas sniegtais finansiālais atbalsts var tikt novirzīts īres maksājumiem, komunāliem maksājumiem un citiem jauniem nepieciešamiem izdevumiem (pārtikas, apģērba iegādei u.c.). Asociācijas finansiālais atbalsta lielums tiek piešķirts izvērtējot situāciju un jaunieša vajadzības un tas tiek pakāpeniski samazināts līdz jaunietis sasniedz finansiālu neatkarību (ir spējīgs dzīvot bez Asociācijas finansiāla atbalsta, uzturēt sevi un apmaksāt mājokli). Jebkurā gadījumā DPD laikā jaunietis izmanto visas finansiālā atbalsta iespējas, ko sniedz pašvaldības sniegtās sociālās garantijas, kā arī citi ienākumi.

DPD programmas laikā jaunietis regulāri tiek ar jauniešu aprūpes speciālistu vai sociālo darbinieku, kurš no Asociācijas puses nodrošina galveno atbalstu šajā jaunieša dzīves posmā.

DPD programmas pamatā ir jaunieša individuālo vajadzību izvērtējums un līdzīgi kā aprūpes laikā, katram jauniem ir individuāls attīstības plāns (turpmāk tekstā – IAP). Formālas IAP apspriedes notiek reizi gadā, taču neformālas sarunas apmēram reizi mēnesī. IAP izvērtēšana tiek organizēta atbilstoši katra jaunieša individuālajām vajadzībām, bet ne retāk kā vienu reizi trijos mēnešos. DPD programma paredz arī jaunieša paša līdzdalību, kas izpaužas sadarbībā ar jauniešu aprūpes speciālistu, piedalīties savā IAP plānošanā un izvērtēšanā, sekmīgi mācīties, gadījumā, ja jaunietis nemācās - strādāt vai aktīvi meklēt darbu.

Priekšlikumi: Pietuvināt atbalsta un palīdzības saņemšanu jaunieša faktiskajai (deklarētajai) dzīves vietai, nodrošinot individuālas pieejas iespēju un attiecīgi paredzot skaidru sadarbības mehānismu starp pašvaldību, kurā jaunietis faktiski dzīvo (deklarējies) un kura pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi.

Nodrošināt garantētu pēcaprūpes pakalpojumu jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, kuri turpina izglītības apguvi pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas, piemēram, izskatīt iespēju atbalstīt audžuģimeni, kura turpina sniegt atbalstu pilngadīgam jauniem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās.

Veidot valsts programmas jauniešu no ārpusģimenes aprūpes nodarbinātības veicināšanai, piemēram, subsidētās darba vietas, vasaras nodarbinātība.

Sociālās garantijas un atbalsts pilngadību sasniegušam jauniešim pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās

Vispārējais pārskats par sociālajām garantijām un palīdzību mājokļa jautājumu risināšanā pilngadību sasniegušam jauniešim pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 43.pants nosaka, ka, izbeidzoties aizbildnībai, beidzoties bērna aprūpei audžuģimenē vai bērnu aprūpes institūcijā, pašvaldība atbilstoši likumam “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” nodrošina bāreni vai bērnu, kurš bija atstāts bez vecāku gādības, ar dzīvojamo platību un saskaņā ar Ministru kabineta noteiktajām sociālajām garantijām sniedz citu palīdzību arī pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas. Turklāt tiesības uz sociālajām garantijām jauniešim saglabājas ne ilgāk kā līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai.

Tādējādi speciālais likums, kas nosaka pilngadību sasnieguša jaunieša no ārpusģimenes aprūpes tiesības uz dzīvojamo platību vai dzīvokļa pabalstu, tā saņemšanas kārtību un citus ar mājokli saistītus jautājumus, ir likums “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā”. Savukārt sociālās garantijas bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās nosaka Ministru kabineta noteikumi Nr.857.

Vairāki kopīgie mājokļa un sociālo garantiju piešķiršanas principi:

- sociālās garantijas jauniešim piešķir pašvaldība, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi (izņēmums - jauniešim kas ārpusģimenes aprūpes laikā ir atradies bērnu aprūpes institūcijā, vienreizējo pabalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai izmaksā attiecīgā aprūpes institūcija);
- visas sociālās garantijas tiek nodrošinātas uz jaunieša iesnieguma pamata, t.i. jauniešim ar aktīvu rīcību, kas izpaužas kā iesnieguma iesniegšana pašvaldības sociālajam dienestam, ir jāpauž vajadzība un vēlme saņemt viņam pienākošās sociālās garantijas;
- visus ar sociālo garantiju un atbalsta saņemšanu saistītos jautājumus jauniešis kārtoti pašvaldības sociālajā dienestā (izņēmums - apliecība sociālo garantiju nodrošināšanai, ko organizē bēriņtiesa);
- sociālās garantijas jauniešis var saņemt ne ilgāk kā līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai (izņēmums - pabalsts ikmēneša izdevumu segšanai un apliecība sociālo garantiju nodrošināšanai – šie sociālo garantiju veidi ir tieši saistīti ar sekmīgu izglītošanos, kas attiecīgi ir galvenais nosacījums šo garantiju saņemšanai. Šīs sociālās

garantijas jauniešiem var saņemt tik ilgi, kamēr sekmīgi mācās, bet ne ilgāk kā līdz 24 gadu vecumam).

Jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās ir iespēja saņemt šādas sociālās garantijas:

Sociālo garantiju veids	Normatīvais akts	Apmērs	Īpašie nosacījumi
Vienreizējs pabalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai	MK not. Nr.857 26., 27.punkts	Nedrīkst būt mazāks par divu sociālā nodrošinājuma pabalstu apmēru. 2020.gadā: - jauniešiem bez invaliditātes - 128,06 EUR; - jauniešiem ar III gr. invaliditāti kopš bērnības 213,44 EUR; - jauniešiem ar II gr. invaliditāti kopš bērnības 256,12 EUR; - jauniešiem ar I gr. invaliditāti kopš bērnības 277,48 EUR. <i>Saskaņā ar Satversmes tiesas 09.07.2020 spriedumu no 01.01.2021 sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs tiks mainīts.</i>	- jauniešiem no bērnu aprūpes institūcijas pabalstu izmaksā attiecīgā aprūpes institūcija. - jauniešiem no aizbildnības vai audžuģimenes pabalstu izmaksā pašvaldība, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi. - pabalstu piešķir neatkarīgi no tā, vai jauniešiem turpina izglīties. - pabalstu piešķir neatkarīgi no tā, vai jauniešiem ir stājies laulībā. - pabalstu piešķir neatkarīgi no tā, vai jauniešiem strādāt algotu darbu.
Vienreizējs pabalsts sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei	MK not. Nr.857 30.punkts	Nedrīkst būt mazāks par 249,71 EUR. Tā ir puse no MK noteikumos noteiktās nepieciešamās summas - 499,42 EUR.	- izmaksā pašvaldība, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi. - pabalstu atļauts izsniegt arī sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra veidā. - pabalstu piešķir neatkarīgi no tā, vai jauniešiem turpina izglīties. - pabalstu piešķir neatkarīgi no tā, vai jauniešiem ir stājies laulībā. - pabalstu piešķir neatkarīgi no tā, vai jauniešiem strādāt algotu darbu.
Pabalsts ikmēneša izdevumu segšanai, ja jauniešiem turpina mācības	MK not. Nr.857 31., 31. ¹ , 31. ² punkti	Nedrīkst būt mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru. 2020.gadā: - jauniešiem bez invaliditātes - 64,03 EUR; - jauniešiem ar III gr. invaliditāti kopš bērnības 106,72 EUR; - jauniešiem ar II gr. invaliditāti kopš bērnības 128,06 EUR; - jauniešiem ar I gr. invaliditāti kopš bērnības 138,74 EUR.	- izmaksā pašvaldība, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi. - pabalstu izsniedz, ja jauniešiem mācās vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē vai studē augstskolā vai koledžā un sekmīgi apgūst izglītības programmu. - pabalsta izmaksu aptur studiju pārtraukuma laikā un to atjauno, ja studijas tiek atsāktas. - jauniešiem ir pienākums nekavējoties informēt pašvaldību par studiju pārtraukšanu. - pašvaldība pabalsta piešķiršanai ne mazāk kā divas reizes gadā pieprasa informāciju no izglītības iestādes, augstskolas vai koledžas par to, ka jauniešiem turpina sekmīgi apgūt izglītības programmu vai studiju programmu. - pabalstu piešķir neatkarīgi no tā, vai jauniešiem ir stājies laulībā. - pabalstu piešķir neatkarīgi no tā, vai jauniešiem strādāt algotu darbu.

		<i>Saskaņā ar Satversmes tiesas 09.07.2020 spriedumu no 01.01.2021 sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs tiks mainīts.</i>	
Psihosociāls un materiāls atbalsts pilngadību sasniegušā bērna integrēšanai sabiedrībā	MK not. Nr.857 32.punkts		- nodrošina pašvaldība, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi. - atbalstu sniedz neatkarīgi no tā, vai jauniešs turpina izglītoties. - atbalstu sniedz neatkarīgi no tā, vai jauniešs ir stājies laulībā. - atbalstu sniedz neatkarīgi no tā, vai jauniešs strādāt algotu darbu.
Dzīvokļa pabalsts vai dzīvojamās telpas piešķiršana	Likums "Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā"	Dzīvokļa pabalsta apmēru nosaka katra pašvaldība savos saistošajos noteikumos	- nodrošina pašvaldība, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi. - pabalsts var tikt izmaksāts naudā, vai arī apmaksāta īres vai pārvadāšanas maksa, komunālie maksājumi, elektroenerģija, gāze, u.c., iegādāts kurināmais u.c. - pabalstu vai dzīvojamās telpas piešķir neatkarīgi no tā, vai jauniešs turpina izglītoties. - pabalstu piešķir neatkarīgi no tā, vai jauniešs ir stājies laulībā. - pabalstu piešķir neatkarīgi no tā, vai jauniešs strādāt algotu darbu.
Apliecība sociālo garantiju nodrošināšanai, ja jauniešs turpina mācības	MK not. Nr.857 7., 12., 16., 17, 17. ¹ , 18.punkti		- izsniedz pašvaldība, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi. - apliecība dod tiesības izmantot braukšanas maksas atvieglojumus sabiedriskajā transportā. - apliecību izsniedz, ja jauniešs mācās kādā no Izglītības likumā noteiktajām izglītības pakāpēm (pamatizglītība, vidējā izglītība, augstākā izglītība) un sekmīgi apgūst izglītības programmu. - apliecības izgatavošanu pēc bāriņtiesas pieprasījuma nodrošina Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. - apliecību izsniedz katru gadu līdz attiecīgā mācību gada 1.oktobrim. - inspekcijā iesniedz izglītības iestādes izziņu, kas apliecina, ka jauniešs mācās un sekmīgi apgūst attiecīgo izglītības programmu šajā iestādē. - apliecība tiek izgatavota piecu darbdienu laikā un izsniedz to pieprasītājam vai nosūta pa pastu ierakstītā pasta sūtījumā uz pieprasītāja norādīto adresi. - saņemot jauno apliecību, jauniešs bāriņtiesā vienlaikus nodod iepriekš izdoto apliecību. - ja apliecība nozaudēta, atņemta vai bojāta, jauniešs sniedz bāriņtiesai rakstisku paskaidrojumu un pieprasa jaunas apliecības izsniegšanu. - apliecību izsniedz neatkarīgi no tā, vai jauniešs ir stājies laulībā. - apliecību izsniedz neatkarīgi no tā, vai jauniešs strādāt algotu darbu.

Vienreizējs pabalsts sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei

Ministru kabineta noteikumu Nr.857 30.punkts nosaka, ka pašvaldība pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās pilngadību sasniegušajam jauniešim piešķir vienreizēju pabalstu sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei, turklāt šī pabalsta

apmērs nedrīkst būt mazāks par 249,71 EUR, kas ir puse no summas, kas nepieciešama, lai aprīkotu mājokli ar nepieciešamo sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra minimumu patstāvīgas dzīves uzsākšanai. Turklāt pašvaldībai šo pabalstu ir atļauts izsniegt jauniešiem arī sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra veidā.

Valsts ir noteikusi nepieciešamo sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra minimumu, iekļaujot to iepriekšminēto Ministru kabineta noteikumu Nr.857 5.pielikumā. Sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra minimuma saraksts patstāvīgas dzīves uzsākšanai iekļauj gultu, krēslu, galdu, skapi, katlu, pannu, plīti, 2 šķīvjus, bļodu, krūzi, 2 karotes, 2 dakšas, 2 nažus, 2 palagus, 2 spilvendrānas, 2 segu pārvalkus, segu, spilvenu, dvieļi. Pašvaldībām ir atšķirīga prakse attiecībā uz šī pabalsta izsniegšanu – ir pašvaldības, kas pabalstu izsniedz naudā, bet joprojām ir arī pašvaldības, kas Ministru kabineta noteikumu Nr.857 5.pielikumā iekļautos sadzīves priekšmetus un mīksto inventāru izsniedz atbilstoši sarakstam.

Būtiski norādīt, ka Ministru kabineta noteikumu Nr.857 5.pielikumā iekļautais sadzīves priekšmetus un mīkstā inventāra saraksts, vienību skaits un cena nav mainīta kopš 2005.gada, kas attiecīgie Ministru kabineta noteikumi tika pieņemti. Tādējādi šis priekšmetu un inventāra saraksts ir vairāk nekā 15 gadus vecs, turklāt šo gadu laikā nav mainītas arī attiecīgo priekšmetu un inventāra iegādes vērtības, kuras uz šo brīdi vairs neatbilst reālajam cenu līmenim un jauniešiem par šādām cenām attiecīgos sadzīves priekšmetus un inventāru iegādāties vairs nevar.

Papildu jānorāda, ka Ministru kabineta noteikumu Nr.857 5.pielikumā iekļautais saraksts neatbilst šī brīža dzīves reālajām pamatvajadzībām un ir uzskatāms par novecojušu, tāpēc tas būtu jāpārskata un jāaktualizē, iekļaujot mūsdienas vajadzībām atbilstošu priekšmetu sarakstu, piemēram, vismaz viena viedierīce ar interneta pieslēgumu, kas uz šo brīdi vairs nav luksusa priekšmets, bet nepieciešamība. Digitālās transformācijas pamatnostādņu 2021.-2027.gadam¹⁷ projektā, piemēram, internets ir noteikts kā pamatvajadzība, nosakot, ka Latvijas digitālajā telpā tiek nodrošināts, ka ikviena persona (t.sk. arī, piemēram, personas ar invaliditāti) bez jebkādas diskriminācijas var piekļūt drošai digitālai telpai un uzticamiem digitālajiem plašsaziņas līdzekļiem un var līdzdarboties, izpausties, meklēt informāciju un izmantot visas savas tiesības digitālajā vidē. Turklāt arī ārkārtējā situācija ir veicinājusi digitālo transformāciju. Daudzi ir nonākuši pie secinājuma, ka ir iespējams strādāt un mācīties attālināti no jebkuras vietas Latvijā. Līdz ar to ātrs un pieejams internets reģionos ir tikpat svarīgs kā jebkura cita infrastruktūra (piemēram, labs ceļš). Ņemot vērā šos apsvērumus, vismaz viena viedierīce ar interneta pieslēgumu būtu uzskatāma par nepieciešamību ikvienam jauniešiem, uzsākot patstāvīgu dzīvi pēc ārpusģimenes aprūpes, un kā šāda nepieciešamība būtu iekļaujama arī Ministru kabineta noteikumos Nr.857 noteiktajā minimuma sarakstā patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

¹⁷ Digitālās transformācijas pamatnostādnes 2021.-2027.gadam. Projekts. Pieejamas: <https://www.varam.gov.lv/lv/digitalas-transformacijas-pamatnostadnes-2021-2027gadam>

Priekšlikumi: Grozīt Ministru kabineta noteikumu Nr.857 30.punktu, pirmkārt, paaugstinot vienreizējā pabalsta sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei apmēru (pašreizējais apmērs ir rēķināts pēc cenām pirms 15 gadiem, turklāt neiekļaujot mūsdienu realitātei atbilstošu inventāru) un nosakot to mūsdienu vajadzībām atbilstošā līmenī. Otrkārt, noteikt, ka pabalsts izmaksājams tikai naudā, atsakoties no iespējas, ka pašvaldība šo pabalstu var izsniegt arī sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra veidā.

Aktualizēt Ministru kabineta noteikumu Nr.857 5.pielikumu “Sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra minimums patstāvīgas dzīves uzsākšanai”, iekļaujot tajā mūsdienu jaunietim nepieciešamas lietas, piem., viedierīces ar interneta pieslēgumu.

Palīdzība mājokļa jautājuma risināšanā

Likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 3.pants nosaka vairākus palīdzības veidus mājokļa jautājuma risināšanā, kas atkarībā no attiecīgās pašvaldības iespējām tiek piedāvāti pilngadību sasniegušiem jauniešiem no ārpusģimenes aprūpes un tie ir: 1) pašvaldībai piederošās vai tās nomātās dzīvojamās telpas izīrēšana; 2) sociālā dzīvokļa izīrēšana; 3) dzīvokļa pabalsta piešķiršana bērnam bārenim vai bērnam, kurš palicis bez vecāku gādības. Pilngadību sasniegušo jauniešu pēc ārpusģimenes aprūpes ar dzīvojamo telpu nodrošina vai dzīvokļa pabalstu piešķir tā pašvaldība, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par attiecīgā bērna ārpusģimenes aprūpi. Pilngadību sasniegušie jaunieši pēc ārpusģimenes aprūpes ir iekļauti ar likumu noteikto personu kategorijā, kurus pašvaldība ar dzīvojamo telpu nodrošina pirmām kārtām.

Likums “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” nosaka, ka, lai pašvaldība varētu savlaicīgi uzsākt palīdzības plānošanu dzīvokļa jautājumu risināšanā, ne vēlāk kā sešus mēnešus pirms tam, kad beidzas jaunieša ārpusģimenes aprūpe, attiecīgā bērnu aprūpes institūcija, bāriņtiesa, ja bērns atrodas audžuģimenē, vai aizbildnis rakstveidā paziņo par to pašvaldības sociālajam dienestam. Līdzīgu paziņošanas kārtību pašvaldībai nosaka arī Ministru kabineta noteikumu Nr.857 23.punkts, ar izņēmumu, ka šajos noteikumos paziņošanas pienākums par audžuģimenē ievietoto bērnu ir noteikts pašai audžuģimenei nevis bāriņtiesai. Iepriekšminēto noteikumu 24.punkts paredz, ka ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzēju pienākumu sadarbībā ar bāriņtiesu rakstiski informēt jauniešu par tiesībām saņemt palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā. Tādējādi tieši aprūpes pakalpojumu sniedzējiem ir primārā atbildība nodrošināt, ka jauniešu ir informēti par to, kāda palīdzība dzīvokļa jautājuma risināšanā viņam pienākas no pašvaldības un kā to ir iespējams saņemt.

Jauniešu pēc pilngadības sasniegšanas, kurš vēlas saņemt pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā, pats personīgi iesniedz attiecīgajai pašvaldībai rakstveida iesniegumu, uz kura pamata viņš tiek reģistrēts pašvaldības dzīvokļa

jautājumu risināšanā sniedzamās palīdzības reģistrā. Jaunietis var tikt reģistrēts vienlaikus divos vai vairākos palīdzības reģistros.

Likuma 16.pants arī nosaka noteikumus, kādiem jāatbilst izīrējamai dzīvojamai telpai, lai tā tiktu atzīta par dzīvošanai derīgu, proti, tā ir telpa, kura ir apgaismojama un apkurināma, piemērota cilvēka ilglaicīgam patvērumam un sadzīves priekšmetu izvietojumam un atbilst Ministru kabineta noteikumus paredzētajām būvniecības un higiēnas prasībām. Pašvaldības dome vai tās deleģēta institūcija nosaka, uz kādu termiņu slēdzams īres līgums. Ņemot vērā daudzu Latvijas pašvaldību ļoti ierobežoto dzīvojamo fondu, praksē šī likuma prasība tiek pārkāpta un joprojām ir daudz gadījumu, kad jauniešiem tiek piedāvātas dzīvojamās telpas, kuras neatbilst higiēnas prasībām, kurās ir nepieciešams veikt ne tikai kosmētisko remontu, bet pat kapitālo remontu, lai telpas būtu drošas un piemērotas dzīvošanai. Šādos gadījumos jaunieši ir spiesti tērēt ievērojamus līdzekļus telpu remontam vai arī dzīvot cilvēka cienīgai dzīvei neatbilstošos apstākļos. Ja jaunietim pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās nav atbalsta personu loka, tad nereti ar nepieciešamajiem remonta darbiem viņš pats saviem spēkiem nevar tikt galā gan no finansiālā aspekta, gan arī attiecīgu remontdarbu veikšanai nepieciešamo zināšanu un prasmju trūkuma dēļ. Jaunieši fokusgrupu diskusiju laikā apstiprināja, ka remontdarbi ir kaut kas, ko jāīsteno teju katram jaunietim, kuram piešķirtas dzīvojamās telpas un uzskatīja to par kaut ko, kas ir neizbēgams un pašsaprotams.

- Remontē. Re kur Z būs dzīvoklis, viņai tur jātaisa remonts, a X tā nebija. Viņa pieprasīja - viņai uztaisīja. [bet] Z nē.

Artūrs: Tātad ir pašvaldības, kur vēl ir jātaisa remonts, kad tu dzīvo.

- Lielākā daļa. Gandrīz visas. (Jauniete no SOS aprūpes)

Likuma 18.pants nosaka vispārējo kārtību, kādā dzīvojamās telpas tiek piedāvātas īrei. Dzīvojamo telpu īres piedāvājums tiek izteikts ar rakstveida paziņojumu jaunietim, kurā norādīta piedāvātās dzīvojamās telpas adrese, platība, istabu skaits, stāvs, kurā šī telpa atrodas, labiekārtojuma līmenis, īres maksas apmērs, īres līguma termiņš, kā arī diena, kad jaunietis var iepazīties ar piedāvāto dzīvojamo telpu. Savukārt jaunietim atbildi uz dzīvojamās telpas īres piedāvājumu jāsniedz pašvaldībai ne vēlāk kā nedēļu pēc paziņojumā norādītās dienas, kurā personai bija iespējams iepazīties ar piedāvāto dzīvojamo telpu. Ja jaunietim ir bijusi iespēja iepazīties ar ne mazāk kā trim dažādu dzīvošanai derīgu dzīvojamo telpu īres piedāvājumiem un izvēlēties, bet jaunietis no šiem piedāvājumiem nepamatoti atteicies vai arī nav sniedzis pašvaldībai atbildi uz saņemtajiem piedāvājumiem, jaunietis izslēdzama no palīdzības reģistra. Jaunieša atteikuma pamatotību izvērtē pašvaldība. Ja jaunietis no dzīvošanai derīgas dzīvojamās telpas īres piedāvājuma atteicies pamatotu iemeslu dēļ, viņam saglabājams kārtas numurs attiecīgā veida palīdzības reģistrā.

Pašvaldības arī joprojām praktizē sociālo dzīvokļu izīrēšanu jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās. Turklāt visbiežāk tā nav jaunieša paša izvēle, bet gan piespiedu risinājums, jo citas dzīvokļa īres iespējas pašvaldība nepiedāvā. Kā intervijās ir norādījuši vairāki eksperti, šāda pašvaldību prakse būtu izskaužama, jo tā veicina

jauniešu nonākšanu nereti destruktīvā vidē un sabiedrībā, kas var negatīvi ietekmēt jaunieša veiksmīgu integrēšanos sabiedrībā.

Prakse arī uzrāda problemātiku, ka pašvaldība palīdzību mājokļa jautājumu risināšanā sniedz ļoti sadrumstaloti – sociālais dienests organizē sociālo palīdzību, savukārt jautājumus, kas saistīti ar dzīvokļa jautājumu kārtošanu risina pašvaldības īpašuma nodaļas/departamenti. Šāda pieeja liedz skatīt jaunieša situāciju kopumā un kompleksi. Kā intervijā norādīja nevalstiskās organizācijas pārstāve, vēl pavisam nesenā praksē izveidojās situācija, ka jauniešs pēc ārpusģimenes aprūpes, kas turpina iegūt vidējo izglītību un attiecīgi no sociālā dienesta saņem pabalstu ikmēneša izdevumu segšanai 64,03 EUR apmērā, no tās pašas pašvaldības vienlaicīgi saņem arī rēķinu vasaras mēnešos par dzīvokļa īri un apsaimniekošanu 95 EUR apmērā. Situācija skaidri izgaismo problēmu, kas rodas, ja vienas pašvaldības ietvaros jaunieša jautājums tiek risināts nevis kā viens kopējs gadījums, bet gan sašķelts pa dažādām pašvaldības struktūrvienībām.

Dzīvokļa pabalsta bez vecāku gādības palikušam bērnam piešķiršanas kārtību nosaka likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 25.²panta piektā daļa. Dzīvokļa pabalsta apmēru un maksāšanas kārtību pašvaldība paredz attiecīgās pašvaldības domes saistošajos noteikumos. Šo pabalstu, jauniešs var saņemt no dienas, kad viņš ir sasniedzis pilngadību, līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai. Dzīvokļa pabalstu jauniešim pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās līdz 24 gadu vecumam piešķir neatkarīgi no tā, vai jauniešs turpina izglītības iegūšanu. Jauniešim ir tiesības, informējot pašvaldību, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par ārpusģimenes aprūpi, saņemt dzīvokļa pabalstu par mājokli jebkurā administratīvajā teritorijā Latvijas Republikā.

Lai saņemtu dzīvokļa pabalstu, jauniešim jāvēršas pašvaldībā ar iesniegumu, jāuzrāda īres līgums vai īpašuma apliecība un nepieciešamie maksājumi apliecinošie dokumenti, kas saistīti ar īres/apsaimniekošanas un komunālo pakalpojumu apmaksu. Dzīvokļa pabalsts paredzēts šādu ar dzīvojamās telpas lietošanu saistītu izdevumu segšanai: 1) izdevumiem par dzīvojamās telpas lietošanu (īres maksa, nepieciešamie izdevumi par obligāti veicamajām pārvaldīšanas darbībām); 2) izdevumiem par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvojamās telpas lietošanu (siltumenerģija apkures un karstā ūdens nodrošināšanai, elektroenerģija, patērētais ūdens, dabasgāze, kanalizācijas vai asenizācijas nodrošināšana, sadzīves atkritumu apsaimniekošana), ja tie nav ietverti īres maksā vai nepieciešamajos izdevumos par obligāti veicamajām pārvaldīšanas darbībām.

No vienas puses ir labi, ka šobrīd jauniešim ir iespēja dzīvot tajā pašvaldībā, kuru viņš pats izvēlas un pašvaldībai, kas pieņēmusi lēmumu par viņa ārpusģimenes aprūpi kompensē mājokļa īres izmaksas. Problēma ir tā, ka bieži vien pašvaldības piešķirtais finansējums dzīvokļa īrei nespēj segt patiesās mājokļa izmaksas. Jaunieši izvēlas dzīvot lielajās pilsētās, piemēram, Rīgā, kur mājokļa īres izmaksas ir daudz augstākas nekā vidusmēra Latvijas pašvaldības piešķirtais finansējums. Tas veido situāciju, kas

diskriminē jaunietai atkarībā no tās pašvaldības, kas savā laikā pieņēmusi lēmumu par ārpusģimenes aprūpi.

“Rīga ir cits jautājums, jo tur ir viskaitas. Tām citām pašvaldībām..nu mums ir viena Kurzemes pašvaldība... Nu tur es teicu, varbūt jūs varat kaut ko maksāt, piemēram, jaunietai dzīvo Rīgā. Jā, viņi saka, ka mēs minimāli kaut kādus 50 eiro varam un tad, ja viņai ir īres līgums. Pierīgas pašvaldība arī tieši tāpat – vari īrēt kaut kādā citā vietā, bet tā palīdzība ir diezga minimāla. Teiksim, ja tas jaunietai uzturas, piemēram, Rīgā, kur mēs tur tai savai vienai jaunietai, kas tagad studē, nu 300 eiro viņai tā viena istaba ir plus komunālie. Nu, ko tāds jaunietai ar tiem 50 eiro? Nu neko! Tas dzīvokļu jautājums ir baigi sarežģītais. Mēs piesaistām ziedojumus.” (NVO nr.1, ilgtermiņa sociālās aprūpes pakalpojuma sniedzējs)

Jaunietai nav tiesīgs vienlaikus saņemt gan dzīvokļa pabalstu kā statusa pabalstu, gan vienlaikus saņemt pašvaldībai piederošu vai tās nomātu dzīvojamo telpu ar īres tiesībām, saņemt sociālo dzīvokli ar īres tiesībām un vienlaikus saņemt pašvaldības noteikto dzīvokļa pabalstu kā sociālās palīdzības pabalstu. Labklājības ministrijas „Vadlīnijās par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem pēc pilngadības sasniegšanas un atbalstu audžuģimenēm, daudzbērnu ģimenēm, aizbildņiem un aizgādņiem”¹⁸ ir noteikts, ka izņēmuma gadījumā, ja jaunietai ir īpašuma tiesības uz dzīvojamo platību, šādā gadījumā viņam līdz 24 gadu vecumam ir tiesības saņemt dzīvokļa pabalstu kā statusa pabalstu viņam piederošā mājoklī.

Praksē dzīvokļa pabalstu parasti izvēlas jaunieši, kuru faktiskā dzīvesvieta atrodas citā pašvaldībā, piemēram, ja jaunietai mācās vai studē citā pilsētā, kā arī, ja jaunietai vēlas palikt dzīvot tajā apdzīvotā vietā, kur viņš ir dzīvojis ārpusģimenes aprūpes laikā, vai arī jaunietai izvēlas turpināt dzīvot audžuģimenē vai pie aizbildņa. Savukārt ir arī pašvaldības, kuru dzīvojamais fonds ir nepietiekams un rindas uz pašvaldības dzīvojamām telpām ir ļoti garas, tad arī šādā gadījumā jaunietai tiek izmaksāts dzīvokļa pabalsts līdz brīdim, kad pašvaldībai radīsies iespēja piedāvāt atbilstošas dzīvojamās telpas jaunietai.

Ja audžuģimene vai aizbildnis turpina atbalstīt jaunietai arī pēc pilngadības sasniegšanas, kad jaunieša aprūpe audžuģimenē vai pie aizbildņa ir juridiski beigusies, jaunietai ir iespēja slēgt īres līgumu ar audžuģimeni vai aizbildni un tādējādi turpināt dzīvot pie bijušajiem aprūpētājiem un šīs dzīvesvietas vismaz daļējai apmaksai saņemt dzīvokļa pabalstu no pašvaldības. Šī kopumā ir uzskatāma par plaši izmantotu praksi. Tomēr arī šajos gadījumos izīrētājam, pat, ja tā ir audžuģimene vai aizbildnis un īrnieks ir jaunietai no ārpusģimenes aprūpes, šāds īres līgums ir jāreģistrē Valsts ieņēmumu dienestā, jo izīrētājs šajā gadījumā gūst ienākumus no nekustamā īpašuma izīrēšanas. Ja izīrētājam (audžuģimene vai aizbildnim) nerodas saimnieciskās darbības izdevumi

¹⁸ Labklājības ministrijas „Vadlīnijās par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem pēc pilngadības sasniegšanas un atbalstu audžuģimenēm, daudzbērnu ģimenēm, aizbildņiem un aizgādņiem”. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/vadlinijas-0>

vai tie ir nebūtiski, viņiem ir tiesības neregistrēties kā saimnieciskās darbības veicējiem, bet piecu dienu laikā no īres līguma noslēgšanas dienas informēt par to VID, pievienojot īres līguma kopiju. Uz iesniegtā līguma pamata VID reģistrē nodokļu maksātājam saimnieciskās darbības ienākuma noteikšanu atbilstoši likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”¹⁹ 11.panta divpadsmitajai daļai. Gūtajam ienākumam no saņemtās īres maksas tiek piemērota 10% nodokļa likme. Interviju gaitā saņemtā informācija no jauniešu iepriekšējiem aprūpētājiem liecina, ka viņiem nav bijusi informācija par šādu savu pienākumu attiecībā uz 10% iedzīvotāju ienākuma nodokļa nomaksu no īres maksas, kas saņemta no jauniešiem.

Priekšlikumi: Izstrādāt vadlīnijas pašvaldībām par palīdzības nodrošināšanu mājokļa jautājuma risināšanā, paredzot, piemēram, ka dzīvojamām telpām, kas tiek izīrētas janiešiem pēc ārpusģimenes aprūpes, ir jābūt izremontētām un dzīvošanai cilvēka cienīgos apstākļos piemērotām. Savukārt gadījumos, ja dzīvojamās telpas nav remontētas, pašvaldībai ir papildus jāpiešķir atbilstošs pabalsts jauniešiem, kas paredzēts telpu remonta veikšanai un ir nosakāms individuāli, izvērtējot katru konkrēto gadījumu. Lai pēc iespējas samazinātu pašvaldību praksi izīrēt jauniešiem sociālos dzīvokļus, paredzēt, ka sociālo dzīvokļu izīrēšana jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās ir pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos kā īslaicīgs pagaidu risinājums.

Izstrādāt vadlīnijas pašvaldībām, nosakot vienotu pieeju un aprēķinu metodiku dzīvokļa pabalsta aprēķināšanai pietiekamā un reālai ekonomiskai situācijai atbilstošā apmērā, nodrošinot vienlīdzīgas iespējas visiem jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās īrēt piemērotu mājokli, tajā skaitā sniedzot atbalstu drošības naudas iemaksai.

Likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” kā izņēmumu noteikt audžuģimenes vai aizbildņa gūtos ienākumus no dzīvojamās telpas izīrēšanas jauniešiem, kurš ārpusģimenes aprūpes laikā dzīvojis šajā audžuģimenē vai pie šī aizbildņa un pēc pilngadības sasniegšanas turpina tur dzīvot.

Apliecība sociālo garantiju nodrošināšanai, ja jauniešis turpina mācības

Ministru kabineta noteikumu Nr.857 7.punkts nosaka, ka pilngadību sasniegušajam jauniešiem bāriņtiesa, kas pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, izsniedz vienota parauga apliecību sociālo garantiju nodrošināšanai pie nosacījuma, ja viņš mācās kādā no Izglītības likumā noteiktajām izglītības pakāpēm (pamatizglītība, vidējā izglītība, augstākā izglītība) un saskaņā ar izglītības jomu regulējošajos normatīvajos aktos noteikto kārtību sekmīgi apgūst izglītības programmu. Attiecīgi tiesību norma paredz divus kumulatīvus kritērijus, lai jauniešis varētu saņemt apliecību sociālo garantiju nodrošināšanai, proti, 1) mācīšanās kā fakts kādā no

¹⁹ Likums “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=56880>

Izglītības likumā noteiktajām izglītības pakāpēm un 2) izglītības programmas sekmīga apguve.

Apliecība sociālo garantiju nodrošināšanai **dod tiesības jauniešiem izmantot braukšanas maksas atvieglojumus sabiedriskajā transportā.** Ministru kabinets ir noteicis pašvaldībai arī tiesības savos saistošajos noteikumos noteikt papildu atvieglojumus bērnam, kā arī pilngadību sasniegušajam bērnam.

Procesuāli, lai pilngadību sasniegušais jauniešs, kas turpina mācības, varētu turpināt saņemt apliecību sociālo garantiju nodrošināšanai, bāriņtiesai ir jāiesniedz VBTAI vai jānosūta tai pa pastu pieprasījums apliecības izgatavošanai, jaunieša fotogrāfija un izglītības iestādes izziņa, kas apliecina, ka jauniešs mācās un saskaņā ar izglītības jomu regulējošajos normatīvajos aktos noteikto kārtību sekmīgi apgūst attiecīgo izglītības programmu. Attiecīgi bāriņtiesa, kas pieņēmusi lēmumu par ārpusģimenes aprūpi, ir atbildīga par apliecības sociālo garantiju nodrošināšanai pieprasīšanu un izsniegšanu jauniešiem, savukārt VBTAI ir iestāde, kas šo apliecību izgatavo.

Vērtējot apliecības sociālo garantiju nodrošināšanai saņemšanas procesu, jāsecina, ka tas šobrīd ir izveidots **ļoti komplicēts un laikietilpīgs, paredzot daudzpakāpju kārtību ar vairākiem iesaistītajiem.** Situācijas komplicētības ilustrēšanai sekojošs piemērs: pilngadīgam jauniešiem, kas pēc ārpusģimenes aprūpes beigām palicis dzīvot pie audžuģimenes Apes novadā, lēmumu par ārpusģimenes aprūpi pieņēmusi Dagdas novada bāriņtiesa. Ja jauniešs turpina mācīties, viņam pienākas apliecības sociālo garantiju nodrošināšanai. Lai saņemtu šo apliecību, jauniešs dodas no Apes uz Dagdu (ar auto 3 stundas), lai iesniegtu bāriņtiesā fotogrāfiju un izziņu no izglītības iestādes, kas apliecina, ka jauniešs mācās un saskaņā ar izglītības jomu regulējošajos normatīvajos aktos noteikto kārtību sekmīgi apgūst attiecīgo izglītības programmu šajā iestādē. Tad Dagdas novada bāriņtiesa sagatavo pieprasījumu apliecības izgatavošanai, pievieno tam jaunieša fotogrāfiju un izziņu no izglītības iestādes un sūta pa pastu uz VBTAI Rīgā. VBTAI izgatavo apliecību piecu darbdienu laikā un pa pastu to sūta atpakaļ Dagdas novada bāriņtiesai. Tad jauniešs no Apes vēlreiz mēro ceļu uz Dagdu, lai saņemtu jauno apliecību un nodotu iepriekš izdoto apliecību. Pēc tam Dagdas novada bāriņtiesa divu nedēļu laikā jauniešam nodoto apliecību nosūta pa pastu VBTAI. Process ir daudzpakāpju, smagnējs un jauniešiem izteikti nedraudzīgs, turklāt aizņem apmēram vienu mēnesi, kaut pašas apliecības izdrukāšana ar visu dokumentu pārbaudi un reģistrēšanu noteikti neaizņem vairāk par 15 minūtēm. Protams, situācija ir daudz vienkāršāka, ja jauniešs dzīvo Rīgā vai Pierīgā, un tur pat atrodas arī bāriņtiesa. Apliecības saņemšana tādā gadījumā neprasa tik ilgu laiku un resursus ceļam. Tomēr ne visi jaunieši pēc ārpusģimenes aprūpes dzīvo Rīgā, tāpēc pastāvošais process rada būtisku apgrūtinājumu tiem jauniešiem, kuru dzīvesvieta nav Rīgā, kā arī tiem jauniešiem, kuru faktiskā dzīvesvieta ir attālākā administratīvajā teritorijā no pašvaldības, kura ir pieņēmusi lēmumu par ārpusģimenes aprūpi.

Pašreizējā sistēma paredz vairākas grūtības, kuru novēršana dotu iespēju šo procesu padarīt vienkāršāku un jauniešiem draudzīgāku:

- Pašreizējā Ministru kabineta noteikumos Nr.857 noteiktā apliecības izsniegšanas kārtība paredz visu dokumentu iesniegšanu papīra dokumentu formā (pieprasījumu apliecības sociālo garantiju nodrošināšanai izgatavošanai, izglītības iestādes izziņa, jaunieša fotogrāfija). Ministru kabineta noteikumos būtu jāparedz iespēja iesniegt visus dokumentus arī elektronisko dokumentu formā, tādējādi efektīvizējot, vienkāršojot un paātrinot dokumentu apriti starp visiem iesaistītajiem. Bāriņtiesa varētu sagatavot pieprasījumu elektroniska dokumenta formā, kuram pievienoto izglītības iestādes elektroniski sagatavotu izziņu un jaunieša digitālo fotogrāfiju.

- Atteikties no prasības nodot iepriekš izdoto apliecību. Šāda prasība ir lieka, jo katrai apliecībai ir derīguma termiņš, pēc kura tā vairs nav derīga. Savukārt, ja rodas situācijas, ka jaunieša rīcībā vienlaikus ir divas apliecības (jaunā izsniegta, jo iepriekšējā ir deklarēta kā, piemēram, nozaudēta), tad tās nedod nekādu papildu priekšrocību, jo apliecība ir personalizēta un to var izmantot tikai konkrēta persona. Atteikšanās no šīs prasības dotu iespēju VBTAI jauno apliecību nosūtīt nevis uz bāriņtiesu, kurp jauniešiem ir jādodas to saņemt, bet gan tieši pašam jauniešiem uz viņa norādīto adresi.

- Apliecības šobrīd izsniedz viena iestāde – VBTAI, kurai ar Ministru kabineta noteikumiem ir uzlikta apliecības izgatavošanas, izsniegto un anulēto apliecību reģistrēšanas un nederīgo apliecību iznīcināšanas funkcijas. Lai VBTAI būtu iespējas iepriekšminētās funkcijas īstenot, visiem pārējiem iesaistītajiem, tajā skaitā, bāriņtiesām un jauniešiem, ir uzlikts nesamērīgi apgrūtināošs administratīvais slogs. Lai vienkāršotu apliecību izsniegšanas procesu, jāizskata iespējas vienota parauga apliecību izsniegšanas funkciju nodot bāriņtiesām. Papildus paredzot, ka jauniešiem pēc apliecības var vērsties ne tikai tajā bāriņtiesā, kas pieņēmusi lēmumu par ārpusģimenes aprūpi, bet arī jebkuras citas pašvaldības bāriņtiesā, kas savukārt nodrošina nepieciešamās informācijas apmaiņu ar to bāriņtiesu, kuru jauniešiem uzrādījis kā bāriņtiesu, kas pieņēmusi lēmumu par ārpusģimenes aprūpi. Šādā bāriņtiesu savstarpējā sadarbības procesā, apliecības izsniegšana būtu daudz ātrāks un vairs tikai vienas pakāpes process, kas būtiski ietaupītu jaunieša laika resursus. Turklāt, kā intervijās norādīja Labklājības ministrijas pārstāvji, šīs apliecības tiek samērā bieži pazaudētas un tās ir jāizgatavo no jauna. Ja tiktu nodrošināta apliecības izgatavošanas iespēja teritoriāli pietuvināti pašam bērnam vai jauniešiem, tas būtiski efektīvizētu jaunas apliecības saņemšanas procesu.

- Mācību sekmīgums kā obligāts kritērijs apliecības sociālo garantiju nodrošināšanai saņemšanai ir lieks un normatīvā akta piemērotājiem – pašvaldību sociālo dienestu, bāriņtiesu un arī izglītības iestāžu darbiniekiem, rada neatbilstoši plašas interpretācijas iespējas, kas nereti noved pie pretēja rezultāta pie vienādiem tiesiskiem un faktiskiem apstākļiem. *(Palašāk par mācību sekmīgumu nākamajā nodaļā)*

- Šī brīža regulējums nosaka, ka izglītības iestādes izziņa par to, ka jauniešiem mācās vai studē un sekmīgi apgūst izglītības programmu kādā izglītības iestādē, ir obligāts priekšnoteikums apliecības sociālo garantiju nodrošināšanai saņemšanai. Šobrīd ir paredzēts, ka šo izziņu sagādāšana prasa aktīvu rīcību no jaunieša puses un

pašvaldības bāriņtiesa ir pasīvs šīs izziņas saņēmējs. Lai atvieglotu informācijas apriti un neradītu papildus administratīvo slogu jauniešiem, attiecībā uz apliecības sociālo garantiju nodrošināšanai saņemšanu noteikt tādu pašu kārtību, kā to jau paredz Ministru kabineta noteikumu Nr.857 31.²punkts, kurš nosaka, ka pašvaldība pabalsta ikmēneša izdevumu segšanai piešķiršanai ne mazāk kā divas reizes gadā pati pieprasa informāciju no izglītības iestādes, augstskolas vai koledžas par to, ka pilngadību sasniegušais jauniešs turpina sekmīgi apgūt izglītības vai studiju programmu. Kā alternatīva informācijas ieguves metode var būt arī automātiskā ziņu iegūšana par jaunieša mācīšanās faktu no Valsts izglītības informācijas sistēmas, kas dotu bāriņtiesai iespēju nepastarpināti iegūt informāciju par jaunieša mācīšanos kādā no izglītības iestādēm.

Priekšlikumi: Vienkāršot un padarīt jauniešiem saprotamu un draudzīgu apliecības sociālo garantiju saņemšanai pieteikšanas un saņemšanas procedūru, novēršot administratīvos šķēršļus un daudzpakāpju procesu.

Izslēgt no Ministru kabineta noteikumu Nr.857 7.punkta mācību sekmīgumu kā obligātu kritēriju apliecības sociālo garantiju nodrošināšanai saņemšanai.

Pabalsts ikmēneša izdevumu segšanai, ja jauniešs turpina mācības

Ministru kabineta noteikumu Nr.857 31. līdz 31.²punkti nosaka pilngadību sasnieguša jaunieša tiesības saņemt pabalstu ikmēneša izdevumiem, kas nav mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, pie nosacījuma, ka jauniešs mācās vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē vai studē augstskolā vai koledžā un saskaņā ar izglītības jomu regulējošajos normatīvajos aktos noteikto kārtību sekmīgi apgūst izglītības programmu.

Sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs, kā bāzes vienība pabalstu aprēķiniem jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes

Pabalsts ikmēneša izdevumu segšanai (arī vienreizējā pabalsta patstāvīgas dzīves uzsākšanai) apmēra aprēķinam tiek izmantota minimālā bāzes vērtība - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, kura apmēru nosaka Ministru kabineta 22.12.2009. noteikumi Nr.1605 „Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”²⁰. Patlaban valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs ir 64,03 EUR (jauniešiem ar III gr. invaliditāti kopš bērnības 106,72 EUR; jauniešiem ar II gr. invaliditāti kopš bērnības 128,06 EUR; jauniešiem ar I gr. invaliditāti kopš bērnības 138,74 EUR). Tomēr šīs summas no 2021.gada 1.janvāra tiks mainītas, izpildot Satversmes tiesas 09.07.2020

²⁰ Ministru kabineta 22.12.2009. noteikumi Nr.1605 „Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtību”. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/202850-noteikumi-par-valsts-sociala-nodrosinajuma-pabalsta-un-apbedisanas-pabalsta-apmeru-ta-parskatisanas-kartibu-un-pabalstu>

spriedumu lietā Nr.2019-27-03²¹. Satversmes tiesa spriedumā cita starpā secinājusi, ka, lai dzīvotu tādu dzīvi, kas atbilstu cilvēka cieņai, personai ir jāspēj nodrošināt sev vismaz pārtiku, apģērbu, mājokli un medicīnisko palīdzību – visu to, kas nepieciešams elementāras izdzīvošanas garantēšanai jebkuram cilvēkam, kā arī iespēju izmantot savas tiesības uz pamatizglītību. Tāpat personai ir jābūt iespējai piedalīties sociālajā, politiskajā un kultūras dzīvē, tādējādi nodrošinot sev pilnvērtīga sabiedrības locekļa statusu. Kā savā pieteikumā Satversmes tiesai²² ir norādījis Tiesībsargs, Latvija saskaņā ar Pasaules Bankas novērtējumu esot atzīta par valsti ar augstiem ienākumiem, attiecīgi nabadzības robežvērtībai vajadzētu būt 19,79 EUR dienā jeb 594 EUR mēnesī.

No šāds prizmas skatoties, pabalsta apmērs ikmēneša izdevumu segšanai pilngadību sasniegušajiem jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, kuri turpina izglītības iegūšanu, **ir neadekvāts un cilvēka cienīgas dzīves nodrošināšanai neatbilstošs**. Šī iemesla dēļ daudzi jaunieši pēc ārpusģimenes aprūpes ir spiesti pamest mācības un uzsākt darba gaitas, kas bieži vien ir nevis labprātīga izvēle, bet gan piespiedu risinājums izdzīvošanai. Savukārt tie, kas tomēr turpina mācības, nereti ir spiesti paralēli strādāt algotu darbu, kas savukārt var nelabvēlīgi ietekmēt sekmīgas mācīšanās iespējas. Salīdzinājumam, Igaunijā minimālais ikmēneša pabalsta apmērs jauniešiem no ārpusģimenes aprūpes, kas turpina iegūt izglītību, ir gandrīz četras reizes lielāks - 240 EUR apmērā, kuru jauniešis var saņemt līdz 25 gadu vecumam.

Arī jauniešu fokusgrupu diskusijās tie jaunieši, kuri cerēja turpināt mācības, pauda bažas par spēju balansēt algoto darbu un izglītību. Jānorāda, ka neviens no jauniešiem neplāno turpināt mācības augstākajā izglītībā. Tāpat jaunieši kopumā pauda bažas par savām spējām iztikt ar pieejamiem līdzekļiem mācību laikā.

Ka tu pa bomzi kļūsi. (Jauniešis no audžuģimeņu aprūpes)

Informācijas pieprasīšana no izglītības iestādes par to, ka pilngadību sasniegušais jauniešis turpina sekmīgi apgūt izglītības vai studiju programmu.

Lai jauniešis pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās saņemtu pabalsta ikmēneša izdevumiem, pašvaldības sociālajam dienestam ir nepieciešams gūt apstiprinājumu, ka jauniešis ne tikai turpina iegūt izglītību, bet arī dara to sekmīgi.

“Kad jaunieši aizgāja uz to pirmo kursu, es prasīju, lai viņi saņemtu to naudiņu un būtu brīvpusdienas, un lai viņi varētu to savu braukšanas kartiņu, man vajadzēja izziņu no skolas un es viņiem saku to tekstu un viņi saka “jā, bet mēs vēl neko nezinām, kā viņai ies, mēs jums varam tikai apliecināt, ka viņa ir iestājusies un viņa mācīsies.” Bet ar šo vienu meiteni šī izziņa nebija pietiekama. Viņi tomēr gaidīja, kad tomēr skola pēc dažām nedēļām varēs apstiprināt, ka viņa mācās, ka viņai nav kavējumu un, ka viņa ir

²¹ Satversmes tiesas 09.07.2020 spriedums lietā Nr.2019-27-03. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2019/11/2019-27-03_Spriedums-1.pdf#search=

²² Satversmes tiesas 25.06.2020 spriedums lietā Nr. 2019-24-03. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2019/10/2019-24-03_Spriedums.pdf#search=

sekmīga. Tātad viss septembris un tagad ir oktobris, viņai patiesībā joprojām nav brīvpusdienas. Mēs jau paliekam dusmīgi un skola jau arī ļoti iesaistījās, klases audzinātāja, jau zvanīja uz sociālo dienestu.” (NVO nr.2, nodrošina aprūpi bērniem un jauniešiem, kuri palikuši bez vecāku gādības)

Kaut arī Ministru kabineta noteikumu Nr.857 31.²punkts nosaka, ka pašvaldība pabalsta ikmēneša izdevumiem piešķiršanai pati ne mazāk kā divas reizes gadā pieprasa informāciju no izglītības iestādes, augstskolas vai koledžas par to, ka pilngadību sasniegušais bērns turpina sekmīgi apgūt izglītības vai studiju programmu, praksē tomēr lielākoties sociālie dienesti izziņu par mācībām un sekmīgumu prasa no paša jaunieša, tādējādi, pretēji Ministru kabineta noteikumos noteiktajam, savu informācijas iegūšanas pienākumu uzliekot pilngadību sasniegušajam jauniešim.

Valsts pārvaldes iekārtas likuma²³ 8.panta ceturtā daļa paredz, ka pašvaldība, pildot valsts pārvaldes funkcijas, kas saskaņā ar likumu nodotas tās autonomā kompetencē, atrodas Ministru kabineta pārraudzībā likumā „Par pašvaldībām” noteiktajā kārtībā un apjomā. Savukārt likuma „Par pašvaldībām”²⁴ 15.panta septītā daļa nosaka, ka sociālās palīdzības nodrošināšana iedzīvotājiem ir viena no pašvaldības autonomajām funkcijām. Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta astotā daļa arī noteic, ka valsts pārvaldi organizē pēc iespējas ērti un pieejami privātpersonai. Ja informācija, kura nepieciešama pārvaldes lēmuma pieņemšanai, kas regulē publiski tiesiskās attiecības ar privātpersonu, ir citas institūcijas rīcībā, iestāde to iegūst pati, nevis pieprasa no privātpersonas. No iepriekšminētā secināms, ka pašvaldības sociālajam dienestam pašam būtu pienākums iegūt informāciju par jaunieša mācībām vai studijām, jo šāda informācija ir Izglītības un zinātnes ministrijas rīcībā.

Savukārt Izglītības likuma²⁵ 1.panta 26.¹punkts noteic, ka Valsts izglītības informācijas sistēma ir datubāze, kurā apkopota informācija par izglītības iestādēm, licencētām un akreditētām izglītības programmām, izglītojamiem, pedagogiem, augstskolu un koledžu akadēmisko personālu, izglītības dokumentiem un valsts statistiku. Izglītības likuma 15.panta pirmās daļas 3.punkts savukārt paredz, ka Izglītības un zinātnes ministrija nodrošina Valsts izglītības informācijas sistēmas uzturēšanu un aktualizāciju.

Savukārt Ministru kabineta 25.06.2019 noteikumu Nr. 276 “Valsts izglītības informācijas sistēmas noteikumi”²⁶ 26.punkts nosaka, ka Izglītības un zinātnes ministrija slēdz vienošanos ar citu informācijas sistēmu turētājiem vai pārziņiem par datu automatisku apmaiņu tiešsaistē starp sistēmu un citām informācijas sistēmām, bet 66.¹ paredz, ka sistēmā esošo informāciju ir tiesības saņemt arī pašvaldībām. Ņemot vērā minēto, lai neuzliktu administratīvo slogu jauniešiem, normatīvajā regulējumā būtu

²³ Valsts pārvaldes iekārtas likums. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/63545-valsts-parvaldes-iekartas-likums>

²⁴ Likums „Par pašvaldībām”. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/57255-par-pasvaldibam>

²⁵ Izglītības likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=50759>

²⁶ Ministru kabineta 25.06.2019 noteikumi Nr. 276 “Valsts izglītības informācijas sistēmas noteikumi”. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/307796-valsts-izglitibas-informacijas-sistemas-noteikumi>

jāparedz, ka pašvaldība ziņas par to, vai pilngadīgais jaunietis pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās turpina iegūt izglītību, saņem nepastarpinātā veidā no Valsts izglītības informācijas sistēmas.

Mācību sekmīgums kā pabalsta ikmēneša izdevumu segšanai saņemšanas priekšnoteikums

Ministru kabineta noteikumu Nr.857 31. un 31.¹punkti nosaka divus kumulatīvus kritērijus, lai pilngadību sasniegušais jaunietis pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās varētu saņemt pabalsta ikmēneša izdevumu segšanai – 1) jaunietis mācās vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē, kas ir tiesīga izsniegt valsts atzītus vispārējās izglītības vai valsts atzītus profesionālo izglītību un profesionālo kvalifikāciju apliecinājošus dokumentus, vai studē augstskolā vai koledžā, kas ir tiesīga izsniegt valsts atzītus diplomus, un 2) saskaņā ar izglītības jomu regulējošajos normatīvajos aktos noteikto kārtību sekmīgi apgūst izglītības vai studiju programmu. Tātad Ministru kabineta noteikumi Nr.857 ir noteikuši mācību vai studiju sekmīgumu kā obligātu priekšnoteikumu pabalsta ikmēneša izdevumu segšanai saņemšanai. Skatot sekmīguma kritēriju gan no prakses piemēriem, gan kopsakarībā ar citiem sociālās drošības jomu regulējošiem normatīvajiem aktiem, jāsecina, ka Ministru kabineta noteikumos Nr.857 ietvertais sekmīguma kritērijs nav tipisks nosacījums un īsti nav izsekojams šāda kritērija iestrādes pamatojums.

Salīdzinot vairākus uz sociālās drošības jomu attiecināmos normatīvos aktus, kuros attiecībā uz noteiktu tiesību iegūšanu ir paredzēts mācīšanās vai studēšanas priekšnoteikums, secināms, ka tikai Ministru kabineta noteikumos Nr.857 mācību sekmīgums ir noteikts kā obligāts kritērijs sociālo garantiju piešķiršanai un kopumā tas nav raksturīgs parametrs. Citos analizētajos normatīvajos aktos, kuri dod personām tiesības uz noteiktu statusu, atvieglojumiem un finansiālo atbalstu (piem., daudz bērnu ģimenes statuss, ģimenes valsts pabalsts, sociālā nodrošinājuma pabalsts, apgādnieka zaudējuma pensija, uzturlīdzekļi no UGF) sekmīgums kā kritērijs nav ietverts, nosakot tikai mācīšanās faktu pašu par sevi. Pieeju, kas paredz mācīšanās fakta konstatāciju bez sekmīguma komponentes, nosaka, piemēram, šādi normatīvie akti:

- Sekmīgums kā kritērijs netiek izvirzīts uzturlīdzekļu saņemšanai no Uzturlīdzekļu garantiju fonda. **Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma**²⁷ 10.panta pirmā daļas 3.punkts par vienu no kritērijiem, kas dod tiesības saņemt uzturlīdzekļus no fonda paredz, ka uzturlīdzekļus saņem pilngadīga persona, kas turpina iegūt pamatizglītību, vidējo izglītību, arodizglītību vai speciālo izglītību Latvijas Republikā, bet ne ilgāk kā līdz 21 gada vecuma sasniegšanai. Tātad sekmīgums šajā regulējumā netiek vērtēts kā kritērijs uzturlīdzekļu saņemšanai;

- Arī saskaņā ar **Valsts sociālo pabalstu likuma**²⁸ 13.panta pirmās daļas 3.punktu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta izmaksu veic, ja persona nav sasniegusi

²⁷ Uzturlīdzekļu garantiju fonda likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=287534>

²⁸ Valsts sociālo pabalstu likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=68483>

pilngadību, ir zaudējusi vienu vai abus apgādniekus un nav stājusies laulībā. Pabalsta izmaksu turpina arī, ja minētā persona pēc pilngadības sasniegšanas mācās vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav vecāka par 20 gadiem vai studē augstskolā dienas nodaļā (pilna laika klātienē) un nav vecāka par 24 gadiem. Tādējādi arī valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta izmaksa pilngadīgām personām ir saistīta tikai ar mācīšanās vai studēšanas faktu, nevis sekmīgumu kā papildkritēriju.

▪ Līdzīgi ir arī ar **Ministru kabineta 22.12.2009. noteikumiem Nr.1517 “Noteikumi par ģimenes valsts pabalstu un piemaksām pie ģimenes valsts pabalsta”**²⁹, kur 6.panta otrās daļas 2.punkts paredz, ka ģimenes valsts pabalstu piešķir par katru bērnu, kas ir vecāks par 15 gadiem, mācās vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav stājies laulībā. Šādā gadījumā pabalstu piešķir uz laiku, kamēr bērns apmeklē izglītības iestādi, bet ne ilgāk kā līdz dienai, kad viņš sasniedz 20 gadu vecumu vai stājas laulībā. Arī ģimenes valsts pabalsta saņemšanai sekmīgums netiek uzskatīts par kritēriju pabalsta saņemšanai.

▪ **Likuma “Par valsts pensijām”**³⁰ 19.pants paredz tiesības saņemt apgādnieka zaudējuma pensiju bērniem pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas, ja viņi mācās vai studē vispārējās, profesionālās izglītības iestādēs, koledžās vai augstskolās pilna laika klātienē, izņemot laiku, kad persona ir pārtraukusi studijas, un nav vecākas par 24 gadiem. Kā redzams no tiesību akta, arī šajā gadījumā jauniešiem ir jāpierāda tikai mācīšanās fakts, nevis sekmīgums.

▪ **Bērnu tiesību aizsardzības likuma** 1.panta 16.punktā likumdevējs ir sniedzis likumā lietotā termina “daudzbērnu ģimene” skaidrojumu, norādot, ka tā ir ģimene, kuras aprūpē ir vismaz trīs bērni, to skaitā audžuģimenē ievietoti un aizbildnībā esoši bērni. Par daudzbērnu ģimenes bērnu uzskatāma arī pilngadīga persona, kas nav sasniegusi 24 gadu vecumu, ja tā iegūst vispārējo, profesionālo vai augstāko izglītību. Arī šajā gadījumā nav paredzēts bērna sekmīgums kā kritērijs daudzbērnu ģimenes statusa piešķiršanai.

Iepriekšminētie normatīvo aktu piemēri apliecina kopējo likumdevēja un izpildvaras pieeju skatīt mācīšanās vai studēšanas faktu pašu par sevi un nesaistīt to vēl ar mācību sekmīguma papildkritēriju, kas, kā liecina, izglītības normatīvo aktu analīze, pēc būtības ir lieks kritērijs, jo iespējas turpināt izglītības ieguvu ir tiešā veidā saistītas ar sekmīgumu.

Tātad, skatot mācību sekmīgumu no izglītības jomu regulējošo normatīvo aktu aspekta, secināms, ka sekmīgums ir priekšnoteikums izglītības programmas apguves turpināšanai. Tāpēc sekmīgums, kā papildu kritērijs sociālo garantiju saņemšanai, zaudē jēgu, jo sekmīgumu vērtē nevis atsevišķu mācību programmas priekšmetu apguves vērtējumu kontekstā, bet gan gada (studējošiem – semestra) kontekstā. Tādējādi atsevišķi nesekmīgi vērtējumi nedod pamatu secinājumam par jaunieša

²⁹ Ministru kabineta 22.12.2009. noteikumiem Nr.1517 “Noteikumi par ģimenes valsts pabalstu un piemaksām pie ģimenes valsts pabalsta”. Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=202676>

³⁰ Likums “Par valsts pensijām”. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=38048>

nesekmību, jo par tādu ir uzskatāms tikai nesekmīgs (zem 4 ballēm) vērtējums gada vērtējumā, kas attiecīgi nedod tiesības turpināt izglītības programmas apguvi.

Tomēr praksē nereti sekmīgums tiek interpretēts nesamērīgi plaši un sociālie dienesti atsaka pabalsta ikmēneša izdevumu segšanai izmaksu arī gadījumos, ja izglītības iestādes izziņā ir norādīts, ka jauniešiem kādā mācību priekšmetā mācību gada laikā ir nesekmīgi vērtējumi. Praksē nereti ir arī gadījumi, kad izglītības iestāde atsaka izziņas izsniegšanu par sekmīgumu līdz brīdim, kamēr jauniešs mācību procesā vispār ir saņēmis kaut kādus vērtējumus, lai izglītības iestāde varētu izziņā norādīt informāciju par sekmīgumu. Parasti tas prasa vairākas nedēļas un tādējādi par vairākām nedēļām tiek kavēta, piemēram, apliecības sociālo garantiju nodrošināšanai saņemšana vai pabalsta ikmēneša izdevumu segšanai izmaksa.

Ministru kabineta 13.10.2015. noteikumu Nr. 591 "Kārtība, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības programmās, speciālajās izglītības iestādēs un speciālajās pirmsskolas izglītības grupās un atskaitīti no tām, kā arī pārcelti uz nākamo klasi"³¹ 32.1.apakšpunkts paredz, ka izglītojamo pārceļ vispārējās izglītības programmas nākamajā klasē, ja izglītojamais visos mācību priekšmetos (izņemot mācību priekšmetus, no kuriem ir atbrīvots) ir saņēmis gada vērtējumu, kas nav zemāks par četrām ballēm. Izglītības un zinātnes ministrijas Izglītības departamenta juriskonsulte Ance Rudzīte skaidroja, ka vispārējās izglītības programmās skolnieks ir uzskatāms par sekmīgu tad, ja viņam gada vērtējumā nav neviena nesekmīga vērtējuma, t.i., neviens vērtējums nav zemāks par 4 ballēm. Pats fakts, ka skolniekam mācību gada laikā ir kāds nesekmīgs vērtējums vēl nenozīmē, ka viņu var uzskatīt par nesekmīgu. Tādējādi izglītības iestāde var izdot izziņu par jaunieša sekmīgumu tikai, balstoties uz gada vērtējumu, nevis vērtējumiem mācību procesā.

Savukārt Izglītības un zinātnes ministrijas Augstākās izglītības, zinātnes un inovāciju departamenta vecākā eksperte Inese Lūsēna-Ezera informēja, ka augstskolās un koledžās studējošo jauniešu sekmīgumu vērtē, balstoties uz sesijas laikā iegūtajiem vērtējumiem eksāmenos. Attiecīgi, ja studentam kaut vienā no studiju kursiem ir nesekmīgs vērtējums, students turpināt studiju procesu nevar, jo nevar reģistrēties nākamajam studiju semestrim. Tādējādi, ja jauniešs ir uzsācis studijas pirmajā kursā, izziņu no augstskolas vai koledžas par sekmīgumu viņš var saņemt tikai, balstoties uz pirmās sesijas eksāmenu rezultātiem, t.i. pēc četriem līdz pieciem mēnešiem pēc studiju uzsākšanas. Studijas uzsākot, jauniešs var saņemt apliecinājumu tikai par to, ka viņš ir iekļauts augstskolas vai koledžas studējošo sarakstā, bet nevis par sekmīgumu. Savukārt vecāko kursu studenti var saņemt no augstskolas vai koledžas izziņu par sekmīgumu, tikai balstoties uz iepriekšējā semestra studiju rezultātiem.

Tādējādi jauniešs, kurš kādā no mācību priekšmetiem vai studiju kursiem ir nesekmīgs, praktiski arī nevar turpināt mācības. Līdz ar to nav pamata Ministru

³¹ Ministru kabineta 13.10.2015. noteikumi Nr. 591 "Kārtība, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības programmās, speciālajās izglītības iestādēs un speciālajās pirmsskolas izglītības grupās un atskaitīti no tām, kā arī pārcelti uz nākamo klasi". Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/277597-kartiba-kada-izglitojamie-tiek-uznemti-visparejas-izglitibas-iestades-un-specialajas-pirmsskolas-izglitibas-grupas>

kabineta noteikumos Nr.857 saglabāt mācību sekmīgumu kā kritēriju, kas tiešā veidā ir saistīts ar faktisko iespēju turpināt mācības. Būtu pietiekami, ja arī normatīvajā regulējumā par sociālajām garantijām jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes, būtu iekļauta prasība, ka jauniešis iegūst vispārējo, profesionālo vai augstāko izglītību, svītrotot šobrīd pastāvošo kumulatīvo sekmīguma kritēriju.

Priekšlikums: Lai mazinātu nabadzības un sociālās atstumtības risku jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, jo īpaši tiem jauniešiem, kuri turpina izglītības iegūšanu, palielināt valstī noteikto pabalstu apmērus jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, nosakot tos vismaz cilvēka cieņai atbilstoša eksistences minimuma apmērā. Sevišķi būtiski ir noteikt adekvātu pabalsta ikmēneša izdevumu segšanai apmēru, lai tiem jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, kas turpina izglītības iegūšanu, būtu iespējams nodrošināt vismaz eksistences minimumu, kas ietver ne tikai pārtikas, apģērba, mājokļa un medicīniskās palīdzības izmaksas, bet arī izmaksas, kas nepieciešamas, lai nodrošinātu jaunieša tiesības uz izglītību, kultūru, tostarp sportu, un līdzdalību valsts politikas veidošanā.

Nodrošināt pašvaldībām datu saņemšanas iespējas no Valsts izglītības informācijas sistēmas, lai pārliecinātos par to pilngadību sasniegušais jauniešis pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās turpina izglītības iegūšanu.

Vienādot Ministru kabineta noteikumos Nr.857 noteiktos kritērijus ar citiem sociālās drošības jomas normatīvajiem aktiem un svītrot no noteikumiem mācību sekmīguma kritēriju apliecību sociālo garantiju nodrošināšanai saņemšanai un pabalsta ikmēneša izdevumu segšanai saņemšanai.

Psihosociāls un materiāls atbalsts pilngadību sasniegušā bērna integrēšanai sabiedrībā

Ministru kabineta noteikumu Nr.857 32.punkts nosaka, ka pašvaldība, kura pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, sniedzot psihosociālo un materiālo atbalstu, veic nepieciešamos pasākumus pilngadību sasniegušā bērna integrēšanai sabiedrībā. Latvijas tiesību normas attiecībā uz psihosociālo atbalstu jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās ir visai lakoniskas un nedefinē pakalpojumu klāstu, kas pašvaldībai būtu jānodrošina jauniešiem. Praksē šis atbalsts ir ļoti neviendabīgs un atkarīgs no katras pašvaldības sociālā dienesta finansiālajām iespējām, pieejamajiem pakalpojumiem un sociālo darbinieku izpratnes un ieinteresētības. Normatīvais regulējums nenosaka minimālo psihosociālo pakalpojumu grozu pilngadīgiem jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās. Atbalsta sniegšana šiem jauniešiem nevar tikt uzskatīta par mērķtiecīgu un koordinētu plānveida procesu, kas būtu balstīts uz identificētajām jaunieša vajadzībām. Fragmentāru atbalstu, kam nav garantēts teritoriālais pārkājums, turpinātība un pēctecība, jauniešis var saņemt gan no pašvaldības, gan valsts, gan nevalstiskajām organizācijām. Praktiski visi atbalsta veidiem ir vērojama projekta bāzēta izcelsme, kas pati par sevi jau nozīmē terminētu

pakalpojumu. Pastāvot šādiem apstākļiem, kopumā jomā nevar runāt par koordinētu, vienotu un sistēmisku pieeju jauniešu atbalstam pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās.

Jauniešu no ārpusģimenes aprūpes fokusgrupu diskusijā vairākkārt tika uzvērta vajadzība pēc atbalsta personas, kā arī psiholoģiskā un informatīvā atbalsta, uzsākot patstāvīgu dzīvi. Piemēram viena diskusijas dalībiece atklāja, ka viņu arī māc bažas par patstāvīgās dzīves uzsākšanu saistībā ar romantiskajām attiecībām.

Man, pieņemsim, ir tās lielākās bailes, pieņemsim, es satiku savu īsto puisi un viņš tur gribēs to un to, un ko es tur varēšu viņam pateikt? Un pēc dažām dienām es pasaku, ka es esmu stāvoklī. Par to ir lielas bailes. Un pēc tam viņš mani vienkārši paņem un pamet ar visu bērnu. Jo lielākā daļa tā dara tagad pēdējā laikā. Par to man vislielākās bailes. (Jauniete no audžuģimeņu aprūpes)

No jaunieši fokusgrupu diskusijām secināms, ka iestāžu atbalsts tiek skatīts tikai kā materiāls un informatīvs, turklāt fokusgrupu jaunieši neuztver valsts iestādes kā iespējamus emocionālā atbalsta punktus, kas, situācijā, kur jauniešiem nav pieejams cita veida emocionālais atbalsts, var radīt būtiskus riskus jauniešu garīgajai veselībai un sociālajām prasmēm. Emocionālo un psiholoģisko atbalstu jaunieši redz kā pieejamu vienīgi no audžuģimenes vai SOS ciematu darbinieku puses, taču apzinās, ka tas ir atkarīgs no katra individuālā darbinieka labās gribas un ieinteresētības jaunieša labklājībā. Šeit jaunieši no SOS ciematu aprūpes atrodas ieguvēju pozīcijā, jo vismaz šķietami jutās droši, ka SOS ciematu darbinieki sniegs atbalstu arī pēc aprūpes beigām, kamēr audžuģimeņu jaunieši bija piesardzīgāki un uzskatīja, ka visticamāk atbalstu pēc aprūpes beigšanās vairs nesaņems.

Diskusijas gaitā jaunieši dalījās ar stāstu par kādu citu jauniešu no ārpusģimenes aprūpes. Diskusijas gaitā analizējot šo gadījumu, jaunieši atzina, ka daļēji šī jaunieša neveiksmēs vainojams arī apstākļi, ka viņam pietrūka kāda, kurš būtu varējis viņu mudināt atbildīgāk izturēties pret jauniegūtajiem līdzekļiem.

Nu, viens ir ļoti spožs [stāsts] - to visi, man liekas, zina. Bija tāds tiešām čalis, baigais džeks. Bija tā, ka viņam, projām ejot no ciemata, viņam, protams, tur bija kaut kādas noteiktas naudas summas, ko viņš varēja tērēt. Bija diezgan liela nauda, ar kuru viņš varēja uzsākt skaistu dzīvi un bez problēmām, kur aizķerties, kur jautāt, kur prasīt vai iegūt. [..] Un viņš tā smuki visu nolaida pa burbuli - padzīvoja skaisti mēnesi, pusotru. (Jaunieši no SOS aprūpes)

Priekšlikums: noteikt minimālo pakalpojumu grozu pilngadību sasniegušiem jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, iekļaujot vismaz tādus psihosociālā atbalsta pakalpojumus:

▪ jaunieša atbalsta personas pakalpojums (mentors, pārinieks) ar nosacījumu, ka jaunieši pats var izvēlēties, kurš būs viņa atbalsta persona (gan

persona no iepriekšējās aprūpes, gan jebkura cita persona). Izskatīt iespēju veidot šo pakalpojumu uz jau esošā ģimenes asistenta pakalpojuma bāzes;

- atbalsta grupas.

Uzturlīdzekļi no Uzturlīdzekļu garantiju fonda

Saskaņā ar Civillikuma 179.pantu vecāku pienākums ir samērā ar viņu spējām un mantas stāvokli uzturēt bērnu un šis pienākums gulstas uz tēvu un māti līdz laikam, kad bērns pats var sevi apgādāt. Turklāt pienākums gādāt par bērna uzturēšanu neizbeidzas, ja bērns ir šķirts no ģimenes. Redzams, ka Civillikumā nav stingri noteikts, ka vecāka pienākums ir bērnu apgādāt tikai līdz 18 gadu vecumam. Civillikums noteic, ka bērns apgādājams tik ilgi līdz viņš pats spēs sevi apgādāt, turklāt šis laika periods katrā individuālā gadījumā var atšķirties.

Uzturlīdzekļu minimālo apmēru atbilstoši Civillikuma 179.panta piektajai daļai nosaka Ministru kabinets. Ministru kabineta 15.01.2013. noteikumu Nr.37 „Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam”³² 2.2. apakšpunkts noteic, ka katram bērnam no 7 gadu vecuma sasniegšanas līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai minimālais uzturlīdzekļu apmērs ir 30 % apmērā no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēneša darba algas. Ņemot vērā minēto, arī pilngadīgai personai no 18 – 21 gadu vecumam tiek izmaksāti uzturlīdzekļi 30 % apmērā no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēneša darba algas.

Ja bērna vecāki nepilda savu Civillikumā noteikto pienākumu uzturēt bērnu, tad saskaņā ar speciālā likuma - Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma regulējumu šo pienākumu ir uzņēmusies valsts. Pēc pilngadības sasniegšanas pats jaunietis var vērsties Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijā ar iesniegumu par uzturlīdzekļu izmaksu savam uzturam pie nosacījuma, ja viņš turpina iegūt pamatizglītību, vidējo izglītību, arodizglītību vai speciālo izglītību Latvijas Republikā, bet tomēr ne ilgāk kā līdz 21 gada vecuma sasniegšanai. Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 2.pantā ir noteikts, ka šī likuma mērķis ir nodrošināt, lai tiktu īstenotas bērna tiesības uz sociālo nodrošinājumu un veicināta bērna izglītības iegūšana. Skatot likumprojekta „Uzturlīdzekļu garantiju fonda likums” anotāciju³³ secināms, ka likumdevējs ar izglītības iegūšanu ir paredzējis izglītību maksimums vidējās izglītības līmenī. Anotācijā norādīts, ka, neraugoties uz to, ka persona ir sasniegusi pilngadību, ja viņa turpina iegūt izglītību vidējās izglītības iestādē, viņai joprojām nepieciešams finansiālais atbalsts no vecākiem vai fonda, jo pilngadīgā persona šajā laika periodā nevar strādāt, pelnīt un sevi apgādāt. Bērniem no ģimenēm, kur viens no vecākiem vai

³² Ministru kabineta 15.01.2013. noteikumi Nr.37 „Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/254128-noteikumi-par-minimalo-uzturlidzeklu-apmeru-bernam>

³³ Likumprojekta „Uzturlīdzekļu garantiju fonda likums” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/86884480948EB627C2257FCE00241E69?OpenDocument>

abi vecāki nedod līdzekļus bērnu uzturam, var tikt apdraudētas iespējas iegūt vidējo izglītību, jo viņiem var trūkt līdzekļu uzturam. Tādēļ šie bērni var tikt spiesti uzsākt darba meklējumus jau pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas, lai nodrošinātu sev pienācīgus dzīves apstākļus, tādējādi neiegūstot vidējo izglītību, kas savukārt nākotnē būtiski ietekmēs viņu iekļaušanos darba tirgū. Līdz ar to vecākiem būtu pienākums nodrošināt bērnu ar uzturlīdzekļiem tik ilgi, kamēr bērns iegūst vidējo izglītību.

Ņemot vērā pašreizējo tiesisko regulējumu uzturlīdzekļu izmaksai no Uzturlīdzekļu garantiju fonda jauniešiem pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas, būtiski tiek samazināta iespēja jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās iegūt augstāko izglītību un tādējādi paaugstināt savu produktivitāti un konkurētspēju darba tirgū, kā arī iespējas saņemt lielākus ienākumus nākotnē. Valsts, neiekļaujot augstāko izglītību Uzturlīdzekļu garantiju fonda likumā noteikto priekšnoteikumu klāstā, ir būtiski pasliktinājusi jauniešu no ārpusģimenes aprūpes iespējas salīdzinājumā ar jauniešiem, kuri uzauguši ģimenē un saņem ģimenes atbalstu. Intervijās iegūtie dati liecina, ka jaunieši no ārpusģimenes aprūpes nedodas studēt augstskolā nevis tāpēc, ka viņi to nevēlētos darīt, bet gan tāpēc, ka šajā laikā viņu vienīgais iztikas avots būtu pašvaldības maksātais pabalsts ikmēneša izdevumiem, kura apmēru valsts ir noteikusi 64,03 EUR apmērā. Tā kā liela daļa Latvijas pašvaldību šo pabalstu arī maksā valsts noteiktajā minimālajā apmērā, tad likumsakarīgi šie līdzekļi nav pietiekami, lai jaunietis par tiem varētu nodrošināt savas pamatvajadzības, studējot augstskolā. Šāda pieeja neveicina Latvijas cilvēkkapitāla potenciāla attīstību un virzību uz izglītotu sabiedrību, kā arī ir pretrunā ar Deklarācijas par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību³⁴ 129.punktā pausto apņemšanos atbalstīt studējošos, stiprinot sociālo dimensiju augstākajā izglītībā.

Turklāt jauniešiem no ārpusģimenes aprūpes nereti ir iekavētas mācības un viņi vairākkārtīgi nav tikuši pārcelti uz nākamo klasi. Līdz ar to var būt situācijas, kad jaunieši no ārpusģimenes aprūpes vidējās izglītības iegūšanu pabeidz arī pēc 21 gada vecuma. Ņemot vērā šo mērķgrupai raksturīgo specifiku, uzturlīdzekļu saņemšanas vecuma maksimālais sliekšnis būtu paaugstināms līdz 24 gadu vecumam.

Priekšlikums: Grozīt Uzturlīdzekļu garantiju fonda likumu, paredzot iespējas saņemt uzturlīdzekļus no fonda arī tiem jauniešiem, kuri iegūst augstāko izglītību koledžā vai augstskolā un palielināt vecuma sliekšni līdz 24 gadiem, kā tas attiecībā uz ārpusģimenes aprūpes jauniešiem ir noteikts citu sociālo garantiju un atbalsta saņemšanai.

³⁴ Deklarācijā par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību. Pieejama: https://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/kk-valdibas-deklaracija_red-gala.pdf